

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**FİNANSAL KRİZLERDE TÜKETİM
VERGİLERİNİN ROLÜ VE ÖNEMİ**

PINAR TEKER

**MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE BİLİM DALI**

ARALIK 2016

Pınar TEKER tarafından hazırlanan “Finansal Krizlerde Tüketim Vergilerinin Rolü Ve Önemi ” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Gazi Üniversitesi Maliye Anabilim Dalı/Maliye Bilim Dalı YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

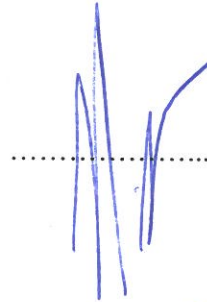
Danışman: Doç. Dr. Duran BÜLBÜL
Maliye Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum

Başkan : Prof. Dr. Hakkı Hakan YILMAZ
Maliye Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum

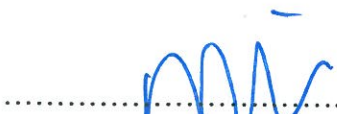
Üye : Yrd. Doç. Dr. Haydar Lütfü EJDER
Maliye Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum

Tez Savunma Tarihi: 27.12.2016

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZER (V.)
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Pınar TEKER

27.12.2016

FİNANSAL KRİZLERDE TÜKETİM VERGİLERİNİN ROLÜ VE ÖNEMİ

Pınar TEKER

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

ARALIK 2016

FINANSAL KRİZLERDE TÜKETİM VERGİLERİNİN ROLÜ VE ÖNEMİ (Yüksek Lisans Tezi)

Pınar TEKER

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Aralık 2016

ÖZET

Ekonomik krizler ve finansal krizler hem ülkeler bazında hem uluslararası alanda 20. Yüzyıldan günümüze kadar süreklilik kazanmıştır. İlk küresel kriz 1929 yılı büyük buhranı ile başlamıştır. Tüm dünyayı etkisi altına almıştır. 2008 yılında yaşanan son küresel kriz de aynı etkiyi yaratmıştır. Çok sayıda ortak özellikleri bulunmaktadır. Türkiye ilk dünya kriziyle birlikte çok sayıda ekonomik ve finansal kriz yaşamıştır. Türkiye'nin birebir yaşadığı finansal krizler 1979-2001 tarihleri arasında yaşanan üç büyük krizden oluşmaktadır. Türkiye ilk büyük krizini 1978-79 yıllarında yaşamış bunun sonucu olarak ortaya 24 Ocak Kararları adıyla anılan önlem, istikrar ve maliye paketi çıkmıştır. İkinci büyük kriz 1994 yılında yaşanmış ve bu kriz de yine çeşitli maliye politikalarını içeren 5 Nisan kararlarıyla bütünleşmiştir. Son büyük kriz ise 2000 Kasım ve 2001 Şubat ayında yaşanan finansal krizdir. Tüm bu krizler ülkenin dış borcu, bütçe açıkları, döviz kurlarındaki dengesizlik, bankacılık sektöründe meydana gelen aksaklıklardan dolayı oluşmuştur. Türkiye kamu giderlerini karşılamak ve finansal krizlerin etkilerini yok etmek adına çoğunlukla vergi gelirlerini yükseltme yoluna gitmeyi seçmiştir. Bu vergi gelirleri içerisinde dolaylı vergiler ağırlık kazanmıştır. Tüketim harcamaları üzerinden alınan vergiler de dolaylı vergiler kapsamındadır ve Türkiye bu vergilerle ilgili çok sayıda düzenleme, değişiklik ve eklemeler yapmıştır. Çalışmada 1979-2001 yılları arasında yaşanan finansal krizlerin çözümünde Türkiye'de uygulanan tüketim vergilerinin etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışma üç ana bölümden oluşturulmuştur. Birinci bölümde ekonomik anlamda kriz kavramı, türleri üzerinde durulmuştur. Finansal krizlerin türleri detaylı incelenmiş, kuramları, nedenleri, modelleri üzerinde durulmuştur. Bu bölümde Türk Vergi Sisteminde yer alan vergilerle ilgili genel bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde 1929 büyük buhrandan 2009 Yunanistan krizine kadar bazı ülkelerde yaşanan finansal krizlere yer verilmiştir. Türkiye'de ve Dünyada yaşanan hem ekonomik hem finansal krizler sebepleri, etkileri ve sonuçları yönünden irdelenmiştir. Bölüm sonunda Türkiye'de yaşanan krizlerin ortak nedenleri açıklanmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölüm tamamen tüketim vergileri ve finansal krizle bağlantıları üzerine kurulmuştur. Türkiye'de finansal kriz dönemlerinde tüketim vergilerinden ağırlıklı olarak KDV, ÖTV ve Gümrük Vergilerinden faydalandığı yapılan istatistiki çalışmalarla belirlenmiştir. Tüm tablo ve istatistikler TÜİK, GİB, Hazine Müsteşarlığı sayfasındaki resmi bilgiler kullanılarak hazırlanmıştır. Bazı verilere ulaşma yılı çok eskiyken bazılarına çok yakın tarihlilere ulaşılabilir. Çalışma bulunan verilerin tarihleri belirtilerek hazırlanmıştır. Çalışmanın sonucunda finansal kriz dönemlerinde Türkiye'nin gelir ve servet üzerinden alınan vergilere göre tüketim vergilerini daha fazla kullandığı belirlenmiştir.

Bilim Kodu : 1120

Anahtar Kelimeler : Ekonomik Kriz, Finansal Kriz, 1929 Kara Perşembe, 1978-1979 Finansal Kriz, 24 Ocak Kararları, 1994 Finansal Kriz, 5 Nisan Kararları, 2000-2001 Finansal Kriz, 2008 Küresel Kriz

Sayfa Adedi :145

Danışman : Doç. Dr. Duran BÜLBÜL

THE ROLE AND IMPORTANCE OF CONSUMPTION TAX ON FINANCIAL CRISIS (M.S. Thesis)

Pınar TEKER

GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES
December 2016

ABSTRACT

The economic crisis and the financial crisis, both countries have gained from the 20th century to the present day continuity in both international basis. The first global economic crisis began with the Great Depression of 1929. The whole world is under the influence. the recent global crisis in 2008 has created the same effect. There are many common features. Turkey has experienced a number of crises with the first world economic and financial crisis. financial crisis exactly where Turkey is composed of three major crises that occurred between the dates 1979-2001. Turkey experienced the first major crisis in 1978-79 that the name referred to the January 24 Decisions arising as a result of measures, increased stability and fiscal package. The second major crisis occurred in 1994, and this crisis is also integrated with the April 5 also contains various fiscal policies. The last big crisis is the financial crisis in November 2000 and February 2001. All these crises in the country's external debt, budget deficits, imbalances in exchange rates has caused the glitch occurred in the banking sector. On behalf of Turkey to eliminate the effects of the financial crisis mainly to meet public expenditure and tax revenue has chosen to go to the upgrade path. This indirect taxes in tax revenues gained weight. The taxes on consumption expenditure is covered by a large number of indirect taxes and regulations related to Turkey this tax has made changes and additions. The financial crisis in the years 1979-2001 in the study was aimed to investigate the impact of excise duty applied in Turkey in solution. For this purpose is composed of three main parts. The concept of economic crisis in the first chapter focuses on the species. kind of financial crisis have been examined in detail, theories, causes, focused on models. This chapter provides general information on the tax in the Turkish tax system. The second section of the Great Depression in 1929 are included in the financial crisis in some countries up to 2009 Greece crisis. reasons both economic and financial crises experienced in Turkey and in the world, in terms of impact and results were analyzed. Part eventually tried to explain the common causes of the crisis in Turkey. The third chapter is fully based on excise duties and financial crisis connections. In Turkey, mainly from the financial crisis KDV consumption tax, excise duty and are determined by statistical studies done that benefit from Customs Duty. All figures and tables TSI, IOP was prepared using the information in the Treasury official page. Year to reach some data that some of the very bandits can be reached very recent. Work which has been prepared stating the date of the data. Turkey's revenues in the financial crisis, according to the results of the study and the excise tax on wealth is determined that more use.

Science : 1120
Keywords : Economic Crisis, Financial Crisis, 1929 Black Thursday, the Financial Crisis 1978-1979, 24 January Decisions, 1994 Financial Crisis, April 5th decisions, 2000-2001 Financial Crisis, 2008 Global Crisis
Number of Pages : 145
Supervisor :Doç. Dr. Duran BÜLBÜL

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
ÇİZELGELERİN LİSTESİ	xi
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	xii
KISALTMALAR	iv
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

EKONOMİK KRİZ

1.1. Kriz Kavramı.....	3
1.2. Ekonomik Kriz ve Türleri.....	4
1.2.1. Reel Sektör Krizleri.....	6
1.2.1.1. Mal veHizmet Piyasalarında Kriz	7
1.2.1.1.1. Enflasyon Krizi.....	7
1.2.1.1.2. Durgunluk Krizi	7
1.2.1.2. İşgücü Piyasalarında İşsizlik Krizi.....	7
1.2.2. Finansal Sektör Krizleri	8
1.2.2.1. Finansal Krize Sebep Olan Faktörler	8
1.2.2.2. Finansal Kriz Türleri	9
1.2.2.2.1. Para Krizleri	9
1.2.2.2.2. Bankacılık Krizleri	11
1.2.2.2.3. Dış Borç Krizleri	11
1.2.2.2.4. Sistematik Finansal Krizler	12
1.2.2.3. Finansal Krizin Etkileri	12

	Sayfa
1.2.3. Finansal Kriz Öncü Göstergeleri (Süreçleri)	13
1.3. Ekonomik Krizle İlgili Kavramlar	14
1.3.1. Cari açık.....	14
1.3.2. Kredi Genişlemesi	14
1.3.3. Bütçe Açığı	15
1.3.4. Stagnation (Durgunluk)-Resesyon-Depresyon	15
1.3.5. Enflasyon ve Deflasyon	16
1.3.6. Hiperenflasyon	17
1.3.7. Stagflasyon.....	17
1.3.8. Devalüasyon-Revalüasyon.....	17
1.3.9. Seçici İflas (Selective Default).....	18
1.3.10. Kredi Derecelendirme Kuruluşları	19
1.3.11. Spekülatörler ve Arbitrajcılar.....	21
1.3.12. Tahvil ve Spread Kavramları	22
1.3.13. Manipülasyon.....	23
1.4. Ekonomik ve Finansal Kriz Kuramları.....	23
1.4.1. Reel Kriz Kuramları	24
1.4.1.1. Keynes ve Reel Kriz	24
1.4.1.2. Hayek ve Reel Kriz	25
1.4.1.3. Schumpeter ve Reel Kriz.....	25
1.4.2. Finansal Kriz Kuramları	26
1.4.2.1. Monetarist Yaklaşım (Paracı Yaklaşım)	26
1.4.2.2. Finansal Kırılganlık Yaklaşımı (Finansal İstikrarsızlık Yaklaşımı) ...	27
1.4.2.3. Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı	28
1.4.2.4. Belirsizlik Yaklaşımı.....	29
1.4.2.5. Kredi Tayinlması Yaklaşımı	29

	Sayfa
1.4.2.6. Asimetrik Bilgi Yaklaşımı.....	30
1.5. Finansal Krizlerin Genel Nedenleri.....	31
1.6. Finansal Krizleri Açıklamaya Yönelik Modelleri.....	33
1.6.1. Birinci Nesil Kriz Modelleri (Kanonik Model)	33
1.6.2. İkinci Nesil Kriz Modelleri.....	34
1.6.3. Üçüncü Nesil Kriz Modelleri.....	35
1.6.4. İkiz Açık Teorisi.....	35
1.7. Vergilerin Ülke Ekonomisindeki Yeri, Türk Vergi Sistemi ve Tüketim Vergileri.....	37
1.7.1. Vergilerin Ülke Ekonomilerinde ve Finansal Piyasalar Üzerinde Etkileri.....	37
1.7.2. Türk Vergi Sistemi	38
1.7.2.1. Gelir Üzerinden Alınan Vergiler	38
1.7.2.1.1. Gelir Vergisi.....	38
1.7.2.1.2. Kurumlar Vergisi (KV).....	42
1.7.2.2. Servet Üzerinden Alınan Vergiler	42
1.7.2.2.1. Emlak Vergisi.....	42
1.7.2.2.2. Motorlu Taşıtlar Vergisi	43
1.7.2.2.3. Veraset ve İntikal Vergisi (VRSV).....	43
1.7.2.3. Harcama (Gider-Tüketim) üzerinden alınan vergiler.....	44
1.7.2.3.1. Katma Değer Vergisi (KDV)	45
1.7.2.3.2. Damga vergisi (DV)	45
1.7.2.3.3. Gümrük Vergisi.....	46
1.7.2.3.4. Özel Tüketim Vergisi (ÖTV)	47
1.7.2.3.5. Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi (BSMV) ve Özel İletişim Vergisi (ÖİV).....	47
1.7.2.3.6. Şans Oyunları Vergisi	48
1.7.2.3.7. Harçlar	49

Sayfa

1.7.2.3.8. Değerli Kâğıtlar Vergisi.....	49
1.7.3. Türkiye’de Vergi Gelirlerinin Yıllara ve Türlerine Göre Dağılımı	50

2. BÖLÜM**TÜRKİYE VE BAZI ÜLKELERDE FİNANSAL KRİZLER**

2.1. Bazı Ülkelerde Finansal Krizler	51
2.1.1. 1929 Büyük Buhran.....	51
2.1.2. 1973 Petrol Krizi	54
2.1.3. 1994 Meksika Krizi	55
2.1.4. 1998 Rusya Krizi.....	55
2.1.5. 2001-2002 Arjantin Krizi.....	57
2.1.6. 2008-2012 Küresel Kriz (Mortgage Krizi)	58
2.1.7. Yunanistan Ekonomik Krizi	61
2.2. Türkiye’de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik- Finansal Krizlerin Türk Ekonomisi Üzerindeki Etkileri.....	64
2.2.1. 1929 Krizi Sebepleri ve Etkileri.....	64
2.2.2. 1948 Krizi (Berlin Krizi) Sebepleri ve Etkileri.....	65
2.2.3. 1954 Krizi Sebepleri ve Etkileri.....	66
2.2.4. 1958 Krizi Sebepleri ve Etkileri.....	66
2.2.5. 1969 Krizi Sebepleri ve Etkileri.....	67
2.2.6. 1974 Birinci petrol krizi ve etkileri	67
2.2.7. 1978 Finansal Krizi ve Etkileri	68
2.2.8. 1979 – 1980 İkinci Petrol Krizi ve Etkileri.....	68
2.2.9. 1986 Krizi Sebepleri ve Etkileri.....	69
2.2.10. 1988-1989 Krizi Sebepleri ve Etkileri.....	69
2.2.11. 1991 Krizi Sebepleri ve Etkileri.....	70
2.2.12. 1994 Finansal Krizi Sebepleri ve Etkileri.....	70

	Sayfa
2.2.13. 1998-1999 Krizi Sebepleri ve Etkileri.....	73
2.2.14. Kasım 2000 - Şubat 2001 Finansal Krizler Sebepleri ve Etkileri	74
2.2.15. 2008 Küresel Kriz Sebepleri ve Etkileri (ABD Mortgage Krizi).....	76
2.3. Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Ortak Nedenleri.....	82

3. BÖLÜM

FİNANSAL KRİZLERDE TÜKETİM VERGİLERİ

3.1. Türkiye’de Yaşanan Finansal Krizlerde Uygulanan Vergi Politikaları	85
3.1.1. 1978-1979 Finansal krizlerinde uygulanan vergi politikaları.....	86
3.1.2. 1994 Finansal krizinde uygulanan vergi politikaları	89
3.1.3. 2000 ve 2001 Finansal krizinde uygulanan vergi politikaları.....	91
3.2. 2008 Küresel Kriz ve Türkiye’de Uygulanan Vergi Politikaları	96
3.3. Finansal Krizlerin Çözümünde Tüketim Vergilerinin Rolü	99
3.3.1. Katma Değer Vergisi ve Finansal Kriz Dönemlerindeki Etkileri	100
3.3.2. Özel Tüketim Vergisi ve Finansal Kriz Dönemlerindeki Etkileri.....	105
3.3.3. Gümrük Vergileri ve Finansal Kriz Dönemlerindeki Etkileri	110
3.3.4. Diğer Tüketim Vergileri ve Finansal Kriz Dönemlerindeki Etkileri	112
3.4. Tüketim Vergilerinin Kriz Dönemleri İtibariyle Genel Değerlendirmesi	115
SONUÇ VE ÖNERİLER	119
KAYNAKLAR	123
EKLER	137
EK-1. 1 Ocak 2016 Tarihinden İtibaren Uygulanacak Değerli Kâğıtların Bedelleri.....	138
Ek-2. 1999-2015 Gelir Üzerinden Alınan Vergiler (1000 TL).....	139
EK-2. 1999-2015 Gelir Üzerinden Alınan Vergiler (1000 TL).....	140
EK-3. 1999-2015 Servet Üzerinden Alınan Vergiler (1000 TL).....	141
EK-4. 1928-1939 Arasında Verileri Bulunan Ülkelerin Kişi Başı GSYİH (1990 Uluslararası Geary-Khamis Dolar	142
EK-5. 1989-2015 Arası Tüketim Vergileri (000 TL).....	144
ÖZGEÇMİŞ	145

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 1.1. Finansal kriz öncü göstergeleri.....	13
Çizelge 1.2. Kredi derecelendirme kuruluşları not sistemi	20
Çizelge 2.1. 1929'dan günümüze ulusal ve küresel krizler	51
Çizelge 2.2. 1929 büyük bunalım GSYİH düşüş oranları.....	53
Çizelge 3.1. TVS'de yer alan vergiler ve kabul tarihleri	85
Çizelge 3.2. 1998 – 2004 Yılları toplam vergi yükü gelişim ve değişim oranları.....	93
Çizelge 3.3. 1985-2015 tahsil edilen kdv geliri ve vergi geliri içindeki payları (000 TL)	100
Çizelge 3.4. 1985-2015 tahsil edilen KDV geliri ve vergi geliri içindeki payları (000 TL)	101
Çizelge 3.5. 1987-2015 KDV gelirlerinin GSYİH ve bütçe gelirleri içindeki payı (000 TL).....	104
Çizelge 3.6. 1989-2015 arası ÖTV ve toplam vergi-bütçe gelirleri içindeki payı.....	106
Çizelge 3.7. ÖTV'nin GSYİH içindeki payı (000 TL)	108
Çizelge 3.8. 1989-2015 arası gümrük vergileri ve toplam vergi-bütçe gelirleri içindeki payı	112
Çizelge 3.9. 1989-2015 arası diğer tüketim vergileri (000 TL).....	113
Çizelge 3.10. Diğer tüketim vergilerinin tüm vergiler ve bütçe içindeki payı	114
Çizelge 3.11. Diğer tüketim vergilerinin GSYİH içindeki payı (000 TL)	115
Çizelge 3.12. 1989-2015 arası tüm tüketim vergilerinin bütçe, tüm vergiler ve GSYİH içindeki payı (000 TL)	116

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 1.1. Ekonomik kriz türleri.....	6
Şekil 1.2. Türkiye'nin kredi notu.....	21
Şekil 2.1. Mortgage sisteminde piyasanın işleyiş mekanizması.....	59
Şekil 3.1. Toplam vergi-KDV grafiği	103
Şekil 3.2. 1985-2015 toplam KDV'nin GSYİH ve bütçe gelirleri içindeki oranı	105
Şekil 3.3. ÖTV-bütçe gelirleri, vergiler grafiği	108
Şekil 3. 4. GSYİH-ÖTV grafiği.....	110
Şekil 3.5. 1989 – 2015 yılları arası dolaylı vergilerin bütçe, tüm vergiler ve GSYİH içindeki payı	118

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BKK	Bakanlar Kurulu Kararı
Bkz.	Bakınız
BSMV	Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi
DV	Damga Vergisi
DVK	Damga Vergisi Kanunu
EBA	Avrupa Bankacılık Kurulu
EIOPA	Avrupa Sigorta ve Emeklilik Kurulu
ESAs	Avrupa Denetleyici Otoriteleri
ESFS	Avrupa Finansal Denetim Sistemi
ESMA	Avrupa Menkul Kıymetler ve Piyasalar Kurulu
ESRB	Avrupa Sistemik Risk Kurulu
EV	Emlak Vergisi
FED	Amerika Merkez Bankası
GSMH	Gayrisafi Milli Hasıla
GSYİH	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
GTİP	Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonları
GTS	Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi
GV	Gelir Vergisi
GVK	Gelir Vergisi Kanunu
IEA	Uluslararası Enerji Ajansı
IMF	Uluslararası Para Fonu
İRK	İthalat Rejim Kararı
KDV	Katma Değer Vergisi
KOİ	Kamu Ortaklığı İdaresi
KV	Kurumlar Vergisi

Kısaltmalar	Açıklamalar
KVK	Kurumlar Vergisi Kanunu
MTV	Motorlu Taşıtlar Vergisi
OAPEC	Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü Birliği
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
ÖİV	Özel İşlem Vergisi
ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
PIIGS	Portekiz, İrlanda, İtalya, Yunanistan, İspanya ülkelerinin İngilizce Baş Harflerinden oluşan AB ülkeleri
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
T.C	Türkiye Cumhuriyeti
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TKF	Toplu Konut Fonu
TKİ	Toplu Konut İdaresi
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TVS	Türk Vergi Sistemi
ty.	Tarih yok
vd.	Ve diğerleri
VRSV	Veraset ve İntikal Vergisi

GİRİŞ

Gerek ekonomik kriz gerekse finansal kriz dönemlerinde uygulanacak maliye politikaları noktasında vergi ve iç ya da dış borçların ödenmesi en çok tartışmaya açık uygulama konusudur. Finansal krizlerin atlatılması noktasında tekrar borçlanmaya gitmek yerine geri dönüşümü olmayacak vergi gelirleri kullanımı gündeme gelmektedir. Vergi gelirlerinin arttırılması ile ilgili çok sayıda yöntem bulunmaktadır. Ancak Türkiye bu noktada en çok, var olan vergi oranlarını arttırma ya da mevcut vergi mevzuatı içerisine vergilendirilecek mal, hizmet ya da işlemler katma uygulamasına gitmektedir. Vergi yükünün arttırılması bazılarına göre finansal krizleri çözmekte bazılarına göre ise finansal krizi arttırmaktadır. Bunun nedeni ise kişilerin vergi oranları yükseldikçe vergi vermekten kaçma yoluna gitmeleridir.

Bu çalışmada dünyada yaşanan ekonomik ve finansal krizlerden yola çıkılarak Türkiye'deki finansal krizlerin incelenmesi, kriz dönemlerinde uygulanan vergi politikaları içinde tüketim vergisinin yeri, finansal krizlerin çözümünde etkinliğinin araştırılması amaçlanmıştır.

Bu araştırma, tüketim vergilerinin finansal krizdeki rolünü göstermesi açısından da önemlidir. Ayrıca, çok farklı kaynaklarda ve kurumlarda bulunan tüketim vergileri verilerini bir araya toplayarak yıllar bazında net bir şekilde göstermesi ve bundan sonra araştırma yapacaklara kaynak olması bakımından önem arz etmektedir.

Finansal kriz ve tüketim vergileri kavramı çok kapsamlıdır. Bu noktada çalışma dünyadaki ekonomik ve finansal krizlerin ana hatlarıyla incelenmesi ve Türkiye'de yaşanan finansal krizlerle Türkiye'de tahsil edilen ve ulaşılabilen tüketim vergileri verileriyle sınırlandırılmıştır.

Finansal krizler ve uygulanan vergi politikaları ile ilgili çok sayıda araştırma yapılmış ancak birebir tüketim vergilerini inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışmanın bundan sonraki çalışmalara ışık tutması planlanmaktadır. Bu amaçla çalışma ekonomik ve finansal kriz, dünyada ve Türkiye'de yaşanan krizler ve Türkiye'deki finansal kriz dönemlerinde uygulanan vergi politikaları ve çözüm etkisi üzerine üç ana bölümden oluşturulmuştur.

1. BÖLÜM

EKONOMİK KRİZ

Finansal kriz kavramına geçmeden önce kriz ve ekonomik kriz kavramlarından söz etmekte fayda bulunmaktadır.

1.1. Kriz Kavramı

Kriz kavramının kelime olarak kökenine bakıldığında Yunanca ve Latince “krisis” kelimesinden geldiği görülmektedir. Yaşanan karışıklık ve sıkıntıların geniş bir alana yayılması şeklinde de ifade edilen kriz kavramı, kritik durumlarda karar verme olarak da tanımlanmaktadır. Krizin birçok tanımı olmakla birlikte, ekonomik anlamda kriz; varlık fiyatlarının hızlı düşüşü, döviz piyasalarında bozulma yaşanması ve finansal kuruluşların bu tür durumlarda başarısızlık göstermeleri olarak nitelendirilmektedir (Puşti, 2013: 3).

Krizlere ilişkin temel özellikler şunlardır:

- Krizler aniden, tahmin edilemeyen ve bilinmeyen bir zamanda ortaya çıkar. Krizlere yönelik gerekli önlemleri önceden alamayan ve kriz yönetimi konusunda yeterli bilgi ve beceriye sahip olmayan işletmelerin kriz durumuna uyumlanmaları zaman alabilmekte, bu nedenle krizin etkisi daha büyük olabilmektedir.
- Kriz hem bir tehdit hem de bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. Buna örnek olarak doğal bir afet olan deprem gösterilebilir. Deprem bir kriz ortamı yaratır. Bu kriz ortamı çadır üreticileri açısından ise bir fırsat oluşturur. Sonuç olarak krizin olumsuz sonuçlarının yanında olumlu sonuçları da bulunmaktadır.
- Kriz süresi, krizin yönetim becerisine bağlı olarak değişebilir. İyi yönetilen bir kriz kısa süreli olabileceği gibi, iyi yönetilemeyen krizler daha uzun süreli olabilmektedir.
- Krizin yayılabilirlik özelliği vardır. Birbirine bağlantılı sektörlerde, bir sektörün yaşamaya başladığı kriz diğer sektörlerde de etkisini gösterebilmektedir. Benzer şekilde bir işletmede krizin yaşanması, bu işletmeye bağlı olarak işlerini yürüten diğer işletmelerin de kriz ortamına girmelerine neden olabilmektedir.
- Krizin büyüklüğü, kriz yaşayan kurumların veya işletmelerin bütün faaliyetlerini olumsuz yönde etkileyebilmekte, yapısal değişiklikleri zorunlu hale getirebilmektedir.

Alınan önlemlere karşılık krizi çözümleyemeyen işletmelerde ise işletmenin batmasına kadar gidebilen süreçler yaşanabilmektedir.

- Krize müdahalenin geç yapılması, krizin verebileceği zararları üst noktaya çıkartabilmektedir. Bu nedenle krizlere fark edildiği anda müdahale etmek gerekmektedir.
- Krizler, yönetim ve karar mekanizması içerisinde yer alan yöneticileri psikolojik olarak olumsuz yönde etkilemektedir.
- Krizlerin önemli bir özelliği de tekrarlanabilir olmasıdır. Yetersiz çözümler veya sorunların ikinci plana bırakılması, aynı veya benzer krizlerin yeniden oluşmasına zemin hazırlar.
- Krizler, beklenmedik ve ani değişiklikler yapılmasını zorunlu kılabilir.
- Krizin büyüklüğü, kriz yönetimi konusunda yeterli bilgi ve beceriye sahip olunmadığı zaman korku ve paniğe neden olabilmektedir.

1.2. Ekonomik Kriz ve Türleri

Ekonomik kriz, ekonomiyi doğrudan veya dolaylı bir şekilde olumsuz yönde etkileyen, beklenmedik bir zamanda ve aniden ortaya çıkan olayların makro boyutta ülkenin ekonomik yapısını, mikro boyutta işletmeleri önemli oranda sarsabilecek sonuçlar ortaya çıkarması gelmektedir (Erarslan ve Timurtaş, 2015: 20).

Ekonomik krize yönelik farklı bir tanım; üretimin hızlı şekilde daralması, fiyatların çok hızlı yükselmesi veya düşmesi, iflasların artması, işletmelerin ekonomik durumlarının bozulması ile birlikte işsizliğin artışı, çalışanların ücretlerinin düşmesi, toplumsal açıdan gerginliklere yol açması, finansal yapının ve buna bağlı borsanın, bankaların çökmesi olarak yapılabilir. Farklı bir bakış açısından ise, ekonomik konjonktürde sürekli ilerleme ve genişleme durumundan kısa veya uzun süreçli bir daralma ve bunalım durumuna geçiş evresi olarak ekonomik kriz durumu tanımlanmaktadır (Cengiz, 2009: 154).

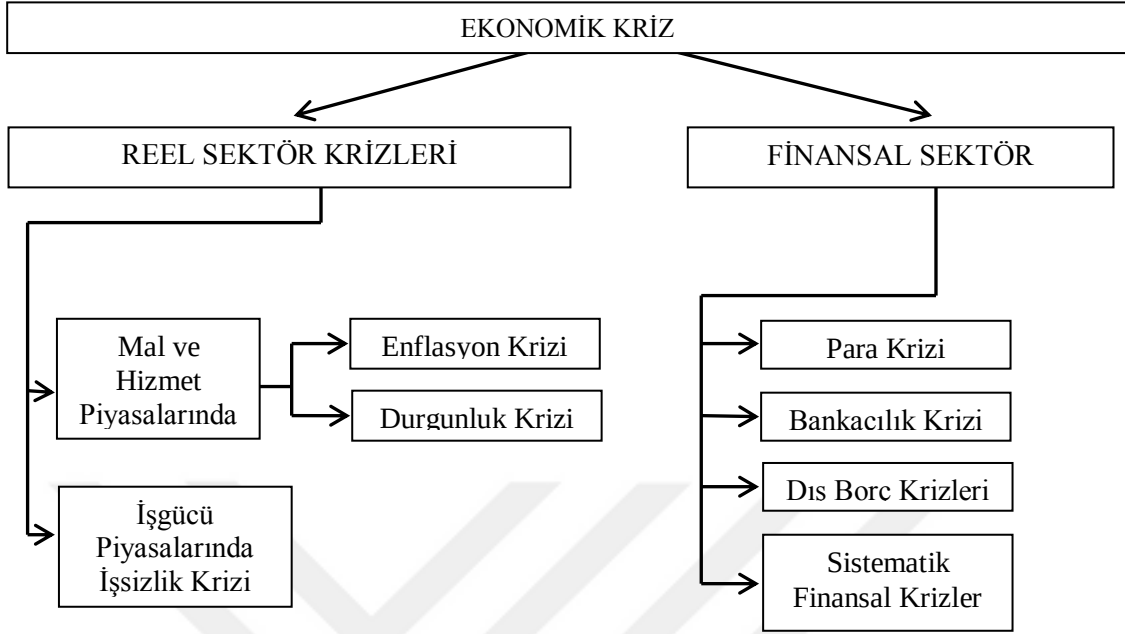
Ekonomik krizler farklı şekillerde kendini gösterebilmektedir. Üretimin hızlı şekilde daralması, fiyatların genel düzeyinde ani düşüşler yaşanması, işletmelerin iflas etmeleri ve buna bağlı işsizlik oranının ani artışı, ücretlerin gerilemesi, borsanın çökmesi, spekülasyon uygulamaları gibi faktörler, ekonomik krizlere yönelik başlıca örnekler arasında yer almaktadır (Aktan, 2001: 1229).

Makro boyutta ülkenin ekonomisinin etkilendiği krizler, mikro boyutta işletmeler üzerinden önemli etkiler yaratmaktadır. Ekonomik krizlerin görünür etkisi finansal piyasalarda ortaya çıkarken reel kesimde ekonomik krizin gerçek etkisi ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda ekonomik krizler finansal ve reel kriz olarak iki şekilde görülmektedir (Engin, 2007: 36).

Ekonomik krizler finansal krizlere göre ülke ekonomisinin birçok makroekonomik değerlerinde meydana gelen ani değişikliklerle ortaya çıkmaktadır. Hem sermaye piyasası hem para piyasasında oluşan sorunlar nedeniyle ekonomik kriz oluşmaktadır.

Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından ekonomik kriz kavramı, gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler ayrımı üzerinden yapılmaktadır. IMF gelişmiş ülkeler açısından ekonomik krizi tüketici taleplerinin düşmesine bağlı olarak yatırımların azalması, işsizlik oranının yükselmesi ve bu olumsuzluklara bağlı olarak toplumun refah düzeyinin azalması şeklinde tanımlamaktadır. Ekonomik krizin gelişmekte olan ülkeler açısından yapılan tanımına bakıldığında krizin kaynağının içeriden ve dışarıdan olmasına göre iki alt ayrım yapıldığı görülmektedir. İç kaynaklı ekonomik krizlerin tanımına göre piyasada para arzı artış göstermekte, bütçede açık yükselmekte ve faizlerin oranlarında hızlı bir artış yaşanmaktadır. Ekonomik krizin dış kaynaklı olması durumunda ise ihraç edilen ürünlerin fiyatlarında düşüş yaşanmakta, ithal ürünlerin fiyatları artmakta ve yabancı sermayenin girişi durmaktadır. Ayrıca ülke parası diğer para birimleri karşısında hızla değer kaybetmektedir (Dalğar, Kalkan ve Kalkan, 2012: 77).

Ekonomik krizler temel olarak finansal ve reel krizler olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu ayrımlara bağlı olarak ekonomik kriz ve alt türleri Şekil 1.1’de görülmektedir.

Şekil 1.1. Ekonomik kriz türleri

Şekilde görüldüğü üzere reel sektör krizleri kendi arasında “mal ve hizmet piyasalarında kriz” ve “işgücü piyasalarında işsizlik krizi” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Mal ve hizmet piyasalarında kriz de kendi içinde “enflasyon” ve “durgunluk” krizi olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Finansal krizler de kendi içinde “para krizi”, “bankacılık krizi”, “dış borç krizleri” ve “sistematik finansal krizler” olmak üzere dört gruba ayrılmaktadır.

1.2.1. Reel Sektör Krizleri

Genellikle üretimde ve istihdamda ciddi daralmaların yaşanması şeklinde reel sektör krizleri kendisini göstermektedir. Finansal krizlerin ekonominin reel kesimi üzerinde yüksek düzeyde tahrip gücü bulunmakta olup, piyasalardaki etkin işleyiş gücü finansal piyasaların çöküşü ile bozulmaktadır. Genel anlamda üretim alanındaki geçici ama büyük ölçekli düşüşler, gelirin azalması ve işsizlik artışı şeklinde kendini gösteren ekonomik krizler yanında finansal krizler, finansal yapıda yaşanan olumsuzlukları ifade etmektedir (Memiş, 2014:5).

1.2.1.1. Mal ve Hizmet Piyasalarında Kriz

Mal ve hizmet piyasalarında ortaya çıkan krizler iki alt grupta ortaya çıkmaktadır. Bu gruplardan birincisi enflasyon krizi, ikincisi ise durgunluk krizidir.

1.2.1.1.1. Enflasyon Krizi

Enflasyon, mal ve hizmetlerdeki fiyatların genel seviyesinin sürekli bir artış göstermesi şeklinde tanımlanmaktadır. Bu oranın aşırı derece yükselmesine ve kronikleşmesine ise enflasyon krizi adı verilmektedir.

Enflasyon ile ilgili yaşanan sorunun kronikleştiği ülkelerde bu sorun sürekli hale geldiğinden dolayı bir kriz olarak algılanmayabilir. İstikrarlı bir düzeyde seyreden enflasyon oranının ani yükselişleri durumu ise enflasyonun bir kriz olarak algılanmasına neden olacaktır (Özmen, 2003: 7).

1.2.1.1.2. Durgunluk Krizi

Fiyatlar genel düzeyindeki artışların, mal ve hizmet üretimindeki yatırımları teşvik edecek seviyenin altında gerçekleşmesi durumu durgunluk krizi olarak tanımlanmaktadır. Durgunluk krizi, ekonomik açıdan yeterli düzeyde yatırım yapılamaması nedeniyle GSMH artış hızının düşük seviyede kalmasıdır (Engin, 2007: 37).

1.2.1.2. İşgücü Piyasalarında İşsizlik Krizi

Ülkenin işsizlik oranının, olması gereken değerden çok daha yüksek olması durumundan kaynaklanan bir krizdir. Durgunluk krizi yüzünden iflaslar ve kapanan işletme sayısında yaşanan artış, bu işletmelerde çalışanların işlerini kaybetmelerine yol açmaktadır. Dolayısıyla kapanan işletme oranına bağlı bir işsizlik artışı yaşanmaktadır. Durgunluk krizi ortamında küçülmeye giden işletmelerden de çıkartılan işçilerle birlikte işsizlik krizi körüklenmekte, işsizlik oranı beklenen oranların çok üstüne çıkmaktadır.

1.2.2. Finansal Sektör Krizleri

Finansal sektörün ekonomik sistemde asil görevi, reel sektör faaliyetleri için gereken finansmanı ve kaynakları sağlamaktır. Finansal sektörde faaliyet gösteren kişi ve kurumların amacı da kendi kazançlarını en üst seviyeye çıkarmak olduğundan çok yüksek rekabetin bulunduğu bir ortamda faaliyet göstermektedirler.

Finansal sektör krizleri, reel ekonomi üstünde çok büyük ve yıkıcı etkileri bulunan, bunun yanı sıra finansal işleyişini bozarak çöküşüne sebep olan krizlerdir. Banka ya da banka harici finansal sektörlerin borç problemlerini kapsar. Zaman zaman bankacılıkla ilgili ödeyememe durumundan kaynaklanabileceği gibi bankacılık krizini teşvik de edebilir. Aktif fiyatların çöküşüyle belirgin hale gelir (Yay ve diğerleri, 2001: 21).

1.2.2.1. Finansal Krize Sebep Olan Faktörler

Finansal krizlerin kaynağı, finansal sektörde yer alanlar kişiler, kurumlar, kurallar ve araçlar olabileceği gibi reel sektör faaliyetlerinde kârlardaki daralmalar da finansal sektör krizlerinin kaynağını oluşturabilmektedir (Oktar ve Dalyancı, 2010:3).

Finansal krizler reel ekonomiyi olumsuz yönde etkilemekte, kriz yüzünden oluşan kayıplar ekonomik büyümenin de olumsuz yönde etkilenmesine yol açmaktadır. Bu krizler reel açıdan üretim kayıplarının da yaşanmasına neden olmaktadır. Küreselleşen dünyada bir ülkenin kriz ortamına girmesi diğer ülkeleri de etkileyebilmekte, kriz ülkeler arası yayılabilmektedir (Şimşek, 2008: 189).

Finansal krizlerin tipik özelliklerine bakıldığında sürecin hızlı bir sermaye çıkışı ile başladığı, devamında borsada hisse senedi fiyatlarının düştüğü, faiz oranlarının yükseldiği, altına yönelik talebin arttığı, ekonomik risklerin ve belirsizliklerin arttığı görülmektedir. Finansal kriz ile artan bozuklukların reel sektöre yayılması sonucunda ekonomik büyüme büyük zarar görmektedir. Finansal krizin reel sektöre yayılmasına bakıldığında faizlerde uygulanan oranların yükselmesinin yatırım maliyetlerini arttırdığı, artan risk ve belirsizlik ile birlikte firmaların yatırım yapmaya yönelik isteklerinin düştüğü, bunların sonucu olarak sanayide üretimin düştüğü görülmektedir. Yaşanan bu olumsuzluklar sonucunda mal ve

hizmet üretiminin azaldığı, ekonomik büyümenin düştüğü, kimi zaman ekonomik küçülmeye gidilmek zorunda kalındığı söylenebilir (Çiçek ve Bozdoğan, 2014: 28).

1.2.2.2. Finansal Kriz Türleri

IMF Finansal krizleri genel olarak dört ana gruba ayırmaktadır. Bu gruplar “para krizi”, “bankacılık krizi”, “dış borç krizleri” ve “sistemik finansal krizler” olarak adlandırılmaktadır (Pıçak ve diğerleri, 2009). Bu krizler genel olarak birbirlerini takip eden krizler olduğu için aralarında keskin çizgilerle ayırım yapmak güç olmaktadır (Delice, 2003: 59).

Finansal krizlerin temel nedeni finansal piyasalardaki aşırı dengesizliklerdir (sıklıkla parasal dengesizlikler). Reel ekonomik yapıda etkileri yıkıcı olabilen ve piyasaların etkin bir şekilde işleyip yapısını ve gücünü bozan finansal piyasa çöküşleri, finansal krizler olarak tanımlanmaktadır (Öztürk ve Gövdere, 2010: 380).

Finansal krizler, daha çok para ve hisse senedi gibi finansal piyasalarda meydana gelen ani ve şiddetli dalgalanmalar, bankaların verdikleri kredilerin dönmemesi, kredi kartı borçlarının ödenmemesi sebebiyle ortaya çıkar.

Finansal krizler, krizin kaynaklandığı sektöre, dengesizliklerin yapısına göre ve bu dengesizliklerin kaynaklandığı finansmanın vade yapısına göre de sınıflandırılabilir. Bu sınıflandırmada finansal krizin kaynağına göre sınıflandırılması kamu sektörü – özel sektör, bankacılık – şirket krizleri şeklinde; dengesizliklerin yapısına göre sınıflandırılması cari hesap ve bütçe dengesizlikleri gibi akım dengesizlikleri, varlıklar ve yükümlülüklerin uyumsuzluğu gibi stok dengesizlikleri şeklinde; dengesizliğin kaynaklandığı finansman vade yapısı yönünden sınıflandırılması ise likidite krizi ve borç ödeyememe krizi şeklinde yapılmaktadır (Afşar, 2011: 147).

1.2.2.2.1. Para Krizleri

Para krizi, para biriminin değişim değerine yönelik bir spekülasyon saldırısının paranın değer kaybetmesine, bu kaybın önlenmesi için döviz rezervlerinin kullanılması durumunda büyük miktarlarda rezerv kaybına veya faiz oranlarının astronomik seviyelere çıkmasına neden olması durumuna denilmektedir (Altunkaya, 2011: 8).

Para krizine (“*currency crisis*”) “döviz krizi” de denilmektedir. Döviz kurlarının ani şekilde değişmesi ve sermaye hareketlerinde yaşanan keskin değişimler sonucunda para krizi ortaya çıkmaktadır. Para krizleri özellikle sabit döviz kurunun uygulandığı sistemlerde katılımcı taleplerinin ani bir şekilde ulusal para ile şekillendirilen aktifler yerine yabancı para ile şekillendirilen aktiflere kayması sonucunda Merkez Bankası (MB) döviz rezervlerinin hızlı bir düşüş göstermesi şeklinde ortaya çıkan krizlerdir (Turgut, 2006: 36).

Para krizlerine yönelik belirleyiciler şunlardır (Uygun, 2011: 10):

- Makroekonomik göstergelerin zayıf olması ve uygulanan iktisat politikalarındaki hatalar,
- Finansal altyapıda yetersizliklerin olması,
- Asimetrik enformasyon (bilgi) ve ahlaki risk¹
- Uluslararası finans kuruluşları ile piyasada bulunan kreditorlerin önsezi ve hislerinden kaynaklı hatalar,
- Siyasal suikastlar veya terörist saldırısı gibi beklenmeyen olaylar.

Para krizlerinin oluşmasında ülkelerin uyguladıkları ekonomi politikaları ve siyasi politikalar önemli etkenlerdir. Uygulanan sosyal politikaların da zaman zaman para krizleri oluşmasında etken olduğu bilinmektedir. Özellikle seçim süreçlerinde piyasaya fazla miktarda paranın sürülmesi ve harcamaların artması sonucu spekülörler yabancı para üzerinden yatırıma yönelmekte, bu durum da ulusal para biriminin değerini düşme eğilimine sokmakta ve döviz kurları yükselmektedir.

Para krizleri, bankacılık krizlerine göre daha fazla görülmektedir. Bunun en önemli nedeni olarak bankacılıkla ilgili yapılan yasal düzenlemelerin bankaları korumaya yönelik olmasıdır. Bu duruma örnek olarak bankacılık sisteminde uzun vadeli konut kredisi kullanımında ilgili taşınmazın ipotek altına alınması gösterilebilir. Böylece kredinin ödenememesi durumunda risk durumu ortadan kaldırılmaktadır. Benzeri bir durum döviz piyasaları açısından söz konusu olamamakta, döviz piyasalarında bir garanti veya ipotek gibi riski düşürecek araçlar kullanılamamaktadır.

¹ Asimetrik bilgi, ekonomi içinde yer alan aktörlerden birisinin diğerine göre daha fazla bilgiye sahip olmasıdır. Bu da rekabet ortamında haksızlığa ve ahlaki riske yol açmaktadır. Elinde bilgi bulunan bu bilgiyi diğerinin aleyhine ya da kendi çıkarları doğrultusunda kullanması sonucu ahlaki risk oluşmaktadır.

1.2.2.2.2. Bankacılık Krizleri

Banka krizlerinin ortaya çıkmasında birçok etken tek başına veya birlikte etkili olmaktadır. Bunlara örnek olarak banka bilançolarındaki varlık kalemlerinde kalitenin kötüleşmesi, banka portföyünde yer alan fonlardan verimli olmayanların paylarındaki yükseklik, varlık fiyatlarının ani dalgalanmaları, şirket iflaslarının artışı, ülkedeki politik ve ekonomik dengelerdeki değişimler sonrasında mevduat sahiplerinin bankalardan ani ve önemli miktarlarda paralarını çekmek istemeleri sayılabilir. Bu tür etkenlere bağlı şekilde bankacılık sektörüne yönelik güven duygusunun düşmesi de önemli bir başka neden olarak sayılmaktadır. Banka krizlerinin geçmişine bakıldığında özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşanan banka krizlerinin para krizlerinden önce yaşandığı görülmektedir (Sevim, 2012: 8).

Banka krizlerinin çıkmasının en önemli nedenlerin başında geri dönmeyen krediler gelmektedir. Özellikle çok fazla kredi verilmişse ve hiçbir şekilde tahsiline imkân yoksa banka batmaya kadar gidebilmektedir.

Batma noktasına gelme olasılığı yüksek olan bankaların yükümlülüklerini yerine getirememesi durumlarında devletlerin bu bankalara müdahale etmek zorunda kaldığı ve destek verdiği durumlar da oluşabilmektedir (Tarkun, 2012: 50).

1.2.2.2.3. Dış Borç Krizleri

Dış borç krizi, ülkelerin dış ülkelere veya uluslararası finans kurumlarından aldıkları dış borçları ödeyemez duruma gelmeleri ile oluşan bir kriz türüdür. Ülkenin yaşadığı ekonomik sorunlardan kaynaklanan cari açıkla birlikte ödeme dengesindeki açıklar, dış borç krizinin oluşmasına yol açabilecek bir zemin hazırlamaktadır. Kamu veya özel kurumların dış ülkelere aldıkları borçları ödeyememe durumunda çıkan dış borç krizi, ülke ekonomisine önemli zararlar verebilmektedir.

Ülkelerin dış ülkelere aldıkları borçları belirli bir düzen içerisinde ödemeleri gerekmektedir. Bu düzenin bozulması ve borcun ödenememesi ile dış borç krizi oluşmaktadır. Bunun nedenleri arasında alınan dış borçların kullanımı ile ilgili sorunlar başta gelmektedir. Bunlara örnek olarak borcun verimli alanlarda kullanılamaması,

tüketimin finansmanında kullanılması, verimsiz yatırımlara yönlendirilmesi, uzun vadeli ve riskli yatırımlarda kullanılması sayılabilir. Vadesi gelen dış borçların bu ve buna benzer nedenler yüzünden verimli kullanılamaması, ödeme vadesi geldiğinde ekonomik sistemi sarsmakta ve sistem sıkıntıya düşmektedir. Dış borçları çevirme ve yeni dış kredi bulma gibi konularda sıkıntılar yaşanması durumunda ülkeler, dış kredi ödeme yükümlülüklerini ertelemeye gitmekte, bu da dış borç krizinin oluşmasına yol açmaktadır. Yaşanan bu durum kamunun ödeme yükümlülüklerini yerine getiremediği gibi bir algı oluşturma riski taşıdığı için, ülkeye dışarıdan özel sermaye girişinde de sorunlar yaşanmasına yol açabilmektedir (Duman, 2011:38).

1.2.2.2.4. Sistemik Finansal Krizler

Adından da anlaşılacağı üzere tamamen ülkenin ekonomik ve finansal sisteminden kaynaklanan, kuruluşlardan bağımsız gerçekleşen krizlerdir.

Sistemik finansal krizler, finansal piyasalarda ortaya çıkan ve piyasada bulunan bankalar, bunların verdiği krediler, bu kredilerin geri dönüşü gibi problemlerden oluşur. Sistemik finansal krizler finansal piyasalardan başlayarak tüm ülkeye hatta dünyaya bile yayılabilen krizlerdir. Sistemik finansal krizler en çok geri kalmış ya da gelişmekte olan ülkeleri vurmaktadır. Zaman zaman gelişmiş ülkelerin zararı daha fazla olmaktadır. Bu kriz döneminde üretim durma aşamasına gelmekte, milli gelirden azalmalar yaşanmaktadır. Bunu cari açık, ödemeler dengesi açıkları, dış borçlarının ödenememesinden kaynaklı borç krizi takip etmektedir.

Bankacılık krizleri çoğunlukla bankaların uyguladıkları yanlış politikalar sonucu oluşurken sistemik krizler ülkenin finansal piyasaları ya da uluslararası finansal piyasalardan etkilenmesi sonucu oluşan risklerdir. Örnek verecek olursak; 2008 krizi bankacılık krizi olarak başlamış ve küresel bir finansal krize dönüşmüştür.

1.2.2.3. Finansal Krizin Etkileri

Finansal krizlerin sonucunda finansal piyasalar fonksiyonlarını etkin şekilde yerine getiremez duruma gelmektedirler. Bu durum ekonomik alandaki faaliyetlerin hacminde

şiddetli ve çok ciddi daralmalara neden olmaktadır. Finansal krizlerin oluşmasına yol açan önemli dört faktör şunlardır (Hepaktan ve Çınar, 2011: 157):

- Finansal sektördeki bilançoların bozulması,
- Faiz oranlarının artışı,
- Piyasalardaki belirsizliğin artması,
- Varlıklarda fiyat değişimi yaşanması nedeni doğrultusunda finansal olmayan şirketlerin bilançolarının bozulması.

Bu faktörlerin oluşması sonucunda mali kriz çıkmakta, makroekonomik değişkenlerde bozulmalar gözlenmektedir.

1.2.3. Finansal Kriz Öncü Göstergeleri (Süreçleri)

Çizelge 1.1’de oluşabilecek finansal krizlerin öncü göstergeleri yüksek ve düşük frekanslı olarak ana başlıklar halinde görülmektedir.

Çizelge 1.1. Finansal kriz öncü göstergeleri

Mikro Bazda Ekonomik Konsolide Göstergeler	Makroekonomik Göstergeler
Yüksek Frekanslı Göstergeler	
Reel Döviz Kuru	Reel Döviz Kuru
Bankacılık Krizi	Hisse Senedi Fiyatları
Hisse Senedi Fiyatları	M2 Çarpanı
İhracat	Üretim (Gayrisafi Yurtiçi Hasıla)
M2/Uluslararası Rezervler	İhracat
Düşük Frekanslı Göstergeler	
Cari İşlemler Açığı / GSYİH	Kısa Vadeli Sermaye
Cari İşlemler Açığı / Yatırımlar	Sermaye Girişleri/Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)
	Cari İşlemler Açığı/Yatırımlar

Kaynak: Ural, 2003: 13

Öncü göstergelerin belirlenmesi ve krizlerin önceden tahmin edilmesinin sebebi, krizlerin olumsuzluklarının azaltılarak öncesinde önlem alma amacıdır. Tahmine yönelik çalışmalarda, diskriminant ve lojistik regresyon, trend analizi gibi yöntemler kullanılmıştır (Aktaş ve Şen, 2013:139).

1.3. Ekonomik Krizle İlgili Kavramlar

Ekonomik krizlere sebep olan birçok faktör mevcuttur. Bunları kavram bazında incelemek gerekirse aşağıda verilen başlıklar altında toplanabilir:

1.3.1. Cari açık

Cari açık, ülkedeki tüketimin üretimden daha fazla olduğu anlamına gelmektedir. Ülkenin ithal ettiği mal ve hizmetler ile transferler için ödediği parasal giderin, ihraç edilen mal ve hizmetler ile tek yanlı transferlerden elde edilen parasal gelirden daha yüksek olması sonucunda cari açık oluşmaktadır (Doğru, 2012:119). Cari bütçe açığı olarak da ifade edilen cari açık, yatırım harcamaları ile sermaye gelirleri hesaba katılmadan cari bütçede meydana gelen açık olarak tanımlanmaktadır (Ejder, 2002: 190).

Cari işlemler açığının belirlenmesinde birçok ekonomik değişken bulunmaktadır. Bu değişkenlere örnek olarak ülkenin ekonomik büyümesi, reel döviz kuru, faizlerin oranları, kamu kesimi borçlanmaları, enerji fiyatları, yabancı sermaye hareketleri, yatırımlar ve bütçe açığı verilebilir. Cari açığı belirleyen faktörler ve cari açık dinamikleri, gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında farklılık gösterebilmektedir (Çiftci, 2014:130).

1.3.2. Kredi Genişlemesi

Tüketici kredileri ülkelerde büyük kitleler tarafından talep edilmektedir. Kredi tutarları belirli bir seviyenin üstüne çıkmamaktadır. Dolayısıyla çalıştığı işe bakılmaksızın kredi talebi ve tahsisi söz konusu olmaktadır. Bunun sonucunda risk yayılmakta, kredilerin takibi zorlaşmaktadır. Bunun yanı sıra kredi arzı da hızla artmaktadır. Bu da finansal krize zemin hazırlamaktadır.

Kredi genişlemesi ve cari açık iç içe geçmiş kavramlardır. Kredi genişlemeleri cari açığın artmasına sebep olmaktadır. Kişilerin kredilere yönelmesi kişisel tasarrufun azaldığının, işletmelerin ithalata bağlı üretimlerinin arttığının bir göstergesi olmakla birlikte cari açığı olumsuz yönde etkilemektedir.

1.3.3. Bütçe Açığı

Basit olarak açıklamak gerekirse; kamu gelirlerinin kamu harcamalarına yetmemesidir. Bütçedeki ödemeler bilançosu kalemlerinin denkleşmemesi de denilebilir. Kamu harcamalarının kamu gelirlerinin üstünde olduğu sonucu çıkmaktadır. Bütçe açığını kapatmak amacıyla MB iç borçlanma ya da dış borçlanma yoluna gitmektedir. Bir başka yol ise, borç kullanmak yerine vergi oranlarının arttırılması ya da yeni vergilerin getirilmesiyle kamu harcamalarını karşılama yoluna gidilmesidir.

Bütçe açığının etkileri, temel makroekonomik değişkenlerde farklı şekil ve derecelerde kendisini göstermektedir. Bu etkiler öncelikle eflasyonda olmak üzere, dış ödemeler dengesinde, ekonomik büyümede, yatırımlarda ve istihdamda görülebilmektedir. Bütçe açığının bir değişkene olumsuz etkileri olurken başka bir değişkene ise olumlu etkileri olabilmektedir. Ayrıca bütçe açığından başlangıç aşamasında olumlu etkilenen bir değişkenin, bütçe açığının büyüklük ve süreklilik durumlarına bağlı olarak zamanla olumsuz etkilenebildiği de görülmektedir (Barışık ve Kesikoğlu, 2006: 61).

1.3.4. Stagnation (Durgunluk)-Resesyon-Depresyon

Bir ülke ekonomisinde ekonomi yavaşlama sürecine girmişse buna durgunluk (stagnation) adı verilir. Eğer 6 ay-1 yıl arası bir durgunluk yaşanırsa bu duruma da resesyon adı verilir.

Reel GSYİH’de en az iki çeyrek dönem düşüş sürecinin yaşanması durumunda resesyondan söz edilebilmektedir. Konjonktürün genişleme fazından düşüş fazına girmesi ve GSYİH’deki düşüşün minimum altı ay sürmesi durumunda düşüşün başladığı nokta, konjonktür dalgasının dönüm noktası kabul edilir. Aynı kural resesyonun bitişindeki dönüm noktası için de geçerlidir. Bu noktalardan ilki “tepe - *peak*”, ikincisi “dip – *trough*” denilmektedir. Dönüm noktalarını tahmin etmek önemli bir sorun olarak görülmekte olup yapılan tahminlerin de çoğu zaman başarılı olmadığı bilinmektedir (Karabulut, 2005:2).

Ekonomik büyümede yaşanan gerilemenin süresinin uzaması durumunda veya gerilemenin derinliği ve şiddeti yüksek ise, yaşanan bu durum “depresyon” olarak adlandırılmaktadır.

1.3.5. Enflasyon ve Deflasyon

Enflasyon, mal ve hizmetlerdeki fiyatların genel seviyesinin sürekli bir artış göstermesi şeklinde tanımlanmaktadır. Enflasyon, birkaç mal ve hizmetin fiyat değişikliğini kapsamaz. Ortalama düzeydeki bir tüketici tarafından yıl içinde kullanılan bütün mal ve hizmetlerin fiyatlarında oluşan değişiklikleri kapsar. Bu fiyat değişikliği artma veya düşme şeklinde olabilmektedir. Enflasyon oranının artışı durumunda genel fiyat artışı yaşanırken bazı mal ve hizmetlerde uygulanan fiyatların düştüğü, benzer şekilde enflasyon oranının düşmesi durumunda genel fiyatlar düşerken bazı mal ve hizmetlerin fiyatlarının arttığı durumlar yaşanabilmektedir. Belirli bir dönem içerisinde mal ve hizmet fiyatlarının artışı enflasyon olarak değerlendirilmemektedir. Fiyatlarda artış olması durumunun enflasyon olarak değerlendirilebilmesi için artışın sürekli olması gerekmektedir (TCMB, 2013).

Birçok enflasyon türü olmakla birlikte en çok bilinenleri;

- Maliyet Enflasyonu (Girdi fiyatlarının artışından kaynaklanır).
- Talep Enflasyonu (Parasal gelirin üretimden fazla olmasıdır).
- Ücret Enflasyonu (Herhangi bir verim artışı olmamasına rağmen çalışanların ücretinde artış yapılmasıdır).
- Dış Enflasyon (Diğer ülkelerden ithalat sırasında ülkeye yansıyan enflasyondur).

Deflasyon ise enflasyonun tam tersi bir durumdur. Yani fiyatlar genel seviyesinde yaşanan sürekli düşüştür. Mal ve hizmete talep düşer, üretim azalır. Bunun sonucunda ekonomi küçülmeye başlar.

Ülkenin enflasyon mu deflasyon mu tehdidi altında olup olmadığı oluşturulan fiyat endeksleri yoluyla belirlenir. Ülkemizde bu hesaplama Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) ve Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE) yardımıyla yapılmaktadır.

TÜFE, tüketiciler tarafından satın alınan mal ve hizmet fiyatlarındaki değişimlerin ölçüldüğü endekstir. Ekonomide üretim sürecinde girdi olarak kullanılan maddelerin toptancı aşamasındaki fiyat değişimlerinin ölçüldüğü endeks ise ÜFE endeksidir. ÜFE endeksi imalat, tarım, madencilik, balıkçılık, enerji sektörlerindeki ürün fiyatlarında yaşanan değişimleri ölçmektedir (TCMB, 2013).

1.3.6. Hiperenflasyon

Enflasyon artış oranının yıllık %1000'in altına düşmemesi durumu hiperenflasyon olarak adlandırılmaktadır. Fiyat artışına göre hipereflasyon durumunu Samuelson yıllık %200 artış oranına, Cagan ise yıllık %50 artış oranına göre değerlendirilmektedir. Hiperenflasyon durumunun bulunduğu ülkelerde enflasyon oranı, yıllık birikim %10000'ler düzeyine çıktığı için aylık değerler üzerinden hesaplanmaktadır. Hiperenflasyon ortamında fiyatların sık değişimi, fiyatların kontrolünün yapılmasını da zorlaştırmaktadır (Esen, 1993: 20).

Avrupa ülkelerinde ortaya çıkmıştır. Ancak bu ülkelerde hiperenflasyon süreci 1920- 1924 yılları arasında başlamış ve bitmiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra ise Çin, Yunanistan ve Macaristan'da yaşanmış ve bu süreç 1943 -1950 yılları arasında gerçekleşmiştir. Hiperenflasyonla karşılaşılan üçüncü dönem ise yakın tarihte ve 1980'li yıllarda, Brezilya, Arjantin, Bolivya, Peru gibi Latin Amerika ülkelerinde gerçekleşmiştir (Turan, 2007:11).

Bu tür enflasyon daha çok savaş gibi olağanüstü durumlarda oluşan bir enflasyon türüdür. Ülke ekonomisi çok fazla paraya ihtiyaç duymakta bunun sonucunda MB kâğıt para basımına ağırlık vererek üretimden çok paraya dayalı bir oluşum içine girmektedir.

1.3.7. Stagflasyon

Durgunluk anlamına gelen *stagnation* ve enflasyon anlamındaki *inflation* kelimelerin birleşiminden oluşan bir kelimedir. Bu kelimenin ekonomide anlamı ise, durgunluğun yaşandığı dönemde yüksek enflasyon ve işsizliğin birlikte yaşanma halidir.

1.3.8. Devalüasyon-Revalüasyon

Devalüasyon, ulusal para biriminin belirli bir amaç doğrultusunda ve istenerek yabancı para birimleri karşılığı değerinin düşürülmesidir. İdari ve siyasi bir karar olan devalüasyondaki önemli nokta, ulusal paranın değer yitimini olmamasıdır. Devalüasyon yapılmasını gerekli kılan birçok neden vardır. En önemli iki temel neden olarak istikrarın temin edilmesi ve dış satımın desteklenmesi sayılabilir. Yönetenler, bu iki temel nedenden dolayı paranın değerini düşürme ihtiyacı duymaktadırlar (Koçak, 2006: 42). Döviz kuru

politikası seçilirken ülke parasının üzerinde ne gibi etkiler oluşturulacağına dikkat edilir. Devalüasyon ithal ürünlerin fiyatını yükselteceğinden ithalat düşecektir.

Devalüasyon genel olarak ülke para biriminin ülkedeki enflasyondan dolayı değer kaybetmesinden dolayı, diğer ülke paralarına değerlerinin ayarlanması amacıyla uygulanır. Bunun sonucunda döviz kuru ülke para birimine göre değer kazanır.

Revalüasyon, Hükümet veya Merkez Bankası kararı ile sabit kur sisteminde ulusal para biriminin yabancı para birimleri karşılığı değerinin yükseltilmesidir. (Karagöz, 2009) Ülke parası değer kazanırken yabancı paralar döviz kuru cinsinden değerini kaybeder. Bunun sonucunda devalüasyonun tersine ihracat azalır.

Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere; devalüasyon da revalüasyon da ülkelerin kendi parasının fiyatıyla oynama yöntemleridir. Devalüasyon ve revalüasyon ile ülke parasının döviz kurlarında dalgalanması ülkenin rekabet gücünü çok etkiler. Eğer ülke para biriminin değeri MB'nın müdahale etmesiyle koruma söz konusuysa gerçekte bir kur olduğu söylenemez. Para biriminin diğer ülke para birimlerine ya da altına dönüştürmesi de yapılabilmektedir. Eğer bu kolaylıkla yapılabiliyorsa buna Konvertibilite adı verilir.

1.3.9. Seçici İflas (Selective Default)

Ülkelerin dış borçlarının belirli bir kısmını ödemeyip, kalan kısmını daha uzun vadelere yayma işlemidir. 2008 küresel krizinden sonra bir türlü ekonomisini düzeltemeyen Yunanistan'ın bu yola gideceği konusunda basında birçok haber yer almıştır. Yunanistan ile birlikte ekonomi literatüründe daha fazla geçmeye başlamış bir kavramdır.

Seçici iflas ve konsolide borçların uzun vadeli hale getirilmesi benzerlik göstermektedir. Her ikisinde de borçların vadesi uzatılmakta bu vadeden kaynaklı olarak vade farkı uygulanacağından faiz oranı yükselmektedir. Borç katlanmaktadır. Bu yöntemi tercih eden ülkelerin yenilenmiş borçlarını ödeyememeleri halinde ülke içinde yeni bir panik oluşması söz konusu olacaktır. Çözüm üretilirken daha da zor bir duruma düşme riski bulunmaktadır.

1.3.10. Kredi Derecelendirme Kuruluşları

Kredi derecelendirme kavramı, açılacak kredilerin tam olarak ve zamanında geri ödenebiliyor olması konusunda objektif ve uluslararası sermaye piyasalarındaki ölçütlere uygun bir ölçü sağlamak amacı doğrultusunda, borçlu tarafın ihraç ettiği menkul kıymetlere yönelik yatırımların yapılması durumunda, yatırımı yapan yatırımcının, bu yatırım karşılığı yüklenmek durumunda kalacağı riskin belirlenmesidir (Karagöl, 2012:8).

Bir başka deyişle kredi derecelendirmesi; borçlu tarafın anapara ve faizleri geri ödeme kapasitesini ölçen, borçlunun finansal açıdan yükümlülüklerini tam ve zamanında yapıp yapamayacağını ortaya koyan profesyonel bir görüştür (Toraman ve Yürük, 2014:129). Derecelendirme sadece ülkeler için yapılmaz. Kişiler ve kuruluşlar için de kullanılan bir yöntemdir.

Uluslararası alanda kredi verme ilişkilerinde, kredinin kullanılacağı ülkede olabilecek önemli olayların sonucunda kayıp yaşanabilme olasılığı, kredi notu olarak tanımlanmaktadır (Tutar ve diğerleri, 2011:2).

Kredi derecelendirme kuruluşları, finansal açıdan piyasaları takip eden ve piyasalarla ilgili bilgi üretmeyi amaçlayan kuruluşlardır. Temel olarak ürettikleri bilgiler düzenleme, yatırım ve denetim aktivitelerinin gerçekleştirilmesi konularındadır (Kargı, 2014: 356).

Kredi derecelendirme kuruluşları tarafından açıklanan kredi notları, görüş niteliğindedir. Ancak bu notlar uluslararası yatırımcıların yatırım kararları vermelerinde etkin bir rol oynamaktadır. Yerli yatırımcıların yapacakları yatırımlara yönelik yurtdışından düşük finansman sağlamak istemeleri, tahvil alıp satmaları gibi finansal kaynaklar da kredi derecelendirme kuruluşları tarafından açıklanan kredi notundan etkilenmektedir (Karagöl, 2014: 8).

Kredi derecelendirme kuruluşları tarafından verilen hizmetler ve bu hizmetlerin verildiği kesimler şunlardır (Demir ve Eminer, 2014: 98-99):

- Siyasal iktidar ve ekonomi bürokrasisi kapsamında ülkelerin yönetimi ve merkez bankası kredibilitesinin değerlendirilmesi,

- Borçlu tarafın kredibilitesi ile borçların sürdürülebilirlik durumunun değerlendirilmesi,
- Finansal kurum ve kuruluşlar ile bankaların mali yapılarının, borç ödeme kapasitelerinin değerlendirilmesi,
- Dış ticaret yapılarının ve cari açığın incelenmesi, sürdürülebilirlik değerlendirmesinin yapılması,
- Finans ve Reel sektörlerde yatırım yapılabilirliğe yönelik değerlendirmelerin yapılması,
- Makroekonomik gelişmeler doğrultusunda risk analizlerinin yapılması,
- Değerlendirmelerin periyodik olarak kısa orta ve uzun vadelerle yapılması,
- Değerlendirmeler sonucunda hesaplanan kredi notunun ulusal ve uluslararası kamuoyuna duyurulması.

Dünyada kredilendirme yapan birçok kuruluş bulunmaktadır. Ancak bu kuruluşlardan uluslararası sermaye piyasalarında kabul gören derecelendirme kuruluşu sayısı çok daha azdır. Derecelendirme kuruluşlarına örnek olarak Standart & Poor's, Moody's ve Fitch verilebilir. Bu kuruluşlar, ulusal ve uluslararası çalışmalar yapmakta, dünyanın birçok bölgesinde çalışmalarını sürdürmektedir (Karagöl, 2012: 13).

Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarının verdikleri kredi notları ve bu notlara yönelik açıklamalar Çizelge 1.2'de verilmiştir.

Çizelge 1.2. Kredi derecelendirme kuruluşları not sistemi

S&P's	Fitch IBCA	Moody's	AÇIKLAMA	
AAA	AAA	Aaa		
AA+	AA+	Aa1	En yüksek Derece	
AA	AA	Aa2		
AA-	AA-	Aa3	Yüksek Derece	
A+	A+	A1		
A	A	A2		
A-	A-	A3	İyi Kredi Derecesi	
BBB+	BBB+	Baa1		
BBB	BBB	Baa2		
BBB-	BBB-	Baa3	Ortanın Altı Seviye	
BB+	BB+	Ba1		
BB	BB	Ba2	Yatırım Yapılmaz	
BB-	BB-	Ba3		
B+	B+	B1	Spekülatif	
B	B	B2	Önemli Derecede Spekülatif	
B-	B-	B3		
CCC+	CCC	Caa		
CCC	CC	Caa3	Şiddetli Riskli	
CC	C	Ca	Aşırı Spekülatif	
D	DDDDD	D	Yükümlülüğünü Yerine Getiremez	Temerrüt (Taahhüdünü yerine getirmez)

Kaynak: Karagöl, 16.

Her üç kuruluş da birbirine yakın kriterlere göre değerlendirme yapmaktadır. Notu D olan ülkeler riski yüksek ülkelerdir. Yatırım yapılması halinde ya da borç verilmesi halinde borçlarını ödeyemeyecek durumdadırlar.

Kredi notu belirleme yukarıdaki not sistemine göre birçok sistematik analiz işleminden sonra yapılmaktadır. Detaylara girmemek adına yüzeysel olarak bilgi verme amaçlanmıştır.

Türkiye'nin 2016 yılı kredi notu Şekil 1.2'de görüldüğü gibidir:

Şekil 1.2. Türkiye'nin kredi notu (26.02.2016)

Kaynak: . <http://www.milliyet.com.tr/fitch-turkiye-nin-kredi-notunu/ekonomi/detay/2200596/default.htm>'den alındı. (Erişim Tarihi: 31.03.2016).

Türkiye'nin 2015 yılı ekonomisi dikkate alınarak yıllık kredi notu şekilde yer almaktadır. Bu şekli yorumlayacak olursak, dört kredi kuruluşu Türkiye'nin yatırıma uygun bir ülke olduğunu belirlemiştir. Ancak küçük bir ekonomik kriz ya da ülke içinde yaşanacak herhangi bir kriz kırmızı çizgiye ulaşmamıza sebep olur ki bu da yeterince düşük olan yatırımları ülkemizden çekebilir. Her ne kadar çizginin üstünde bir nota sahipsek de riskli bir durumda olduğumuz bir gerçektir.

1.3.11. Spekülatörler ve Arbitrajcılar

Döviz kurlarında beklenen değişimlerden kâr elde etmek amacıyla dövizde yatırım yapan kişilere spekülatör denir. Ancak her zaman kâr elde edileceği anlamı taşımamalıdır. Şöyle

ki; Spekülatör 1 Mart'ta dolar kuru 3 TL'den satın alarak Haziran ayı sonunda doların 3 TL'nin üstünde gerçekleşeceğini öngören kişi o tarihe geldiğinde şayet dolar kuru beklenenin üstünde gerçekleşirse kâr, altında gelirse zarar edecektir. Spekülatörler tek bir piyasada işlem yaparlar.

Arbitrajcular ise tüm piyasalardaki döviz kurlarındaki değişikliklerle kâr elde etmeyi amaçlayan kişilerdir. Spekülatörlerin aksine tek bir piyasaya bağımlı kalmazlar.

Spekülatör kur farkı riskini üstlenirken arbitrajcı bu riski almaz.

1.3.12. Tahvil ve Spread Kavramları

Devlet veya özel sektör tarafından borçlanma yöntemiyle orta ve uzun vadeli fon sağlanması amacıyla çıkartılan borç senetleri tahvil olarak adlandırılmaktadır. Tahvillerin satışında halka arz yapılabildiği gibi, halka arz edilmeden de tahvil satışı yapılabilmektedir. Halka arz edilmeden yapılan satışlar da tahsisli satış ve nitelikli yatırımcıya satış şeklinde kendi içinde ikiye ayrılmaktadır. İhraç ve halka arz için çıkartılan tahvillerden kamu borçlanma aracı dışındakilerin izahname ve/veya ihraç belgesinin onaylanmak üzere Sermaye Piyasası Kurulu'na başvurusunun yapılması gereklidir. Genel ve katma bütçeli idarelerin ile Merkez Bankası'nın ihraç edecekleri tahvillere yönelik Sermaye Piyasaları Kurulu'na başvuru yapmaları gerekli değildir (SPK, ty). Tahviller çoğunlukla borç senedi olarak kullanılırlar ve faiz getirisi bulunmaktadır. Her ne kadar literatürde kâr payı ödemeli tahviller de mevcutsa da kullanımı çok yaygın bir yöntem değildir.

Menkul kıymet alım satımı yapan kurumlar çapraz kurlar üzerinden alım ve satım arasına belirli farklar ekler. Bu farklara spread adı verilir. Bir başka deyişle, yatırımcıların alım-satım işlemleri sırasında oluşan maliyet farkı spread olarak adlandırılır. Yatırımcının istediği kâra ulaşabilmesi için en az spread miktarı kadar artış olması gerekmektedir. Eğer bunun altına inerse zarar edecektir.

1.3.13. Manipölasyon

Manipölasyon, iktisadi açıdan anlamlı olmayan ve herhangi bir bilgiye dayanmayan nedenlerden dolayı menkul kıymetlere yönelik arz ve talebinin, başka bir ifade ile menkul kıymet fiyatlarının etkilenmesine yönelik her türlü müdahaledir (Kütük, 2010: 60).

Manipölasyonun unsurları şöyle sıralanabilir (Çalışkan, 2015.381-391):

- Fiyatları değıştirmek için müdahalelerde bulunmak, serbest şekilde arz ve talep oluşumunu etkilemek,
- Menkul kıymet işlemleri yapan insanları yanıltmak, kandırmak, onları istenilen şekilde yanlış yapmaya yönlendirmek,
- Menkul kıymet fiyatlarının yapay bir düzeyde tutulmasına yönelik davranışlar sergilemek,

Manipölasyon ve içeriden öğrenenlerin ticaretine yönelik direktifte, esas itibariyle üç türlü manipölasyon tanımlaması yapılmıştır (SPK, 2003:2):

- “Sermaye piyasası araçlarının arz ve talebini yanlış veya yanıltıcı şekilde etkileyen/etkileyebilecek yahut sermaye piyasası araçlarının fiyatlarının yapay veya anormal şekilde oluşmasını amaçlayan emir veya işlemler,
- Diğer yanıltıcı ve hileli olgulara dayanan emir ve işlemlerin gerçekleştirilmesi,
- Sermaye piyasası araçlarıyla ilgili yanlış veya yanıltıcı bir etki yaratan/yaratabilecek nitelikteki bilgilerin yayılması.”

1.4. Ekonomik ve Finansal Kriz Kuramları

Krizlerin kuramlara dayandırılması 1800’lü yıllara kadar uzanmaktadır. Oluşturulan bu kuramlar ağırlıklı olarak reel ekonomik krizleri açıklamaya yöneliktir. 1970’lerden sonra ekonomik düzen farklı bir şekillenmeye yönelmiş bunun sonucunda ekonomik krizlere yönelik çalışmalar artmıştır. 1980’den sonra oluşan krizler ağırlıklı olarak parasal etkilere dayalı olduğundan günümüzde oluşturulan kuramlar daha çok finansal krizleri açıklamaya yöneliktir.

Kuramları reel ekonomik krizler ve finansal kriz kuramları olmak üzere iki alt başlıkta incelemek mümkündür.

1.4.1. Reel Kriz Kuramları

Birden fazla reel kriz kuramı mevcuttur. Farklı görüş ve çalışmaların oluşmasının en büyük sebebi 1929 Büyük bunalımıdır. Bu bunalım dünya çapında çok büyük ekonomik etkilere sebep olmuştur. 1929 bunalımı sonunda kapitalist ekonomiler kendiliğinden yeni bir canlanmaya giremeyen bir bunalımdır. Şöyle ki, uzun dönem içinde klasik kriz ekonomik olayları düzenleyememiştir. Bunun sonucunda yeni kuramlar oluşmuştur (Yılmaz, Kızıltan, ve Kaya, 2005:82).

Genel olarak bakıldığında reel kriz kuramları konusunda çalışmaları ağırlık kazanan Keynes, Hayet ve Schumpeter sayılabilir. Çalışmanın konusunu aşmamak adına bu kuramlar ana hatlarıyla incelenecektir.

1.4.1.1. Keynes ve Reel Kriz

Kapitaliste ekonomiler tarafından krizin bir olgu olarak ele alınmaya başlanması Keynesyen kuramlarla başlamıştır. John Maynard Keynes, bir ekonominin sağlıklı bir şekilde işlemesi için hükümettekilerin ülke ekonomisine para ya da maliye politikaları kullanarak müdahale etmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu görüşler doğrultusunda ülkeler tarafından oluşturulan ekonomi politikaları kriz dönemlerinde ekonomilerin başarılı olmasını sağlamıştır. Bu sonuç Keynes'in görüşlerin tüm dünyada kabulünü kolaylaştırmıştır (Keskin, 2004: 31).

Klasik ekonomistler kriz oluşumunda temel nedenin reel ücretin yüksekliği olduğunu savunmuşlardır. Dolayısıyla reel ücretlerin düşürülmesi halinde krizlerin de engellenebileceğini öne sürmüşlerdir. Ancak, Keynes bu görüşlere karşı çıkararak ücretlerin düşürülmesi halinde insanların harcamalarının düşeceğini bunun da krizi daha da kolaylaştıracağını savunmuştur. Krizlerin efektif talebin yetersizliğinden kaynaklandığını savunarak, özellikle yatırım harcamalarının karakterinin değişkenliğinden kaynaklandığını savunmuştur (Altıok, 2009: 79).

Keynes genişletici maliye politikalarının ekonomileri durgunluktan çıkaracak en uygun araç olduğunu savunur. Hane halkları az harcama yaparak tasarruf yapabilirler. Çünkü harcamaların kısıtlanması kişileri etkilemez. Ancak devlet için bu söz konusu değildir. Devlet harcama yaptığı sürece gelir elde edebilir. Kamu harcamaları azaltıldığı zaman talep yetersizliği oluşacağından ekonomik büyüme ve istihdam olumsuz olarak etkilenecektir. Bu da vergi gelirlerinin azalmasına, transfer harcamalarının artmasına ve bütçe açığının oluşmasına sebep olacaktır. Kemer sıkma politikası uygulanacaksa durgunluk dönemleri uygun değildir. Bu politika genişleme dönemlerinde uygulanmalıdır. Ekonomi durgunken bunun uygulanması kısır döngüye sebep olmaktadır (Göker, 2014:105).

1.4.1.2. Hayek ve Reel Kriz

Hayek, ekonomideki istikrarsızlığın nedenini yatırım ve tüketim malları sanayilerinin arasında bulunan yapısal dengeyi bozan para-kredi mekanizması olarak görmektedir. Bu yüzden krizden kurtulmak için para miktarıyla oynanmaması gerektiğini düşünmektedir. Bunun sonucunda çıkacak işsizlik sorununun ise diğer sektörlerle dağıtılması yoluyla tasarruf-yatırım dengesinin kurularak işsizliğin azaltılacağını savunmaktadır. Krizlerin aşılmasında maliyet politikası genişleme kararlarının sonraki aşamalarda uygulanması gerektiğini söylemektedir. Krizle mücadelede öncelik ücretlerin düşürülmesi olmalıdır demektedir. Hayek liberalizmi savunmakta ve devlet müdahalesine karşı çıkmaktadır. Devlet ekonomiye müdahale etmemelidir. Müdahale etmesi halinde koordinasyonda bozukluklar meydana gelecektir. Devletin faaliyetleri siyasi otoritenin dışında gelir ile gider denkliliğini esas alan ilkelerle sınırlandırılmalıdır. Sıkı bir liberalizm savunucusu olmasına rağmen sosyalist sistemde yönetilen ekonomilerde de akılcı ekonomik hesaplamaların mantığa uygun olduğunu ancak pratikte mümkün olmadığını söylemektedir. Ülke ekonomisindeki kaynakların etkin olarak dağıtılması için serbest piyasa uygulaması kullanılmalıdır (Rodoplu, 1996:276).

1.4.1.3. Schumpeter ve Reel Kriz

Joseph Alois Schumpeter, yirminci yüzyılın başında farklı ve ilginç ekonomik görüşleriyle değişik bir bakış açısı getirmiştir. Ekonomik kalkınma üzerinde duran Schumpeter yenilik ve girişimcilerin önemini öne sürmüştür. Kapitalizmin doğuşu, işlemesi, gelişimi

konularında analizleriyle ön plana çıkmıştır (Aydoğmuş, Türkcan, Tunalı Çalışkan ve Kopurlu, 2009:9).

Keynes genişlemiş mali politikalarının genişletilmesini, Hayek serbest ekonomiyi savunurken, Schumpeter ise krizlerin önlenmesini girişimcilik üzerine oturtmuştur. Schumpeter kalkınma kuramını savunmaktadır. Ekonomik dalgalanmaların oluşumlarını üç döneme ayırmıştır. Birinci devre *Kitchen* veya 40 aylık devre, ikinci devre *Juglar* veya 10 yıllık devre, üçüncü devre de *Konratief* veya 60 yıllık devre şeklinde kabul edilmektedir. Schumpeter bu devrelerle ilgili çok sayıda analiz yaparak teorisini pekiştirmiştir. Ekonomik büyümeyi girişimci, büyüme faktörü, yenilik yani üretim fonksiyonunda artış konularını birbirleriyle ilişkilendirir (Fırat, 2012:408).

1.4.2. Finansal Kriz Kuramları

Farklı ekonomistler tarafından çeşitli finansal kriz kuramları oluşturulmuştur. Bu kuramlardan “Monetarist (Paracı) Yaklaşım”, “Finansal Kırılganlık Yaklaşımı”, “Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı”, “Belirsizlik Yaklaşımı”, “Kredi Tayınlaması Yaklaşımı” ve “Asimetrik Bilgi Yaklaşımı” bu bölümde incelenmektedir (Çeviş, 2005:16).

1.4.2.1. Monetarist Yaklaşım (Paracı Yaklaşım)

Monetarist düşüncenin öncüsü Friedmandır. 1955-1965 arası yıllar içinde Milton Friedman önderliğinde David Laidler, Michea Parkin, Karl Brunner, Alan Meltzer, Alan Walters tarafından kurularak geliştirilmiş yaklaşımdır.

Friedman bu yaklaşıma ulaşma aşamasında kendinden önce çalışma yapan ekonomistlerin tartışmaya açtığı, düşündüğü kabul edilen ya da kabul edilmeyen tüm fikirleri değerlendirmiş, anlamaya çalışmış, yorumlamış, bütün bunlardan yola çıkarak gelişmiş bir analiz yapmıştır (Yay, 2001:3).

Bu yaklaşımın varsayımları ana hatlarıyla şöyledir (Bozkurt ve Karatay, 2010:117-127):

- En önemli faktör para olarak kabul edilmektedir.
- Paranın olduğu her yerde enflasyon da bulunmaktadır. Çünkü enflasyonda temel neden para arzında meydana gelen artışlardır.

- Hükümetin yaptığı harcamaların enflasyona sebep olup olmadığı harcamaların nasıl finanse edildiğine bağlıdır. Para arzının arttırılmasıyla finansman yapılırsa enflasyon, borçlanma yoluyla finansmana gidilirse dışlanma etkisi ortaya çıkmaktadır.
- Para talebiyle ilgili faiz esnekliği düşüktür. Gelir sürekliliğiyle birlikte tüketim bunun bir fonksiyonu olarak ortaya çıkmaktadır. Para talebinin faiz esnekliği düşüktür. Emek arzı beklenen ücretin artan fonksiyonu iken, emek talebi azalan fonksiyonudur.
- İşsizlik oranı doğal bir durumdur.
- Vergi ya da maliye politikaları etkili değildir. Vergiler azaltılarak mutlak gelir arttırılır ancak sürekli gelir içinde önemli bir yeri yoktur.
- Kamu harcaması yapılmasıyla izlenen yol de etkili olmamaktadır. Şöyle ki; kamu harcamalarını karşılamak amacıyla vergilerin arttırılması ya da borçlanmaya gidilmesi özel işletmelerin tüketimini ve yatırımlarını düşürür.
- Paranın dolaşım hızı sabit değildir. Ama istikrarlıdır. Uzun dönem sabit, kısa dönemde ise değişken değer almaktadır. Para politikaları kısa dönemde etkili olabilir, ancak uzun vadeye yayıldığında etkisini kaybeder. . Hükümetin para arzını arttırması kısa dönemde milli geliri yükseltir ancak uzun vadeye yayıldığından fiyatların artmasına dolayısıyla enflasyona sebebiyet verir.

1.4.2.2. Finansal Kırılganlık Yaklaşımı (Finansal İstikrarsızlık Yaklaşımı)

Fisher, Minsky ve Kindleberger tarafından savunulan yaklaşımdır. Minsky finansal kırılganlığı tanımlarken sağlam ekonomi ve kırılgan ekonomi ayrımı yapmıştır. Minsky'e göre; bir ülke ekonomisinde yükümlülükler yerine getirilirken ortaya çıkacak aksamalar ekonomik sistemde zincirleme bir şekilde büyük değişikliklere yol açmıyorsa ya da değişiklik olsa bile sistem kendini kısa vadede toparlayabiliyorsa ekonomik sistem sağlamdır. Ancak, bu aşamada sistem çok büyük tepkiler vermeye başlıyorsa ve kendini kısa sürede toparlayamıyorsa ilgili ekonomik sistem kırılgandır. Bu kırılganlık ekonomik sistemi oluşturan tüm figüranlar için geçerlidir (Tokucu, 2012:197). Ekonominin kırılgan olup olmadığı ekonomiyi oluşturan elemanın elde edeceği nakit akışlarıyla bu nakitle karşılayacağı yükümlülüklerle belirlenmektedir. Eğer nakitler yükümlülükleri karşılamada yeterliyse kırılganlık olmadığı aksi halde kırılganlık olduğu söylenir.

1.4.2.3. Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı

1960'ın sonlarına doğru makroekonomik modeller geliştirilirken ekonomistler teorik modellerin yanında tahmin amacıyla genel denge modelleri de oluşturmaya başlamışlardır. Bu dönemde Friedman'ın Monetarizmi popüler yaklaşımlar olarak geçiyordu (Bildirici, 1999: 33).

Teori ilk olarak 1961 yılında Jon J. Muth' un "Rasyonel Beklentiler ve Fiyat Hareketleri Teorisi" adını verdiği makalesiyle ortaya çıkmış bir teoridir. Muth enflasyonun olduğu dönemlerde ekonomik kuruluşların uyumcu beklentilerden çok rasyonel beklenti içinde olduğunu vurgulamıştır. Sonraki yıllarda bu teori tekrar ele alınarak güçlendirilmiştir. 1970' li yılların sonlarına doğru Lucas öncülüğünde Sargent ve Wallace gibi ekonomistlerin de aralarında bulunduğu kişilerce teori üzerine önemli çalışmalar yayınlanmıştır (Güneş, 2004:110).

Rasyonel beklentiler hipotezi, ekonomik değişkenlerin sistematik bir süreç içinde oluşturulmasına dayanmaktadır. Ekonomik araçlar zaman içinde sürecin belirlediği değişkenin ne olduğunu öğrenerek, ilgili değişkenle alakalı beklentileri düzenlemek için öğrendikleri bilgiyi kullanmaktadırlar. Muth'un teorisi, "enflasyonist ekonomilerde bekleyişlerin varsayılmasından yola çıkarak ekonomik birimlerin uyumcu beklentilere alternatif olarak rasyonel beklentiler içinde olduğunu" belirtmektedir. Teori, temel prensipler olarak enformasyondaki eksiklikleri ve oluşacak beklentilerin önemini kabul etmektedir (İslatince, 2002: 18).

Genel hatlarıyla; Rasyonel Beklentiler Teorisi "bireylerin rasyonel beklentilere sahip olacaklarını ve bu nedenle iktisat politikaları karşısında derhal aktif bir tavır alıp, bu politikaların beklenen sonuçlarını değiştireceklerini" öne süren bir teoridir. Bu teori kişilerin ekonomik uygulamalar ve etkileri hususunda tam bilgiye sahip olduklarını, bu yüzden sistematik hata yapmayacaklarını savunmaktadır. Daha net bir ifade ile halk gelecekle ilgili görüş oluştururken tüm bilgileri hesaba katarken ekonominin nasıl çalıştığını da gözlemlemektedir (Gaytancıoğlu, 2010:141).

1.4.2.4. Belirsizlik Yaklaşımı

1921 yılında Knight, 1982 yılında Meltzer, 1986 yılında Shafer ve 1991 yılında Benink tarafından yapılan çalışmalar, belirsizlik yaklaşımı konusundaki öncü çalışmalar olarak kabul edilmektedir. Knight (1921), belirsizlik kavramının risk kavramından farklılıklar gösterdiğini belirlemiştir. Knight'a göre beklenmeyen ve öngörülemeyen olasılıklar yüzünden bir ekonomik değişkenin cari dönem değerinin beklenen değerden farklılaşması belirsizlik iken, bu farklılığın ölçülebilen bir olasılıkla ortaya çıkması durumu risktir. Ekonomiyi yöneten ve karar veren birimler kendilerini risklere göre hazırlarken belirsizliklere göre hazırlıklı değillerdir. Knight, iktisadi krizlerin merkezinde belirsizliklerin yer aldığını, risk kavramının yer almadığını ileri sürmüştür. Meltzer (1982) Knight tarafından başlatılan çalışmayı geliştirerek finansal krizlerde belirsizlik faktörünün önemi üzerine yerleşen belirsizlik modelini oluşturmuştur. Meltzer'in belirsizlik modeline göre belirsizliğin kaynağı rekabetçi piyasaların kâr fırsatları sağlamasıdır. Finansal krizler ve politika rejimlerinde yaşanan kaymalar, objektif olasılıklardaki azalmalara karşı duyarlı değildir. Shafer (1986), finansal istikrarsızlıkların temel niteliğinin belirsizlik olduğunu ileri sürmektedir. Shafer'a göre finansal krizlerin önlenmesi için belirsizlik yaklaşımı kapsamında makro ve mikro ekonomik politikalardan uzak durmak ve finansal kurum ve kuruluşların risk durumunu denetlemek için firmalara ihtiyatlı destekleme yapılarak belirsizliğin azaltılması gerekmektedir. Belirsizlik, beklenmeyen ve öngörülmesi zor olan, ender görülen finansal kriz gibi olayların gerçekleşme olasılığının analiz edilmesini zorlaştırmaktadır. Finansal alanda yapılacak yenilikler, olası kötü durumlara yönelik kötümser bekleyişle test edilmediği sürece benzer sorunların yaşanmasına yol açabilmektedir. Belirsizlik ile güven arasında yakın bir ilişki vardır ve stres durumlarında finansal piyasaların tepkilerini açıklamada yardımcı olmaktadır (Sevim, 2012: 15).

1.4.2.5. Kredi Tayinlaması Yaklaşımı

Kredi tayinlaması, borç almak isteyen kişilerin bankaların hali hazırdaki faiz oranlarından borçlanmak istemelerine rağmen, bankaların verecekleri krediyi sınırlandırmalıdır. Makroekonomide para politikasının önemli ek kanallarından birisidir (Kutlar ve Sarıkaya, 2003: 4).

Ekonomik büyüme ile finansal gelişme arasındaki ilişkiye finansal piyasaların riskleri ve belirsizlik faktörleri önemli oranda etki etmektedir. Belirsizliğin ve riskin yüksek olduğu durumlarda finansal piyasalarda ahlaki tehlike, ters seçim gibi uygulamalar oluşabilmektedir. Bu durum bankaların likit kalma tercihleri ile uyumlu olan ve kredi tayinlaması olarak özetlenebilen bir durumdur. Stiglitz (1985) ve Bhude (1993) gibi uzmanlara göre bu durum, finansal piyasaların büyüme üzerindeki etkisini kısıtlamaktadır (Ceylan ve Durkay, 2010:23).

Yatırımların, beklentilerle birlikte faize de bağımlı olduğunu savunan Keynes yatırım maliyetinin önemini de vurgulamıştır. Yeni Keynesci görüşler fon maliyetinden çok fon arzını ön planda incelemektedir. Şöyle ki, finansmandan kaynaklanan maliyetten çok kredilerin elde edilmemesi konusu daha önemlidir. Bu yaklaşımların tamamı kredi tayinlaması olarak anılmaktadır (Bakır Yiğitbaş, 2012:47).

1.4.2.6. Asimetrik Bilgi Yaklaşımı

Yukarıda da belirtildiği üzere 1970’li yıllara kadar ekonomi konusunda bireylerin kesin bilgilere sahip oldukları ve piyasaların mükemmel olduğu savunulmuştur. O dönemde Modigliani ve Millerin savunduğu yaklaşım da bu çerçevede oluşmuştur.

Akerlof (1970) tarafından yapılan çalışmalar, finansal piyasalardaki asimetrik bilginin dikkate alındığı çalışmaların temeli olarak kabul edilmektedir (Cengiz, 2010:152). Kredi verenler, borçlunun aldığı borcu belirttiği şekilde kullanıp kullanmayacağı, ödeyip ödeyemeyeceği konusunda borçlunun sahip olduğu net ve doğru bilgiye sahip değildir. Bu durum asimetrik bilgi olarak adlandırılır. Borç verecek olan borcunu ödemeyecek ya da ödeyemeyecek birine borç verebilir (ters seçim) ya da borç alan aldığı borcu beyan ettiği şekilde kullanmayabilir (ahlaki istismar). Finansal kuruluşlar bu noktada problemleri önlemek amacıyla borç verecekleri kişi ya da kuruluşları uzmanlaşmış sistemlerle izlemektedirler. Finansman sağlayacak kişi krediye başvurduğu andan itibaren izlemeye alınarak, aldığı borcu beyanındaki gibi kullanıp kullanmadığı, ödemelerini zamanında yerine getirip getirmediği izlenmektedir (Türkan ve diğerleri, 2003: 10). Bunun sonucunda hem ahlaki istismar hem de ters seçim sorunları ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Ortadan kalkmasa dahi en aza indirgenmiş olmaktadır.

Bu yaklaşıma göre finansal kriz finansal piyasalarda bilgi akışının aksamasından kaynaklı olarak piyasaların işlevlerini yerine getiremediği bir durumdur. Bunun sonucunda piyasalar fonları verim sağlanacak yatırım faaliyetlerine yönlendirememektedir. Dolayısıyla yatırımlar azalmakta ve ülkenin ekonomisinde daralma meydana gelmektedir (Şen, 2015:2):

1.5. Finansal Krizlerin Genel Nedenleri

Finansal krizlerin oluşmasında çok fazla neden bulunmaktadır. Bu nedenlere ana hatlarıyla bakmakta fayda bulunmaktadır.

Finansal kriz nedenleri ile ilgili çok uzun zamandan beri birçok görüş tartışılmaktadır. Bu görüşlerden birine göre; bu krizlerin çıkmasının nedenlerinden en önemlisi gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomilerde uluslararası sermayeyi ülkeye çekmek amacıyla hükümetlerin, bankacılık sistemi üzerindeki denetim ve kısıtlamaları kaldırmasıdır (Sarpkaya, 2009:4). Hükümetlerin yaptığı bu işlem Finansal Liberalizasyon adını almaktadır. Finansal Liberalizasyon, iki ayrı piyasa olan sermaye ve para piyasalarında gerçekleşmektedir (Onur, 2005:129). Finansal Liberalizasyon ekonomiyi kırılgan bir hale getirerek para krizlerinin ve bankacılık krizlerinin çıkmasına zemin hazırlamaktadır

Finansal Liberalizasyon'un temel özellikleri şöyle sıralanabilir (Yılmaz ve Tuncay, 2012:349):

- Mevduatlara verilen faiz oranlarının ve verilecek kredi üst sınırının belirlenmesi,
- Kredi önceliği tanınmış sektörlerle ilişkin bu uygulamanın kaldırılması,
- Bankacılık sektörüne girişin serbest bırakılması,
- Bankalara özel mülkiyet hakkının verilmesi,
- Bankalara özerklik hakkının tanınması,
- Dövizle ödeme konusunda kısıtlamaların kaldırılması,
- Ülke içindeki finans piyasalarının rekabete açılması.

Mishkin (2001) finansal krizlerin finansal piyasaların etkin çalışmasını engellediğini, bundan dolayı ekonomik faaliyetlerin hacminde şiddetli daralmalara yol açtığını

belirtmektedir. Mishkin, finansal krizlerin yaşanmasına neden olan dört önemli faktör olduğunu belirtmiştir (Özçuban, 2011: 31):

- Finansal sektörde yer alan firmaların bilançolarında bozulma,
- Faiz oranlarının artması,
- Ekonomik belirsizlikte meydana gelen artışlar,
- Varlık fiyatlarında oluşan değişimlerden dolayı finansal olmayan şirket bilançolarının bozulması,

Finansal krizlerin bir başka nedeni olarak gelişmekte olan ülkeler tarafından uygulanmakta olan kamu harcamalarına dayanarak genişleme politikası yoluna gidilmesi gösterilebilir. Kamu kesiminde aşırı borçlanma isteği o ülkede yatırım yapmayı düşünen uluslararası kişi ve kurumlar açısından geleceğin belirsizliğindeki riski arttırmaktadır (Aydın, 2010:38).

Finansal krizler, cari açıkların artmasına sebep olmaktadır. Cari açığın artmasıyla ödemeler dengesi bozulmaktadır. Ödemeler dengesinin bozulmasıyla birlikte döviz kurlarında sürekli dalgalanmakta yaşanmakla birlikte milli para değerini kaybetmeye başlamaktadır. Bunun sonucunda finansal piyasalarda bozulma meydana gelerek finansal kriz patlak vermektedir (Hepaktan ve Çınar, 2011:158).

Finansal krizlerin oluşmasında ülkenin iç dinamikleri etkili olabileceği gibi dış dünya ekonomilerinden de etkilenmesi söz konusu olmaktadır. Bazen de hem iç hem dış faktörlerin birleşimiyle krizler oluşmaktadır. Finansal krizlerin ortaya çıkmasındaki nedenler arasında sürü psikolojisi, makroekonomik yapıda ortaya çıkan dengesizlikler, finansal serbestleşme, ahlâki risk ve ters seçim de sayılmaktadır (Keskin, 2004: 26).

Finansal kriz nedenlerini toparlamak gerekirse; özellikle gelişmekte olan ülkelerin karşı karşıya kaldığı bu krizler ülkelerin kendi yapılarından kaynaklanmaktadır. Ancak küresel bazda düşünüldüğünde finansal krizlerin oluşma nedenleri şöyle özetlenebilir:

- Piyasadaki likidite artışından kaynaklanan yüksek enflasyon, faiz artışı,
- Finansal piyasalardaki belirsizlik,
- Hükümetlerin yanlış döviz ve banka politikaları,
- Dış borçların artışı,

- Ödemeler dengesindeki cari açık,
- Bankacılıkta sektör bazında oluşan sorunlar,
- Döviz piyasalarında oluşan dengesizlik

1.6. Finansal Krizleri Açıklamaya Yönelik Modelleri

Reel sektör krizleri, mal, hizmet, işgücü piyasalarında gerçekleşmektedir. Bu piyasalarda oluşan durgunluk, enflasyon, krizin oluştuğunun göstergesidir (Fırat, 2012:410) Konjonktür Teorileri Işığında Türkiye'deki İktisadi,. Finansal kriz modelleri literatürde karşımıza finansal kriz kuramları, teorileri ya da para krizi modelleri şeklinde de çıkabilmektedir. Çalışmada finansal kriz modelleri olarak zikredilecektir.

Kriz modellerine ait çalışmaların kökeni 1800'lü yıllara dayanmakla birlikte günümüzdeki finansal krizleri ifade etmemektedir. İlk oluşturulan model ağırlıklı olarak reel ekonomik krizleri anlamaya ve açıklamaya dönük olarak oluşturulmuştur. II. Dünya Savaşı ile başlayan süreçle birlikte 1970'li yıllarda bu modellere ilgi azalmış ve modellerle ilgili durağanlık yaşanmıştır. 1970'li yıllarda patlak veren petrol kriziyle birlikte Bretton Woods² sistemi çökmüş, kriz modelleri üzerindeki tartışmalar yeniden başlamıştır. Bu dönemde tartışmaların tekrar başlamasının en büyük sebeplerinden birisi finansal krizlerin gelişmekte olan ülkelerle birlikte gelişmiş ülkelerde de yaşanmaya başlamasıdır. 1980'lerden sonra yaşanan tüm krizler ağırlıklı olarak para krizlerini (döviz) kapsamaktadır. O günden günümüze doğal olarak reel ekonomik kriz modellerinden çok finansal kriz modelleri, modelleri üzerinde durulmaya başlanmıştır (Çelikel Danışoğlu, 2007:2).

Krugman tarafından yapılan araştırmalar başta olmak üzere ekonomik araştırmalardan elde edilen sonuçlar doğrultusunda finansal krizlere yönelik modeller birinci, ikinci ve üçüncü nesil kriz modelleri şeklinde üç gruba ayrılmaktadır (Durmuş, 2010: 32).

1.6.1. Birinci Nesil Kriz Modelleri (Kanonik Model)

Bu model para krizlerini açıklamak amacıyla oluşturulan geliştirilen ilk çalışmalara verilen genel addır (Yılmaz, Kızıltan ve Kaya, 2005:89). Stephan Salant tarafından mal

² II. Dünya Savaşı sonrası yeni bir parasal sistemin kurulmasına yönelik duyulan ihtiyaç doğrultusunda yapılan anlaşmadır.

piyasasındaki istikrarı bozabilecek tehlikelerin belirlenmesine yönelik yapılan çalışma, birinci nesil kriz modelini ortaya koymuştur (Erdoğan, 2006: 37). Kuramların ilk teorik çerçevesi Krugman (1979) tarafından ortaya atılmış, Flood ve Garber (1984) tarafından sadeleştirilmiştir. Bu model ilk olarak 1973 ile 1982 yılları arasında yaşanan Meksika krizi ve 1978 ile 1981 yılları arasında yaşanan Arjantin krizlerini açıklamak için kullanılmıştır. Bu model para krizlerinin, makroekonomik politikalarla sabit kur sisteminin arasındaki uyumsuzluktan kaynaklandığını ileri sürmektedir (Erkekoğlu ve Bilgili, 2005: 17).

Birinci nesil krizler uzun vadede sabit kur uygulaması sürdürülemediği durumda ortaya çıkan krizlerdir. Bu modelde sabit kur uygulamasının sürdürülemediği koşullar açıklanmıştır. Şöyle ki; hükümetler bütçe açığını kapatmak adına özel sektörün ihtiyacı olan paradan daha fazla ulusal parayı piyasaya sürmektedir. Para arzı artışından kaynaklı olarak enflasyon ortaya çıkacaktır. Bu da sürdürülebilir döviz kuru rejiminin uygulanamayacağı konusunda piyasada beklenti oluşmasına sebep olacaktır. Bu beklentiden kaynaklı olarak yatırımların dövizle dayalı menkul kıymetlere yönelimi söz konusu olacaktır. Bu noktada Merkez Bankaları döviz rezervlerinin tamamını sabit kur rejimini sürdürebilmek amacıyla kullanacaktır. Kuram, bütün bunların sonucunda en düşük döviz rezervi düzeyinin sıfıra eşitlenebileceği savunmaktadır (Çakmak, 2007:3). Hükümet döviz kuru sürdürülebilirliğini uzun süre devam ettiremeyecek, kurları serbest dalgalanmaya bırakmak zorunda kalacak ya da devalüasyona gidecektir (Doğanlar, Bal, ve Özmen, 2007:254).

Yukarıda da belirtildiği üzere hükümetler döviz rezervlerini sıfırlayana kadar kullanmaktadır. Ancak bu varsayım çok da geçerli değildir. Bu eksik bu modele olan güvenin sarsılmasına sebep olmuştur. Ayrıca bu modelin 1990'dan sonra oluşan krizlerin açıklanmasında kullanılamaması başka modellere ihtiyaç duyulmasına sebep olmuştur (Boran, 2006:27).

1.6.2. İkinci Nesil Kriz Modelleri

1992-1993 yıllarında yaşanan Avrupa Döviz Kuru Mekanizması (ERM) ve 1994 yılında yaşanan Meksika krizinin birinci nesil modellerle açıklanamaması nedeniyle ikinci nesil model geliştirilmiştir (Çakmak, 2007: 86).

Modele göre ekonomide uygulanacak politikalar rasyonel olarak belirlenmektedir. Sabit döviz kuru sistemine devam edilip edilmeyeceği kararına varmadan önce fayda-maliyet analizi yapılmaktadır. Analiz sonucunda sistemin maliyeti faydasından daha fazlaysa döviz kuru sabitlemesi için uğraşmak ülke ekonomisi için anlamsız olacaktır (Kocadağ, 2010: 19).

Küresel finans yapısına ikinci nesil kriz modellerinin daha uygun olduğu belirtilmektedir. Ancak analiz yapmanın temelini oluşturan güven kaybı sebepleri noktasında yetersizdir (Yay, ty: 1240).

1.6.3. Üçüncü Nesil Kriz Modelleri

Bu model krizlerin bulaşma özelliklerinin incelendiği ve ikiz kriz adını alan para ve bankacılık krizlerinin birlikte alınmasıyla Krugman tarafından yapılan çalışmayla ortaya çıkmıştır (Doğan, ty:504). Üçüncü nesil kriz modelleri Krugman’a göre “ahlâki tehlike”, “uluslararası finansal kırılganlık” ve “bilanço kötüleşmesi” olmak üzere üç ana gruba ayrılmaktadır (Samur, 2010: 27).

Bu model, döviz krizlerini ekonominin genelinde oluşan ekonomik krizlerin bütünü içinde yer alan bir parça olarak görmektedir. 1997 Doğu Asya Finansal krizini açıklama konusunda yetersiz kalan birinci ve ikinci nesil kriz modellerinin yerine gelmiş olan modeldir. Bankacılık ve finans sektörlerinin kriz oluşumunda önemini belirten model, bankacılık ve para krizlerinin birbirini tamamlayan ve besleyen bir kısır döngü içinde olduğu ana fikrinden yola çıkmaktadır. Bunun yanı sıra krizin ülkelere ve ülkelerin birbiri arasında nasıl yayıldığını da açıklamaya çalışır (Akarsu, 2015:6).

1.6.4. İkiz Açık Teorisi

İkinci ve üçüncü nesil krizlerin ikisinin birlikte yaşanabileceğini 2007 krizinde yaşananlar ortaya koymuştur. Bu krizde spekülâtif olarak yapılan hareketler sonucunda bir ülkede başlayan finansal kriz yayılarak birçok ülkede krizin yaşanmasına sebep olmuştur (Deveci Tunç ve Değirmen, 2011:4).

Krizin sonucunda ikiz açık kavramı ortaya atılmıştır. İkiz açık hipotezinde cari işlem açıkları ile bütçe açıkları arasındaki ilişkiler milli gelir eşitliğine bağlı olarak gösterilmektedir (Erdinç, 2008: 210).

$$Y = C + I + G + (EX - IM) \quad (1.1)$$

$$CA = Y - (C + I + G) \quad (1.2)$$

Eş. 1.1’de yer alan simgeler;

Y: Milli Gelir

C: Özel Tüketim

I: Yatırım

G: Kamu Harcamasını ifade etmektedir.

Özel tüketim, yatırım ve kamu harcamalarının toplamı ülkedeki toplam harcamaları göstermektedir.

EX: İhracat

IM: İthalat

CA: Cari İşlemler dengesini ifade etmektedir.

İhracat ile ithalat arasındaki fark ise net ihracatı göstermektedir. Bu hipoteze göre Cari işlemler dengesi Milli Gelir ile net ihracat arasındaki farka eşit kabul edilmektedir.

Milli gelirin net ihracattan küçük olması halinde cari açık ortaya çıkmaktadır. Bu da ikiz açık adını almaktadır.

Milli Gelir;

$$C+S+T = C+I+G+(X-M) \quad (1.3)$$

(C: Tüketim, S: Tasarruf, T: Vergi Ödemeleri)

$$X - M = (S-I)+(T-G) \quad (1.4)$$

Şeklinde de ifade edilebilmektedir (Çelik ve diğerleri, 2008: 2).

Denklemlerin genel yorumuna bakıldığında; dış ticaret dengesinin, özel tasarruf ve bütçe dengesine bağlı olduğu sonucuna varılmaktadır. Özel tasarruftaki yatırım dengesi sabit kabul edilerek, bütçede meydana gelen açık dış ticaret açığına sebep olacaktır. Bu da ikiz açıklar ilişkisini oluşturan temel mantık olarak kabul edilmektedir.

1.7. Vergilerin Ülke Ekonomisindeki Yeri, Türk Vergi Sistemi ve Tüketim Vergileri

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Siyasi Haklar ve Ödevler başlığının altındaki 73. Maddede vergi ödevine yönelik aşağıdaki ifade yer almaktadır (TBMM 1982):

“MADDE 73- Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, malî gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır. Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır. Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülüklerin muaflık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Bakanlar Kuruluna verilebilir.”

Vergi hem hak hem de ödev olarak değerlendirilmektedir. Vergilerin temel amaç ve rolleri şunlardır (Yılmaz vd., 2016: 3):

- Kamu harcamalarının karşılığı olan gelirleri artırmak,
- Gelirin yeniden dağıtımı ve gelir eşitsizliğinin düşürülmesini sağlamak,
- Bazı faaliyetleri teşvik etmek,
- Piyasa başarısızlıklarına müdahale etmek

1.7.1. Vergilerin Ülke Ekonomilerinde ve Finansal Piyasalar Üzerinde Etkileri

Özellikle gelişmekte olan ülke ekonomilerinde tasarrufların yetersiz kalması, mevcut tasarrufların etkin yatırımlara yönlendirilememesi nedeniyle piyasaların etkinliği tartışılmaları ortaya çıkmaktadır. Finansal piyasalardan ekonomik büyüme hızının artırılması yanında istihdamın artırılması, makroekonomik hedeflere ulaşmak adına etkiler beklenir. Finansal piyasalarda vergi yükünün artması kişilerin fonlarını kaçırmalarına sebep olmaktadır. Bu kaçış altın, döviz, gayrimenkul gibi yatırımlara doğru kaymaktadır. Bu süreç finansal piyasalarda bulunan fon büyüklüğü azalarak işlevselliğini kaybetmesine neden olmaktadır. Bu da dolaylı olarak ekonomik büyümeyi de etkilemektedir. Fonların azalması sonucu faiz oranları yükselerek yatırımların önüne daha büyük bir engel olarak çıkmaktadır. Ekonomik büyüme sekteye uğramakla birlikte kamu

harcamalarını karşılamak amacıyla kamu borçlanmalarının artışı sorunu ortaya çıkmaktadır (Durkaya ve Ceylan, 2006: 81).

1.7.2. Türk Vergi Sistemi

Türk Vergi Sistemi (TVS) vergileri üç ana başlıkta ele alınmıştır. Bunlar “gelir üzerinden alınan vergiler”, “servet üzerinden alınan vergiler” ve “harcamalar (gider-tüketim) üzerinden alınan vergiler” başlıklarıdır. Vergilerin genel amacı kamu harcamalarını karşılamak amacıyla ülkedeki bireylerden elde ettikleri gelirler, sahip oldukları servetler ve yaptıkları harcamalar karşılığında belirli tutarda pay almaktır. TVS’de vergiler çeşitli şekilde bölümlenmektedir.

1.7.2.1. Gelir Üzerinden Alınan Vergiler

Çağdaş vergi anlayışına göre vergiler, kişilerin ödeme gücüne göre alınmalıdır. Türkiye de bu gruba dahil olmak üzere birçok ülke vergi sistemini bu şekilde oluşturmuştur. Gelir üzerinden alınan vergiler ülke ekonomilerinde servet ya da harcama üzerinden alınan vergilere göre daha büyük bir yer tutmaktadır (Hayrulloğlu, 2014: 624).

Kişi gelirleri üzerinden alınan vergiler, vergi ilkelerinden ekonomik kaynaklara göre vergi almasından doğmuş bir vergidir. Türkiye’de gelir üzerinden Gelir Vergisi (GV) ve Kurumlar Vergisi (KV) olmak üzere iki grup halinde vergi alınmaktadır (Paksoy ve Bakan, 2010: 158). Gelir üzerinden alınan bu vergiler dolaysız vergilerdir. Yani doğrudan doğruya gerçek kişi ya da tüzel kişinin kazancından alınmaktadır. Türkiye’de gelir üzerinden alınan vergilere yönelik politikaların ve programların mali amaç yanında gelir dağılımını düzeltici yönünün de dikkate alınarak tasarlanması ve uygulamaya sokulmasını gerektirmektedir (Yılmaz,2016: 56).

1.7.2.1.1. Gelir Vergisi

TVS’de GV, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu (GVK) ile düzenlenmiştir (Mevzuat, 1960).

GVK’na göre GV’nin konusunu; gerçek kişilerin bir takvim yılı içinde elde ettiği kazanç ve gelirler oluşturur. Bu gelir ve kazançlar şunlardır:

- Ticarî kazançlar (Her türlü ticari ve sınai faaliyetten elde edilen kazançları kapsar): Bu kazançlar:
 - ❖ Maden, taş ve kireç ocakları, kum ve çakıl istihsal yerleri ile tuğla ve kiremit harmanlarının işletilmesinden;
 - ❖ Coberlik işlerinden;
 - ❖ Özel okul ve hastanelerle benzeri yerlerin işletilmesinden;
 - ❖ Gayrimenkullerin alım, satım ve inşa işleriyle devamlı olarak uğraşanların bu işlerinden;
 - ❖ Kendi nam ve hesaplarına menkul kıymet alım-satımı ile devamlı olarak uğraşanların bu faaliyetlerinden;
 - ❖ Satın alınan veya trampa suretiyle iktisap olunan arazinin iktisap tarihinden itibaren 5 yıl içinde parsellenerek bu müddet içinde veya daha sonraki yıllarda kısmen veya tamamen satılmasından elde edilen kazançlar,
 - ❖ Diş protez işinden elde edilen kazançlar.

olarak sayılır. Ayrıca Kollektif Şirket ortaklarının şirket kârından aldıkları kâr payları ve Adi ya da Hisseli Komandit Şirketlerde Komandite (Sınırlı Sorumlu) ortakların aldığı kâr payları da ticari kazanç sayılarak GV'ne tabi tutulmuştur.

- Ziraî kazançlar (Arazide, deniz, göl ve nehirlerde, ekim, dikim, bakım, üretme, yetiştirme ve ıslah yollarıyla veyahut doğrudan doğruya tabiattan istifade etmek suretiyle nebat, orman, hayvan, balık ve bunların mahsullerinin üretimi, avlanması, avcıları ve yetiştiricileri tarafından depolanması, taşınması, satılması ya da bu ürünlerden diğer şekilde faydalanılması suretiyle elde edilen kazançlardır).
- Ücretler (Bir işverene ve bir işyerine bağlı olarak çalışanların hizmetleri karşılığı aldığı para ya da ayınlar (mallar) ile para ile ifade edilen her türlü kazançlar ücret adını alır).
- Serbest meslek kazançları (Her türlü serbest meslek faaliyetinden doğan kazançlar serbest meslek kazancıdır). Kanunda sayılan Serbest Meslek Kazançları şunlardır:
 - ❖ Gümrük Komisyoncuları, bilumum borsa ajan ve acentaları, noterler, noterlik görevini ifa ile mükellef olanlar,
 - ❖ Bizzat serbest, meslek erbabı tarifine girmemekle beraber serbest meslek erbabını bir araya getirerek teşkilat kurmak veya bunlara sermaye temin etmek suretiyle veya sair suretlerle serbest meslek kazancından hisse alanlar,

- ❖ Serbest meslek faaliyetinde bulunan kollektif ve adi şirketlerde ortaklar, adi komandit şirketlerde komandite ortaklar,
- ❖ Dava vekilleri (avukatlar), müşavirler, kurumlar ve tüccarlarla serbest meslek erbabının (muhasebeciler) ticarî ve meslekî işlerini takip edenler ve konser veren müzik sanatçıları,
- ❖ VUK’nda şartları belirtilen ebe, sünnetçi, sağlık memuru, arzuhalci, rehber gibi mesleki faaliyette bulunanlar (Şartlardan en az ikisini taşımayanlar ile köylerde veya son nüfus sayımına göre belediye içi nüfusu 5.000’i aşmayan yerlerde faaliyette bulunanların bu faaliyetlerine ilişkin kazançları gelir vergisinden muaftır),

Elde ettikleri kazançları ile ilgili olarak GV’sine tabidirler.

- Gayrimenkul sermaye iratları (GMSİ) (Aşağıda sayılı kazançlar GMSİ iradı sayılır ve GV’sine tabidirler:
 - ❖ Madenler, taş ocakları, kum ve çakıl istihsal yerleri, tuğla ve kiremit harmanları, tuzlalar ve bunların mütemmim cüzileri ve teferruatı,
 - ❖ Voli mahalleri ve dalyanlar,
 - ❖ Gayrimenkullerin, ayrı olarak kiraya verilen, mütemmim cüzileri ve teferruatı ile bilumum tesisatı, demirbaş eşyası ve döşemeleri,
 - ❖ Gayrimenkul olarak tescil edilen haklar
 - ❖ Arama, işletme ve imtiyaz hakları ve ruhsatları, ihtira beratı (İhtira beratının mucitleri veya kanuni mirasçıları tarafından kiralanmasından doğan kazançlar, serbest meslek kazancıdır.), almeti farika, marka, ticaret unvanı, her türlü teknik resim, desen, model, plan ile sinema ve televizyon filmleri, ses ve görüntü bantları, sanayi ve ticaret ve bilim alanlarında elde edilmiş bir tecrübeye ait bilgilerle gizli bir formül veya bir imalat usulü üzerindeki kullanma hakkı veya kullanma imtiyazı gibi haklar (Bu hakların kullanılması için gerekli malzeme ve teçhizat bedelleri de gayrimenkul sermaye iradı sayılır.),
 - ❖ Telif hakları (Bu hakların, müellifleri veya bunların kanuni mirasçıları tarafından kiralanmasından doğan kazançlar, serbest meslek kazancıdır.),
 - ❖ Gemi ve gemi payları (Motorlu olup olmadıklarına ve tonilatolarına bakılmaz) ile bilumum motorlu tahmil ve tahliye vasıtaları,
 - ❖ Motorlu nakil ve cer vasıtaları, her türlü motorlu araç, makine ve tesisat ile bunların eklentileri.

Eğer yukarıdaki mal ya da haklar ticari, zirai faaliyet yürüten bir işletmeye aitse ilgili kazançlar içinde değerlendirilir. İşletme sahiplerinin kendilerine ait bulunanlar ise doğrudan doğruya GMSİ kabul edilir.

- Menkul sermaye iratları (Sahibinin ticari, zirai veya mesleki faaliyeti dışında nakdi sermaye veya para ile temsil edilen değerlerden müteşekkil sermaye dolayısıyla elde ettiği kar payı, faiz, kira ve benzeri iratlar menkul sermaye iradı sayılır).
- Diğer kazanç ve iratlar (Değer artışı kazançları, arızî kazançlar (işletmenin faaliyet konusu dışında elde ettiği gelirler) bu grupta yer alır).

GV'nin özellikleri ana hatlarıyla şöyle sayılabilir:

- GV beyan esasına dayanır. Gelirin türüne bağlı olarak Muhtasar Beyanname, Münfërit (Kişisel) Beyanname ya da Gelir Vergisi Beyannameleriyle idareye bildirilerek ödenir.
- Gelir beyan edilirken safi tutarı alınır. (Özellikle işletmelerde varsa geçmiş yıl zararları düşülmesi gibi).
- Çalışanların vergileri kurumları tarafından Muhtasar Beyanname, GMSİ elde edenler Münfërit Beyanname, diğer kazançları elde edenler ise Yıllık Gelir Vergisi Beyannamesi ile beyanda bulunarak vergi idaresine ödenir.
- Kazancın türüne göre GV artan oranlı ya da sabit oranlı olarak uygulanır. Bu oran her yıl Maliye Bakanlığı tarafından belirlenerek Resmi Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe GV'nin özellikleri ana hatlarıyla şöyle sayılabilir:
- GV beyan esasına dayanır. Gelirin türüne bağlı olarak Muhtasar Beyanname, Münfërit (Kişisel) Beyanname ya da Gelir Vergisi Beyannameleriyle idareye bildirilerek ödenir.
- Gelir beyan edilirken safi tutarı alınır. (Özellikle işletmelerde varsa geçmiş yıl zararları düşülmesi gibi).
- Çalışanların vergileri kurumları tarafından Muhtasar Beyanname, GMSİ elde edenler Münfërit Beyanname, diğer kazançları elde edenler ise Yıllık Gelir Vergisi Beyannamesi ile beyanda bulunarak vergi idaresine ödenir.
- Kazancın türüne göre GV artan oranlı ya da sabit oranlı olarak uygulanır. Bu oran her yıl Maliye Bakanlığı tarafından belirlenerek Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girer.

1.7.2.1.2. Kurumlar Vergisi (KV)

TVS’de KV 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu (KVK) ile düzenlenmiştir. Bu düzenleme kapsamında tüzel kişiliklerden “sermaye şirketleri”, “kooperatifler”, “iktisadi kamu kuruluşları”, “dernek veya vakıflara ait iktisadi işletmeler” ve “iş ortaklıkları”nın kazançları, kurum kazancı olarak kabul edilmektedir. Bu kazanç KV’ne tabiidir (Mevzuat, 2006). Kurum kazancı GV’nin konusuna giren unsurlardan oluşmaktadır.

Tüzel kişilikler bir takvim döneminde elde ettikleri safi kazançlarını Kurumlar Vergisi Beyannamesi ile beyan ederek bu kazanç üzerinden hesaplanan %20 KV’sini vergi idaresine öderler. KV sabit oranlı bir vergidir.

KV’nin konusunu ağırlıklı olarak sermaye şirketleri oluşturduğundan safi kazancın tespiti detaylı bir sürece dayanmaktadır. Bu da çalışmamızın amacı dışına çıkılmasına ve konunun dağılmasına sebep olacaktır. Dolayısıyla bu vergi hakkında genel olarak bu kadar bilgi vermekle yetinilecektir.

1.7.2.2. Servet Üzerinden Alınan Vergiler

Türkiye’de servet üzerinden üç tür vergi alınmaktadır. Bu vergiler Emlâk Vergisi (EV), Motorlu Taşıtlar Vergisi (MTV) ve Veraset ve İntikal Vergisi (VRSV)’dir.

1.7.2.2.1. Emlak Vergisi

EV, servet üzerinden alınan vergilerin başında gelir. 1319 sayılı kanunla düzenlenmiştir. Kanuna göre verginin konusunu bina ve araziler oluşturur. Verginin mükellefleri ise, gayrimenkul sahipleri, intifa hakkı sahipleri, zilyetliğe sahip olanlar, hazine üzerine gecekondan yapanlar ve bu emlakların miras kaldığı mirasçılardır. EV emlakın bulunduğu belediye tarafından tahsil edilmektedir (Esen, ty). Bu vergi sadece ülke içindeki bina, arazi ve arsaları kapsamaktadır.

EV, mükellefin beyanıyla yıllık olarak tahakkuk ettirilir. Bina, arazi ve arsalar yazılı olarak beyan edilir. Mükellefin beyan edeceği emlak değeri Maliye Bakanlığı ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın ortaklaşa belirlediği bina metrekaresi normal inşaat maliyet bedelleri ile arsa veya arsa payı değeri esas alınarak hesaplanacak maliyet bedelinden

düşük olamaz. Beyanı düşük olarak bildiren mükellefin beyanı düzeltilir ve aradaki farka ceza uygulanır. Emlak vergisi muafiyeti olanlar da beyanname vermek zorundadır. EV ilki Mart-Nisan-Mayıs aylarında ikincisi Kasım ayında olmak üzere iki eşit taksitte ödenmektedir. Bina vergisi beyannamesinde; “binanın yeri, inşaatın nevi, inşa tarihi, arsanın büyüklüğü, kullanım tarzı, getirebileceği yıllık gayrisafi kirası ve rayiç bedeli (vergi değeri)” bulunur. Arazi beyannamelerinde; “arazinin yeri, cinsi, büyüklüğü (dönüm, metrekare), yapılan tarımın nevi, getirebileceği yıllık gayrisafi hasılat tutarı ve rayiç bedeli (vergi değeri)” bulunur. Arsalara ait beyannamelerde; “arsanın yeri, büyüklüğü (metrekare) ve rayiç bedeli (vergi değeri)” bulunur (Mevzuat, 1970).

1.7.2.2.2. Motorlu Taşıtlar Vergisi

MTV 197 sayılı kanunla düzenlenmiştir. Kanunun 5 ve 6. Maddelerinde yer alan tarifelerde yer alan;

- Karayolları Trafik Kanununa göre trafik şube veya bürolarına kayıt ve tescil edilmiş bulunan motorlu kara taşıtları,
- Ulaştırma Bakanlığı Sivil Havacılık Genel Müdürlüğüne kayıt ve tescil edilmiş olan uçak ve helikopterler,

Bu verginin konusunu oluşturmaktadır (Mevzuat, 1963).

MTV Ocak ve temmuz aylarında olmak üzere iki eşit taksitte ödenmektedir. Ödeme vergi dairesine yapılmaktadır.

1.7.2.2.3. Veraset ve İntikal Vergisi (VRSV)

VRSV 3338 sayılı kanunla düzenlenmiştir. Veraset ve intikal vergisinin konusunu T.C uyruğuna sahip kişilere ait olan ve Türkiye’de bulunan malların veraset yoluyla ya da ne suretle olursa olsun ivazsız³ olarak bir kişiden bir kişiye intikali oluşturmaktadır. Ayrıca;

- Türk uyruğunda olan kişilerin yurt dışında aynı yollardan sahip olacakları mallara da uygulanır.

³ Herhangi bir karşılık olmaksızın.

- Türk uyruklu bir kişinin Türkiye sınırları dışında bulunan malını veraset yoluyla ya da ivazsız olarak edinen yabancı kişi bu verginin mükellefi değildir (Mevzuat, 1959)

Elde edilen mal VRSV Beyannamesiyle beyan edilir. Beyanname verilme süresi verasetin durumuna göre değişir. Kanuna göre beyanname verme süreleri şöyledir:

- Veraset yoluyla intikallerde;
- ❖ Ölüm Türkiye'de gerçekleşmişse mükellef(lerin) Türkiye'de bulunmaları halinde ölüm tarihini takip eden dört ay içinde, mükelleflerin yabancı ülkede bulunmaları halinde ölüm tarihini takip eden altı ay içinde,
- ❖ Ölüm yabancı bir memlekette gerçekleşmişse mükelleflerin Türkiye'de bulunmaları halinde ölüm tarihini takip eden altı ay içinde, mükellefler vefat edenin bulunduğu memlekette oldukları takdirde ölüm tarihini takip eden dört ay içinde, mükellefler vefat edenin bulunduğu yerin dışında başka bir yabancı memlekette oldukları takdirde de ölüm tarihini takip eden sekiz ay içinde,
- ❖ Gaiplik (kayıp) halinde, gaiplik kararının ölüm siciline kaydedildiği tarihi takip eden bir ay içinde;
- Diğer suretle oluşan intikallerde malların hukuken edinildiği tarihi takip eden bir ay içinde,
- Gerçek veya tüzel kişilerce düzenlenen yarışma ve çekilişler ile 5602 sayılı Kanunda tanımlanan şans oyunlarında, yarışma ve çekiliş ile müsabakaların yapıldığı günü takip eden ayın 20 inci günü akşamına kadar

Beyannamenin verilmesi esastır. Vergi dilimleri her yıl Maliye Bakanlığı tarafından düzenlenerek Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmektedir.

1.7.2.3. Harcama (Gider-Tüketim) üzerinden alınan vergiler

Bu vergiler dolaylı vergi olarak da adlandırılmakta, mal ve hizmetlerden alınan vergilerden oluşmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde dolaylı vergiler, kamu gelir kaynakları içerisinde büyük bir yer kaplamaktadır (Siverekli, 2003: 111).

Dolaylı vergilere gelirin bir oranı olarak bakıldığında, gelir dağılımında daha düşük gelir düzeyi olan gruptakilerin gelirlerine göre daha büyük bir harcamaya neden olduğu için

azalan oranlı kabul edilmektedir. Bunun nedenleri olarak artan gelirle birlikte tüketim oranının düşmesi; gıdadan sağlığa, giyimden ulaşımaya sık tüketilen ihtiyaç maddelerinden, alkol ve tütün mamullerinden tüketim vergisi alınması sayılabilir (Yılmaz vd., 2016: 5).

1.7.2.3.1. Katma Değer Vergisi (KDV)

Konusu ve kapsamı yönünden işlem vergilerinden olan KDV hem teorik hem de teknik olarak işlem vergileri içinde en gelişmiştir. Malın ve hizmetin her el değiştirmesinde eklenen değer üzerinden tarhiyatı yapılan satış vergisinin adıdır. Dolayısıyla çok aşamalı bir vergi özelliği taşır. Genel bir vergi olan KDV belirli bir yüzde oranında tüm mal ve hizmetlerden alınır (Saraçoğlu, 2006:68).

Harcama üzerinden alınan vergiler bakımından en geniş kapsama sahip vergi KDV'dir.

- Türkiye'de uygulanan birden fazla KDV Oranı bulunmaktadır. Ancak genel olarak bilinen KDV oranları şöyledir: Mal teslimleri ile hizmet ifalarına uygulanacak katma değer vergisi oranları;
- ❖ Ekli listelerde yer alanlar hariç olmak üzere, vergiye tabi işlemler için % 18,
- ❖ Ekli (I) sayılı listede yer alan teslim ve hizmetler için % 1,
- ❖ Ekli (II) sayılı listede yer alan teslim ve hizmetler için % 8 olarak uygulanmaktadır.⁴

1.7.2.3.2. Damga vergisi (DV)

DV 488 numaralı kanunla düzenlenmiştir (Mevzuat, 1964). Bu kanuna göre Damga Vergisi Kanunu (DVK) ekinde yer alan listede (Resmi Gazete, 2015) yer alan kâğıtlar DV'ne tabidir. Kanunda geçen kâğıt "yazılıp imzalanmak veya imza yerine geçen bir işaret konmak sureti ile düzenlenen ve herhangi bir hususu ispat ve belli etmek için ibraz edilecek belgeleri" ifade etmektedir.

DV mükellefi, ödenmesi ile ilgili genel bilgiler şöyledir:

⁴ Ekli listeler ve detaylı KDV oranları için Bkn. <http://www.gib.gov.tr/yarim-ve-kaynaklar/yararli-bilgiler/kdv-oranlari-listesi>

- DV'nin mükellefi ilgili kağıtları imzalayandır. İmza edenlerden birisi muaf veya resmi kurumsa mükellef diğer kişidir. DV'ne konu olan sözleşme kaç nüshaysa o kadar vergi ödenmektedir. Vergi idaresine sözleşmeyi ibraz eden kişi vergiyi öder.
- Sözleşmede değer varsa nispi, yoksa damga vergisi maktu alınır. Damga vergisinin üç türlü ödenebilmektedir. Bunlar basılı damga konulması, makbuz kesilmesi ya da istihkaktan mahsup edilmesi şeklindedir.
- DV işlem anında ödenir. Belirli bir ödeme dönemi yoktur.

1.7.2.3.3. Gümrük Vergisi

İthalat işlemleri 474 sayılı Gümrük Giriş Tarife Cetveli Hakkında Kanun'da belirtilen gümrük tarife istatistik pozisyonları (GTİP) ile karşılarında belirtilen madde isimleri çerçevesinde yürütülmektedir. Pozisyonlar kapsamında Gümrük Müsteşarlığı tarafından GTİP dikkate alınarak uluslararası yükümlülükler de dikkate alınarak ithalat konusu olan malların gümrük vergileri İthalat Rejimi Kararı (İRK)'nın ekinde yer alan aşağıdaki 6 liste kapsamında tespit edilmiştir (Ekonomi Bakanlığı, ty)⁵.

- (I) Sayılı listede, balık ve diğer su ürünleri ile işlenmiş tarım ürünleri hariç tarım ürünleri için öngörülen gümrük vergisi oranları yer almaktadır.
- (II) Sayılı listede, sanayi ürünlerine uygulanacak gümrük vergisi oranları ile genelleştirilmiş tercihler sistemi (GTS) kapsamında tanınan tavizli vergiler yer almaktadır.
- (III) Sayılı listede, işlenmiş tarım ürünlerinden tahsili öngörülen gümrük vergisi oranları ile tarım payına tekabül eden Toplu Konut Fonu (TKF) miktarları yer almaktadır.
- (IV) Sayılı listede balıkçılık ve diğer su ürünlerinin gümrük vergisi oranları ile TKF miktarları yer almaktadır.
- (V) Sayılı listede, gümrük vergileri geçici olarak indirilen veya askıya alınan, ağırlıklı olarak kimya ve elektronik sektörlerinde hammadde veya ara girdi olarak kullanılan bazı ürünlere uygulanan gümrük vergisi oranları yer almaktadır.
- (VI) Sayılı listede yer alan ürünlerin sivil hava taşıtlarında kullanılması kaydıyla yapılacak olan ithalatında gümrük vergisinin %0 olarak uygulanacağı ve bu halde gümrük mevzuatının nihai kullanıma ilişkin hükümlerinin tatbik edileceği hükme bağlanmıştır.

⁵ Detaylı Listeler için Bkz. <http://www.orgtr.org.tr/ithalat-rejimi-karari-wwworgtrorg>.

1.7.2.3.4. Özel Tüketim Vergisi (ÖTV)

ÖTV, 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu ekinde yer alan dört ayrı listeye bir yapılan işleme göre bir defaya mahsus alınan vergidir. İlgili işlemin her yapılışında ödenir. ÖTV'nin uygulanması şöyledir (Mevzuat, 2002):

- (I) Sayılı listede yer alan malların ithalatçıları ya da imal edenler tarafından teslimi,
- (II) Sayılı listede yer alan malların kayıt ve ilk edinilmesi,
- (III) Sayılı listedeki mallardan kayıt ve tescile tabi olmayanlarla (III) ve (IV) sayılı listelerdeki malların ithal edilmesi, üretimi ya da inşa edenlerin teslimi esnasında,
- (I), (III), (IV) sayılı listedeki mallarla (II) sayılı listedeki mallardan kayda ve tescile tabi olmayanların ÖTV uygulanmadan müzayede ile satışı

Dört liste içinde yer alan mallar Türk Gümrük Tarife Cetveli'nde tanımlanan eşyalardan oluşur. Özel Tüketim Vergisi Kanununa ekli dört ayrı listede yer alan mallar üzerinden bir defaya mahsus olmak üzere alınan bir vergidir. Yasaya ekli listelerde yer alan mallar, Türk Gümrük Tarife Cetveli'nde tanımlanan eşyalardan oluşmaktadır.⁶

1.7.2.3.5. Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi (BSMV) ve Özel İletişim Vergisi (ÖİV)

BSMV ve ÖİV 6802 sayılı Gider Vergileri Kanunu'na dayanmaktadır (Mevzuat, 1956). BSMV'nin konusunu oluşturan işlemler:

- Banka ve sigorta şirketlerinin 10/6/1985 tarihli ve 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanununa göre yaptıkları işlemler hariç olmak üzere, her ne şekilde olursa olsun yapmış oldukları bütün işlemlerden dolayı kendi lehlerine her ne nam ile olursa olsun nakden veya hesaben aldıkları paralar banka ve sigorta muameleleri,
- Bankerlerin yapmış oldukları banka muamele ve hizmetleri dolayısıyla kendi lehlerine her ne nam ile olursa olsun nakden veya hesaben aldıkları paralardır.

BSMV'ni bankalar, bankerler, sigorta şirketleri ödemektedir. Sigorta aracılarının yaptığı sigorta işlemlerinde de mükellef yine sigorta şirketleridir.

⁶ Geçerli ÖTV oranları listelerinin detayı için Bkz. <http://www.orgtr.org/tr/ozel-tuketim-vergisi-otv-oranlari>

BSMV'nin oranı %15'dir. Kambiyo işlemlerinde oran matrahın binde biri olarak uygulanır. Bu oranları düşürmeye, değiştirmeye Bakanlar Kurulu yetkilidir.

Bakanlar Kurulu Kararı (BKK) ile belirlenen ve 2016 yılı itibariyle uygulanan BSMV oranı genel olarak %1 uygulanır. Diğer banka ve sigorta işlemlerinde alınan paralar üzerinden bu oran %5'dir.

ÖİV "406 sayılı Telgraf ve Telefon Kanunu uyarınca Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumuyla görev veya imtiyaz sözleşmesi imzalamak suretiyle veya 5809 sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu uyarınca bu Kuruma bildirim yapılması veya bu Kurumca kullanım hakkı verilmesi yoluyla yetkilendirilen veya yetkilendirilmiş sayılan işletmecilerin (kablo tv altyapısı üzerinden teknik olarak verilebilecek her türlü hizmetleri dışında, görev sözleşmesi ile ulusal egemenlik kapsamındaki uydu yörünge pozisyonlarının hakları, yönetimi ve işletme yetkisine sahip olanlar hariç);

- Her türlü mobil elektronik haberleşme işletmeciliği kapsamındaki tesis, devir, nakil ve haberleşme hizmetleri için % 25,
- Radyo ve televizyon yayınlarının uydu platformu ve kablo ortamından iletilmesine ilişkin hizmetleri için % 15,
- Kablolu, kablosuz ve mobil internet servis sağlayıcılığı hizmet için % 5,
- Yukarıdaki işlem kapsamlarına girmeyen hizmetler için %15,

Oranında ÖİV uygulanır. Bakanlar Kurulu %25 ve %15 olan oranları %5'e indirmeye, %5'i 0(sıfır)'a indirmeye yetkili kılınmıştır.

ÖİV yapılan işlem anında ödenen bir vergidir.

1.7.2.3.6. Şans Oyunları Vergisi

Şans Oyunları Vergisi, 5602 sayılı Şans Oyunları Hasılatından Alınan Vergi, Fon ve Payların Düzenlenmesi Hakkında Kanun (Mevzuat, 2007) kapsamında düzenlenen şans oyunları bunları düzenleme hakkına ve yetkisine sahip kurumlar aracılığıyla elde edilen kazançları kapsar. Verginin mükellefi ilgili kurumlardır. Spor müsabakalar üzerinden yapılan müşterek bahislere %5 vergi oranı, at yarışlarına %7 vergi oranı ve bunların

dışındaki şans oyunlarına % 10 vergi oranı uygulanmaktadır. Bakanlar Kurulu bu oranları bir kat artırma veya yarısı oranında indirme yetkisine sahiptir. Vergilendirmede dönem aylıktır. Ancak Maliye Bakanlığı vergi dönemlerini değiştirmeye ya da yeni dönem belirleme yetkisine sahiptir.

Şans oyunları vergisi kazancın elde edildiği ayı takip eden vergilendirme dönemin 20. günü akşamına kadar beyanname ile bağlı olunan vergi dairesine beyan edilerek ödenir. Şans oyunları için ödenen vergi GV ya da KV işlemlerinde gider olarak kaydedilmez ya da herhangi bir vergiden mahsup edilemez (düşülemez). Bu vergi genel bütçeye gelir olarak kaydedilir.

1.7.2.3.7. Harçlar

492 sayılı Harçlar Kanunu (Mevzuat, 1964) ile devlet tarafından tahsil edilen kamu gelirlerinden birisidir. Kanuna göre alınacak harçlar şunlardır:⁷

- Yargı harçları (1 Sayılı Tarife)
- Noter harçları (2 Sayılı Tarife)
- Vergi Yargısı harçları (3 Sayılı Tarife)
- Tapu ve Kadastro harçları (4 Sayılı Tarife)
- Konsolosluk harçları (5 Sayılı Tarife)
- Pasaport, ikamet tezkeresi, vize ve Dışişleri Bakanlığı tasdik harçları (6 Sayılı Tarife)
- Gemi ve liman harçları (7 Sayılı Tarife)
- İmtiyazname, ruhsatname ve diploma harçları (8 Sayılı Tarife)
- Trafik harçları (9 Sayılı Tarife)

1.7.2.3.8. Değerli Kâğıtlar Vergisi

5 Aralık 2015 tarihli ve 29573 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 50 Sıra No.lu Muhasebat Genel Müdürlüğü Genel Tebliği (Değerli Kağıtlar) ile 1 Ocak 2016 tarihinden itibaren uygulanacak 210 sayılı Kanuna ekli Değerli Kağıtlar Tablosunda yer alan değerli kağıtların bedelleri EK-1’de verilmiştir.

⁷Harçlarla ilgili tarife listelerinin detayları için Bkz. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.492.pdf> , ss: 3927-3950

1.7.3. Türkiye’de Vergi Gelirlerinin Yıllara ve Türlerine Göre Dağılımı

1998-2015 yılları arasında oluşan vergi gelirlerine ilişkin istatistiki bilgiler (GİB, ty) incelendiğinde; GV ve KV’nin tutarlarına bakıldığında bütçe gelirleri içinde GV’nin KV’nden daha fazla yer kapladığı görülmektedir. Son üç yılda GV’nin payı artarken KV payı azalmaya başlamıştır. Her iki verginin gelirler içindeki toplam oranlarına bakıldığında 1998 yılından günümüze bu oranın azaldığı görülmektedir. Bunun birkaç sebebi olabilir. KV oranının % 40’lardan % 20’ye indirilmesi, vergi istisnası ve muafiyetlerin bu süreçte çok fazla uygulanmaya başlanması basit birer örnek olarak verilebilir. Servet vergilerinin bütçe gelirleri içinde oranı oldukça düşüktür. En büyük çıkışı 2011 yılında yapmış daha sonra normal seyrine dönmüştür. Ancak 1998 yılından günümüze ülkemizde aracın ve emlakın arttığını söylemek mümkündür. Bu da vergi gelirini arttırmakla birlikte olağanüstü bir artış sağlamamaktadır⁸.

⁸ Detaylı döküm için Bkz.Ek:2,3,4

2. BÖLÜM

TÜRKİYE VE BAZI ÜLKELERDE FİNANSAL KRİZLER

Dünyada ulusal ya da küresel bazda çok sayıda kriz yaşanmıştır. Dünya literatürüne geçen belli başlı ulusal ya da küresel krizler Çizelge 2.1’de özet halinde sunulmuştur.

Çizelge 2.1. 1929'dan günümüze ulusal ve küresel krizler

Yıl(lar)	Kriz-Ülke
1929-1939	Amerika Birleşik Devletleri Büyük Buhran (Kara Perşembe)
1973	Petrol Krizi
1978-1979	Türkiye Krizi (24 Ocak Kararları)
1994	Türkiye Krizi (5 Nisan Kararları)
1994-1995	Meksika Krizi
1997-1998	Doğu Asya Krizi (Tayland, Endonezya, Güney Kore, Malezya)
1998	Rusya ve Brezilya Krizi
2000-2001	Türkiye Para Bankacılık Krizleri (2000 Kasım, 2001 Şubat)
2001	Arjantin Krizi
2007	ABD Mortgage Krizi
2008	Küresel Kriz
2011	Yunanistan Krizi

2.1. Bazı Ülkelerde Finansal Krizler

Her ne kadar 1929 yılından önce de birçok finansal kriz yaşanmışsa da dünya bazında etkilerin olduğu ve kriz olarak nitelendirilen ilk kriz 1929 ABD’de başlayıp dünyaya yayılan krizdir.

1929 yılında başlayan süreçle birlikte günümüze kadar hem ülkeler hem de küresel anlamda çok sayıda kriz yaşanmıştır. Çok detaylı bir konu olmakla birlikte çalışmanın konusu açısından sadece bazı ülkelerdeki finansal krizler ana hatlarıyla incelenmekle yetinilecektir.

2.1.1. 1929 Büyük Buhran

1929 yılındaki büyük buhranın en önemli nedenlerinden birisi I. Dünya Savaşı’dır. Dünyanın birçok ülkesini etkileyen büyük buhran, I. Dünya Savaşına katılmayan ülkeler ile savaştan galip çıkan ülkelerde etkisini daha az göstermiştir (Özmen, 2011: 32). ABD, dünyanın altın rezervlerinin büyük bir bölümüne sahip olmasından dolayı, borçlanmak isteyen ülkelerin başvurduğu ülkelerden birisidir.

Büyük Buhran 1929 yılında Kuzey Amerika’da başlamıştır. Ancak etkisi Avrupa ülkelerini de sararak şiddetli bir şekilde devam etmiştir. Buhran yaklaşık olarak 1939 yılına kadar sürmüştür. Ekonomik kriz, bu on yıl içinde dünyanın diğer sanayileşmiş alanlarına da yayılarak etkisini sürdürmüştür. Henüz sanayileşmemiş Batı dünyası için en uzun ve şiddetli depresyon olarak tarihe geçmiştir (PSU, 2016).

ABD tarihinde daha önceleri de borsa çöküşü yaşamasına rağmen 27 Ekim 1929 tarihinde yaşanan kadar ne şiddetli ne de kalıcı olmamıştır. Kara Perşembe olarak anılan borsa çöküşü Wall Street⁹’i vurmuştur. Başlangıçta ülke liderleri ve ekonomistler hafif bir durgunluk ya da piyasalarda dalgalanma olarak düşünmüşlerdir (GWU, ty).

Depresyonun zamanı ve şiddeti ülkelere göre değişiklik göstermiştir. ABD ve Avrupa ülkelerinde daha şiddetli ve uzunken, Japonya ve Latin Amerika ülkelerinde daha hafif yaşanmıştır (Romer, 2003:1).

Büyük buhran, 1929 yılında Amerikalıların New York Borsasındaki hisse senetlerinin hızla değerlenmesi, borsa endekslerinin yükselmesinden faydalanmak istemesi sonucu patlak vermiştir. Şöyle ki; 1929 yılı sonlarına doğru arz artmaya talep düşmeye başlamıştır. Bunun sonucunda da borsa krizinin yaşanması kaçınılmaz olmuştur. Aynı yıl Ekim ayında hisse senetlerinin değeri hızlı bir şekilde düşüşe geçmiştir. Bu düşüş sonucunda çok fazla sayıda yatırımcı zarar etmiş, bankalar ve finansal kurumlar zor duruma girmiştir. 1931 yılında ise; ABD’de bulunan bankalar Avrupa’daki bankalarda bulunan fonlarını çekerek Avrupa bankalarının çöküşüne sebep olmuşlardır (Şendoğdu ve Öztürk, 2010:426).

Başlangıçta basit bir borsa olayı gibi görünen krizin nedenleri çok daha derinlerdeydi. Bunun sonucunda da ABD’de başlamakla birlikte diğer ülkelere de sıçramıştır. Hatta bu kriz 1939 yılı 2. Dünya Savaşı’na kadar devam etmiştir. Bu krizin nedenleri özetlenecek olursa şunlar söylenebilir (Selim, 2013):

- Para politikalarında yanlış uygulamalar,
- ABD’nin piyasaya karşı duyarsız davranması ve müdahale etmemesi,

⁹ ABD’de bir caddeye verilen addır. Bu cadde üzerinde Finansal Kuruluşlar faaliyet göstermektedir. Ayrıca New York Borsası da bu cadde üzerinde yer almaktadır.

- Tarım ürünlerindeki talebin sürekli değişmesinden kaynaklı olarak çiftçilerin satın alma gücünün gittikçe düşmesi,
- Teknolojik işsizliğin sürekli artması
- Gelir dağılımının kötü olması ve daha da kötüleşmeye gitmesi,
- Ülke ekonomisinin durumundan dolayı sermaye birikiminin alt-üst olması,
- Yatırımların düşmesi sonucu ulusal gelirin de düşüşe geçmesi,
- Yatırım harcamasında meydana en ufak bir düşüşün ulusal gelirden çok büyük etkilere yol açmasıdır.

1929 yılında başlayan kriz süreci boyunca ülkelerin GSYİH büyüme oranlarında çok büyük düşüşler yaşanmıştır. Özellikle ABD, Almanya, İngiltere, Japonya, Avusturya, Fransa büyük hasarla çıkmıştır. Çizelge 2.2.'de bu ülkelerle birlikte Türkiye'deki kişi başı GSYİH düşüş oranları verilmiştir.

Çizelge 2.2. 1929 büyük bunalım GSYİH düşüş oranları (%)

Yıllar	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
ABD	5	-10	-8	-14	-3	7	7	13	4	-5	7
Almanya	-1	-2	-8	-8	6	8	7	8	5	7	8
Avusturya	1	-3	-8	-11	-4	1	2	3	5	13	15
Fransa	6	-4	-7	-7	7	-1	-3	4	6	0	7
İngiltere	3	-1	-6	0	3	6	3	4	3	1	0
Japonya	2	-9	-1	7	8	-1	1	6	3	6	15
Türkiye	14	3	4	-7	11	1	0	17	2	7	5

Kaynak: Ek 4'de yer alan veriler ışığında Excel Programında tarafımdan hesaplanarak düzenlenmiştir.

Çizelgeden de görüleceği üzere 1929 yılından sonra başlayan düşüş 1933 yılına kadar devam etmiştir. ABD'de 1930 yılında, 1929 yılına göre %10 düşen GSYİH, 1933 yılına kadar ciddi oranda düşüşüne devam etmiştir. 1933 yılında önceki yıla göre %3 düşen GSYİH, bu yıldan sonra 1938'e kadar yükselmiş, 1938 yılında %5 oranında bir düşüş yaşadktan sonra 1939'da tekrar yükselişe geçmiştir. Büyük Buhran'ın Almanya'ya etkisine bakıldığında 1932 yılına kadar düşüş gösteren GSYİH'in 1933 yılı ile birlikte yükselişe geçtiği görülmektedir. 1930 ve 1931 yılları arasında birçok ülkede GSYİH bir önceki yıla göre düşmüş, Türkiye'de ise düşük bir oranda olsa da artmıştır. Bu krizden en az etkilenen ülke Türkiye olmuştur. Hatta büyüme bile gerçekleşmiştir. En büyük gerileme ise ABD'de gerçekleşmiştir.

Bu krizin sonunda aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmıştır:

- En büyük sonuçlarından birisi İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıdır (Ateş, 2011: 13)
- Dünya ticareti hacim bakımından 1/3, değer olarak ise 2/3 oranında azalmıştır (Işık ve Duman, 2012:258).
- ABD'de birçok sanayi kuruluşu ve 346 banka iflas ederek batmıştır. Dünya çapında ise bu sayı 4000'lere ulaşmıştır (Işık ve Duman, 2012:258).
- Dünya ekonomisinde koruyucu politikaların uygulanmasına başlanmıştır (Işık ve Duman, 2012:258).
- Kriz sonrası bütçe dengesini sağlamak amacıyla kamu harcamalarının azaltılması yoluna gidilmiş bunun sonucunda işsizlik oranı yükselmiştir.
- Enflasyonun düşürülmesine gidilmesiyle faiz oranları düştü (Apak, 2009: 10).

2.1.2. 1973 Petrol Krizi

15 Ekim 1973 tarihinde Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü Birliği'nin OAPEC¹⁰ (OAPEC, OPEC üyesi Arap ülkeleriyle Mısır ve Suriye'den oluşur) Yom Kippur Savaşı'nda ABD'nin İsrail ordusuna destek vermesine karşılık olarak ilan ettiği petrol ambargosuna denmektedir (Arslan, 2011).

Dünya petrollerinin kontrolü I. Dünya Savaşı'na kadar ABD tarafından kontrol altında tutulmuştur. Sonrasında özel şirketlerin güçleri artmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra İran'ın kendi petrol kaynaklarını devlet yönetimine almasıyla özel şirketlerin etkisi azalmıştır. 1960'de petrol ihracı yapan ülkeleri bir arada toplamak amacıyla Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) kurulduktan sonra 1969-1973 yılları arasında devlet-özel şirketler-piyasa pazarlıkları ortaya çıkmıştır. Bu yıllarda petrolün öneminin artması OPEC'in pazarlıktaki ağırlığını arttırmıştır. 1973 yılın Arap-İsrail savaşının da etkili olmasıyla ortaya çıkan kriz devlet-özel şirket-piyasa pazarlıklarının yönünü değiştirmiştir. Bu dönemde özellikle ABD petrol talebini karşılamak amacıyla farklı ortak arayışına girmiştir. Dolayısıyla krizden en az etkilenen ülke konumuna gelmiştir. Özellikle 1973-1974 petrol krizi sanayileşmiş ülkelerde şok etkisi yaratmıştır. Bunun sonucunda petrole bağımlılığı azaltmak amacıyla çok çeşitli önlemler alınmıştır. Öncelikle 15 Kasım 1974

¹⁰ Organization of Arap Petroleum Exporting Countries, Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü OPEC (Organization of the Petroleum Exporting Countries-Petrol ihraç Eden Ülkeler Örgütü)

yılında OECD ülkeleri tarafından Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) kurularak bu krizden kurtulma yolları denenmiştir. Kuruluş, 1995 yılından itibaren ileride oluşacak enerji ihtiyaçlarının tespiti ve planlanmasında sürekli analizler yapmaktadır. Bu analizler petrol kaynaklarını geliştirme maliyeti, dağıtımı, enerji fiyatları, hükümet politikaları ve iklimlerdeki değişimleri önlemeyi kapsamaktadır (Bayraç, 2005:10).

2.1.3. 1994 Meksika Krizi

Meksika ekonomisi içinde 1994 yılında birçok olumsuz beklentiye sebep olan gelişmeler yaşanmıştır. Gelişmiş ülkelerdeki ekonomik gelişmelere rağmen dünyadaki faiz oranlarının artışı, Meksika'nın yabancı sermaye akımının birdenbire düşmesine sebep olmuştur. Bu olumsuzlukların yanında ülkede siyasi sorunlar ortaya çıkmış, suç olayları artmış, ülkedeki geçerli döviz kuru rejimi sarsılarak ülkedeki ekonomik beklentileri olumsuz yönde etkilemiştir. Siyasi olumsuzluğun süreklilik kazanması ülke içindeki finansal piyasaların durağanlaştırılması önlemlerini de yetersiz kılmıştır. Bunun sonucu yerli para devalüe edilmiş, dalgalı döviz kuruna geçilmiştir. Dış ülkelere gelen sermaye tamamen durmuş, rezervler erimiş, ülkenin cari işlemlerdeki açığı iyice büyümüştür. Bu durum sonucunda faizler nominal ve reel bazda büyük oranlarda artış göstermiştir. Krizin sonucunda ülkede ekonomik büyüme negatife kadar inmiştir. Finansal sistemin baskı altında kalmasıyla şirketlerin ve ülkede yaşayan insanların borçları artmış, gelirleri düşmüş bunu da bankacılık krizi takip etmiştir (Yıldız ve Seyidoğlu, 2006:217).

Döviz kurunda dalgalı döviz kuruna geçilmesiyle Meksika'nın finansal piyasalardaki durumu olumsuz etkilenmeye devam etmiş, ülke borçları ve ödeme gücü dünya bazında tartışılmaya başlanmıştır. 31 Ocak 1995 tarihinde uluslararası kuruluşlar başta olmak üzere, Kanada ve ABD Meksika'ya yardım yapacaklarını açıklayarak yardım paketini kamuoyuna duyurmuşlardır (Hacıhasanoğlu, 2005:33).

2.1.4. 1998 Rusya Krizi

Ekonomide şok terapi ¹¹ olarak adlandırılan ve Polonya'dan esinlenerek hazırlanan stratejiyle Rusya 1990'ların sonlarına doğru iyice kendini toparlayamaz hale gelmiş ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) 1991 yılında dağılmış ve Rusya

¹¹ Radikal bir şekilde uygulanacak liberal politika ve istikrar sürecinin ekonomiyi canlandıracak piyasa güçlerinin ortaya çıkacağını ve ekonomiyi canlandırdığını savunan görüştür.

Federasyonu demokratik uygulamalara geçişle birlikte serbest piyasa ekonomisi de uygulamaya başlanmıştır. 1998 yılının Ağustos ayında bu ekonomik uygulamaların sonucunda ekonomik kriz kaçınılmaz olmuştur. Ağustos ayında ekonomik kriz patlak vermiştir (Güler, 2012:101).

17 Ağustos 1998 tarihinde Rusya hem devalüasyon yapmış hem de moratoryum¹² ilan etmiştir. Bunun sebeplerinin başında makroekonomik düzeydeki bozulmalar ve mali açıklar gelmektedir. 1992 yılından itibaren serbest piyasa ekonomisine geçmeye başlamasıyla birlikte 1995 yılından itibaren IMF ile de görüşmelere başlamıştır. 1996 yılında IMF ile yaptığı anlaşmayla enflasyonu düşürmeyi, bütçe açıklarını kapatmayı, ekonomik yapıda bazı reformlar yapmayı kabul etmiştir. Ancak bu vaatlerin bir kısmını yerine getirememiştir. Sıkı bir döviz politikasıyla enflasyon çok düşük düzeylere indirilmiş, ancak sübvansiyonlar azaltılamamış ve vergi gelirleri arttırılamamıştır. Kamu giderlerini harcayacak yeterlilikte gelir olmadığından dış borçlanmaya yönelmek zorunda kalmıştır. 1998 yılı başlarında ulaşabileceği en yüksek borçlanma tutarına ulaşmıştır. Dış borçlar artmakla birlikte ihracatı da düşmüştür. Dış borçlar ülke içi yatırımlardan çok çalışanların ücretlerinin ödenmesinde kullanılmış bu da kriz sürecini hızlandırmıştır. Rusya bu kriz sonuçları şöyledir (Yürekli, 2004:110-113):

- Dış borçların ödenememesi, cari işlemler dengesindeki bozukluk, vergi gelirlerinin düşmesi, yatırım yapılamaması, serbest piyasa ekonomisinin yeterince oturtulamaması gibi sebeplerden mali bir çıkmaza girmiştir.
- GSYİH ve üretimde çok büyük düşüşler yaşanmıştır.
- Hükümet harcamalarının planlanamaması sonucu dağılımda problemler yaşanmıştır.
- Çok sayıda banka hem kısa hem uzun vadeli Hazine Bonolarında büyük zararlara uğramıştır.
- Banka zararları sonucu insanlar paralarını bankalardan çekmeye başlamış bunun sonucunda hem bankalar daha zor duruma düşmüş hem de faiz oranları yükselmiştir.
- Bankalarda yaşanan sorunları fark eden hükümet bankalara müdahale etmek zorunda kalmıştır.

¹² Bir ülkede olağanüstü durumlarda devletin ödeme süresi gelmiş ya da dolmuş borçlarını yasa çıkararak erteleme yoluna gitmesidir.

Rusya tüm bu ekonomik sorunlarla mücadele etmek için ekonomik reform paketi hazırlamış ve yürürlüğe koymuştur. Bu paketin ana hatları şöyledir (Bedirhanoğlu, 1999:81-87):

- Ülke halkının yaşam standartlarını yükseltme,
- Rus parasının istikrarıyla birlikte ekonomik anlamda istikrar sağlanması,
- Ülkede bankacılık sisteminin yeni yapılandırmaya gidilmesi,
- Yeni bütçe hazırlanarak dış borçların yeniden yapılandırılması,
- Ülkede tüketilen lüks ürünlerin ülkeye giriş çıkışının enflasyona uygun olarak ayarlamaya tabi tutulması.

2.1.5. 2001-2002 Arjantin Krizi

2001 yılı Aralık ayı içinde patlat veren Arjantin krizi ülkenin toplumsal göstergelerindeki kötüleşme, ülkede isyan gibi etkileriyle tüm dünyanın dikkatini çekmiştir. Bazıları IMF'nin neoliberal politikalarının buna yol açtığını savunurken bazıları ise Arjantin'in IMF'nin isteklerini yerine getiremediği için bu krizin patlak verdiğini öne sürmüştür. Bu krizin ortaya çıkardığı en büyük sonuç farklı yoğunluklarla istikrarlı bir şekilde uyguladığı ekonomik politikaya rağmen bir toplumun hem sosyal hem ekonomik anlamda çöküşüdür. Bu çöküşün zeminini hazırlayan en büyük etken ise Arjantin ekonomisinde büyük değişikliklere yol açan 1991 den itibaren IMF ile işbirliği ile uygulamaya konulan Konvertibilite Planıdır (Koyuncu ve Şenses, 2004: 12).

Kasım 2001 tarihinde başlayan finansal krizin en önemli çıkış kaynağı olarak geçmiş yıllarda kamu maliyesinde ve finansal sistemde üst üste biriken sorunlar görülmektedir. Yaşanan kriz, sadece ekonomik nedenlerden kaynaklanmamış, sosyal ve siyasi nedenlerin de bu krizin yaşanmasında büyük etkisi olmuştur. Yaşanan olumsuz süreç, insanların kamuya ve finans sistemlerine yönelik güvenlerini kaybetmesine de neden olmuştur. Federal bir devlet yapısı olan Arjantin'de, halkın bu güven kaybından dolayı ekonomik ve siyasi alanlarda merkezi hükümet, kontrol ve denetimden de uzaklaşmıştır. Bu durum, yaşanan krizin siyasi ve sosyal boyutunu oluşturmaktadır.

Arjantin krizin başından yaklaşık üç ay sonrasında kendisini ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan büyük bir kaos içinde bulmuştur. Arjantin krizle birlikte ekonomik alanda aşağıdaki sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır (İnan, 2002: 68):

- Ülke finans sistemiyle birlikte itibarını da kaybetmiştir.
- Ödemeler sisteminin kilitlenmesiyle üretim durma noktasına gelmiştir.
- Para politikaları, kur politikaları konusunda karışıklıklar yaşanmıştır.
- Kamu maliye politikaları sonucu oluşan ancak krizle birlikte kamu maliyesinden bağımsız hale dönüşen borç stoku sorunu oluşmuştur.

2.1.6. 2008-2012 Küresel Kriz (Mortgage Krizi)

2008 krizi finansal temelli bir krizdir. ABD’de konut kredisi dağıtımı aşamasında bankaların izledikleri yanlış kredi politikaları sonucu krediler geri dönmemiş bu da krizin oluşumunu sağlamıştır (Kanberoğlu, 2013: 38).

Mortgage sisteminin temel amacı, insanlara kira öder gibi kredi ödeyerek ev sahibi olma olanağı sunmaktır. Sistem uzun vadeli ve düşük faizli krediler ile gayrimenkul alımını sağlamak, karşılık olarak da gayrimenkulün kredi veren kuruluşa ipotek edilmesi üzere kurulmuştur. Kredi borcunun ödenemediği durumlarda ipotek karşılığı olan gayrimenkul, kredi veren kuruluş tarafından satılabilmektedir. ABD’de gayrimenkul piyasasının hızlı büyümesi sonucunda çok fazla konutun inşa edilmesi, mortgage sistemi üzerinden çok fazla insanın bu konutları satın almaya yönelmeleri, artan konut satın alma talebi yüzünden fiyatların balonlaşması ve krizin yaşandığı dönemde ABD mortgage piyasasının 10 trilyon dolar düzeyinde bir büyüklüğe ulaşması krizin temelinde yatan sorun olarak gösterilmektedir (Demir, 2015: 42).

Mortgage sisteminde iki piyasa bulunmaktadır. Birincil piyasalar, krediyi veren kuruluşlar ve kredi alan borçlulardan oluşmaktadır. İkincil piyasalar ise farklı finansal tanımlamalar ile birincil piyasadakilerin isim ve şeklinin değiştirilerek alınıp satıldığı piyasalardır. Sistemde zengin fonlardan yatırım bankalarına, bireysel yatırımcıdan borçlulara uzanan birçok katılımcı yer almaktadır (Paker, 2014: 54). Sistemin işleyişi Şekil 2.1’de verilmiştir.

farklılaşması, kredi kullananların profillerinin takip edilebilmesini güçleştirmiştir. Kredi veren finansal kuruluşların borçlulara ve gayrimenkullere yönelik değerlendirme süreçlerinde yeterince dikkatli ve hassas davranılmaması, sistemi temelinden sarsmış, hatalı ve gerçeği yansıtmayan derecelendirmeler sonucu kredi kalitesinde bozulmalar ve kâr marjlarında düşmeler yaşanmıştır. Kredi geri ödemelerinde aksamaların yaşanması sonucunda menkul kıymet piyasasına fon akışı da yavaşlamış ve durmuş, konutlara el konulmaya başlanmıştır. Artan konut sayısı yüzünden konut fiyatlarının düşmesi sonucunda satışların da durması ile likidite sorunu baş göstermiştir.

- **Menkul Kıymet İhraç Edenler Açısından:** Kredi kullandırılan ve üzerine ipotek konulan gayrimenkul üzerinden bankanın, gayrimenkulün bedeli karşılığı menkul kıymet ihraç etmesi ile kredilerin menkul kıymete dönüştürülmesi yapılmaktadır. Sistem mortgage kredisi kullanan tarafın faiz giderinin, menkul kıymeti elinde tutan tarafa faiz geliri olarak aktarması üzerine çalışmaktadır. Aracı finansal kuruluşlar bu sistem ile faiz risklerini dağıttıkları gibi aracılık ve komisyon geliri de elde etmektedirler. Subprime mortgage kredilerindeki kalitenin bozulduğuna yönelik FED tarafından 2006 yılında açıklama yapılması sonrasında piyasalarda bir daralma oluşmaması için gerekli düzenleme ve denetimler yapılmamış, piyasanın dengeye gelmesi beklenmiş, ancak konut fiyatlarındaki düşüşler sonrası mortgage krizi oluşmuştur.
- **Kredi Derecelendirme Kuruluşları Açısından:** Mortgage kredilerinin kullandırılmasında en büyük sorumluluk bu kuruluşlardadır. Sistemde yapılan fiyatlamaların temelinde kredi derecelendirme kuruluşlarının verdikleri kredi notları referans alınmaktadır. Süreçte gerçek risklilik düzeyini belirleyecek menkul kıymetleştirme havuzundaki ürünler yerine, bu ürünleri ihraç eden kurumların risk değerlemesinin yapılması, gerçek riskin ortaya çıkmamasına neden olmuştur.
- **Yatırımcılar Açısından:** Yatırımcılar kredi derecelendirme kuruluşlarının ortaya koyduğu kredi derecelerine güvenerek yatırım yapmışlar, maruz kaldıkları risk tutarları ve bilanço dışı risklerin büyüklük ve türleri hakkında yeterli bilgi talebinde bulunmamışlardır. Yatırımcıların yeterli analiz yapamamaları, piyasayı derecelendirme kuruluşlarının yaptığı derecelendirmeye bağımlı duruma getirmiştir. Kriz döneminde yatırımcıların derecelendirme notlarına olan güveni de sarsılmıştır.

ABD emlak piyasasında 2007 yılı ortalarında emlak piyasasında ortaya çıkıp tüm finansal piyasalara yayılan kriz 2008 yılı eylül ayında büyük finansal kuruluşların batışıyla devam ederek büyük bir küresel krize dönüşmüştür. Başlangıçta sadece ABD emlak piyasasında

uzun vadeli mortgage kredilerine bağı bir kriz olarak düşünölmüş ancak bir süre sonra tüm dünyada finansal piyasaları kilitlenme noktasına getirmiştir. Bu kriz döneminde çok sayıda finans kuruluşu batmış ya da devletler tarafından el konularak kapatılmıştır. 2008 krizini diğer krizlerden ayıran en büyük özellik sıradan banka krizleri ötesinde temel olarak karışık ve yüksek hacme sahip türev ürünlerin yer almasıdır (Bocutoğlu ve Ekinci, 2009: 67).

2008 küresel krizi birçok yönden 1929 büyük buhrana benzerlik göstermektedir. Özellikle her ikisinin de ABD’de patlak vermiş olması, basit bir bankacılık krizi gibi görünmekle birlikte dünyaya yayılmış olması ve çok sayıda bankanın batmasına kadar gitmiş olmasıdır.

2008 küresel krizi petrol ve gıda fiyatlarının artmasına sebep olmuştur. Bunun yanı sıra enflasyon tekrar gündeme oturmuş ve yeniden küresel sorun olarak algılanmaya başlanmıştır. Birçok ölkede ekonomik büyüme anlamında düşüşler yaşanmıştır. Ölkelerin ekonomi politikalarında belirsizliğe yol açmış, ölkelerin merkez bankaları ikilemde kalmıştır. Enflasyonu önlemek adına faiz oranlarının yükseltilmesi gerekirken ekonomik büyümenin azalması nedeniyle faiz oranlarını düşürme yoluna gidilmesi gerektiği görüşü hakim olmuştur. Çeşitli genişletici maliye ve para politikaları sayesinde ABD ekonomisi istikrara kavuşmuş, ancak AB ölkeleri ve Japonya’nın ekonomisi zayıflamıştır (Karabıçak, 2010: 257).

2.1.7. Yunanistan Ekonomik Krizi

Yunan ekonomisi uzun yıllar boyunca yüksek cari açıklar yaşamış ve bunu 2009 yılına kadar sürdürebilmiştir. Genel kabul görmüş olan cari açık/GSYİH seviyesi olan %5’in epey üstünde olmasına rağmen herhangi bir ekonomik sorunla karşılaşmadan sürdürmeye devam etmiştir (Akçay, 2012: 23). 2009 yılı Kasımında yapılan genel seçimler sonucu Yunanistan’da iktidara gelen Papandreu kendinden önceki hükümetlerin mali verileri çarpıttığını açıklamıştır. Açıklamada bütçe açığının var olandan daha düşük gösterildiği iddia edilmiştir. Bu açıklama Yunanistan krizi başlangıcı sayılabilir.

“2010 yılının Nisan ayında ise Avrupa İstatistik Ofisi (Eurostat), Yunanistan’ın 2009 yılı bütçe açığının daha önce bildirilen GSYİH’nin %12,7’si oranı yerine GSYH’nin %13,6’sı olduğunu ya da başka bir ifadeyle 32,4 milyar avroya ulaştığını açıklamıştır. Buna karşılık

GSYİH'nin %99,6'sı olarak tahmin edilen kamu borç oranı da 2009 yılının sonu itibarıyla GSYH'nin %115,1'i olarak revize edilmiştir". Yunanistan hükümeti, bütçe açığını 2012 yılında %2,8'e indirmek amacıyla 14 Ocak 2010 tarihinde uygulayacağı istikrar programını duyurmuştur (Köse ve Karabacak, 2011:291-292).

30 yıldır AB üyesi olan Yunanistan bu krizle birlikte diğer AB üyesi ülkeleri de krizin içine çekerek etkilemiştir. Özellikle İtalya Yunanistan'da yaşanan krizden dolayı Euro bölgesindeki olumsuzluklar, faiz oranlarındaki dalgalanmalar sonucu Avrupa'daki talebin azalmasıyla ekonomik olarak zor bir duruma girmiştir. Bu noktada İtalya'nın kırılgan ekonomik yapısı da bu etkiyi kolaylaştırmıştır. İtalya'nın yanısıra diğer PIIGS (Portekiz, İrlanda, İtalya, Yunanistan, İspanya) ülkeleri olan Portekiz, İrlanda ve İspanya da bu krizden son derece etkilenmiş AB ülkeleridir. Ülkeler arası borçlanmaya gidemeyen bu ülkeler AB ve IMF'den yardım almak zorunda kalmışlardır (Öztürk ve Aras, 2001: 143-155).

AB'de de borç krizi şeklinde oluşan Yunanistan krizinde 2008 yılı krizinin etkisi olmakla birlikte, temelinde krizin yaşandığı AB ülkelerinin kamu harcamalarını, özel sektör harcamalarını ve yatırımlarını borç karşılığı finanse etmeleri yatmaktadır. Krizin etkisi altındaki ülkelerin ekonomik yapıdaki sorunları ve uyguladıkları popöler politikalar krizin zeminini hazırlamıştır. Yunanistan krizi, AB'de Avro'nun kabul edilmesinden sonra yaşanan ilk ciddi ekonomik krizdir. Bu kriz, AB'nin ekonomik krizlere karşı yetersizliğini de ortaya koyması açısından önemli olmuş, "Avro" ve "Avrupa Birliği" projesi açısından da bir test niteliği taşımıştır. Bu süreçte Avrupa ülkeleri, yaşanan borç krizinden sadece ekonomik anlamda etkilenmemiş, krizin siyasi sonuçları da ülkeleri etkilemiş, bazı Avrupa ülkelerinde hükümet değişikliğine kadar giden sonuçlar yaşanmıştır. Bu noktada, Avrupa ekonomilerinin yaşadığı süreç, finansal krizlere karşı Avrupa ülkelerinin yapısal açıdan yeterli olmadığını ve zayıflıkları olduğunu ortaya koyması açısından önemlidir (Ergin, 2013: 11-27).

2008'de ABD kaynaklı yaşanan küresel finansal kriz sonucunda bütün dünyayı etkileyen ekonomik durgunluk, Yunanistan'ın GSYİH değerlerinin de beklenen değerlerin çok daha altında çıkmasına neden olmuştur. Uygulamaya konulan popülist politikalar aracılığı ile gelir toplama mekanizmalarının sağlıklı çalışmaması, Euro para birimine geçiş kararı ile birlikte işletmeler ve hane halkı açısından ucuz ve kolay kredi alabilme olanaklarının

doğması beraberinde cari işlemler ve bütçe açıklarının artmasına yol açmıştır. Yunanistan'da Euro Birliği'ne kabul sonrasında faiz dışı harcamalar %8 arttırılmış, buna ek olarak memurların ve emeklilerin maaşları yüksek oranda artırılmış, sosyal transfer harcamaları büyük oranda artış göstermiş, popülist politikalarla insanlara Paskalya, Noel ve Yaz ikramiyeleri verilerek yaşanan ekonomik krize bir zemin hazırlanmıştır (Vural, 2011:83).

Yunan ekonomisinde meydana gelen krizi bertaraf etmek amacıyla mali yapı, finansal yapı ve sektörel yapıya yönelik çok sayıda tedbir alınmıştır. Bu tedbirler kapsamında kamu harcamalarının azaltılarak kamu gelirlerinin arttırılması hedeflenmiştir. Ayrıca kamu girişimlerinin özel girişimler içinde azaltılması planlanmıştır. Bu kararlar ışığında alınan önlemler şöyle sıralanabilir (Hurma, ty):

- Kamu istihdamına yönelik %22'lik bir azaltma planlanmış, 2015 yılına kadar 150.000 kişilik bir azaltmaya gidilmesi öngörülmüştür.
- Kamuda çalışan memurların ve emekli olanların maaşlarında indirim yapılmasına yönelik karar alınmıştır. Böylece maaşların %17 civarında azalması hedeflenmiştir. Ayrıca maaşla birlikte verilen çeşitli ikramiyeler için kısıntıya gidilmesi 1000 Avroyu aşan emekli maaşlarının azaltılması da bu kapsama alınmıştır.
- Sağlık sektörüne yönelik kamu harcamalarının GSYİH içindeki oranının %6'nın altına düşürülmesi amaçlanmıştır. Ayrıca sağlık sektörü çalışanlarının fazla mesai ödemelerinde indirime gidilmiştir.
- Kamu yatırımlarında düşük öncelikli olan yatırımlar ile askeriyeğe ayrılan bütçede kısıntı yapılmaya gidilmiştir. Kamu gelirlerinin artırılabilmesi için uygulamadaki KDV oranının %17 oranından %21 oranına çıkartması, indirilmiş (düşük) KDV'nin %9 oranından %13 oranına çıkartılması, önceden düşük KDV oranı uygulanan kimi mal ve hizmetlerin de yüksek oranlı KDV'ye geçirilmesi uygulamaya konulmuştur. Vergi gelirlerinin artırılmasına yönelik olarak muafiyetler ve istisnalar ile ilgili ciddi sınırlamalar yapılmış, ayrıca vergi cezalarında önemli oranlarda artış yapılmıştır.
- Yüksek kâr elde eden firmalar için kriz dönemine yönelik geçici kriz vergisi konulmuştur. Off-shore firmalarının Yunanistan sınırları içinde sahip oldukları taşınmazlara yönelik vergi oranları %3'den %15'e çıkartılmıştır. Emlak vergi oranları yükseltilmiş, şans oyunu işletmeleri ve lisans ücretleri için uygulanan vergi oranları artırılmış, sermayedarlardan alınan temettü vergisi oranı %10'dan %25'e çıkarılmıştır.

- Taşınmazlara yönelik yeni bir vergi uygulamasına gidilmiş, taşınmazın yaşı, taşınmazın konumu gibi farklı kriterler vergilendirilerek elektrik faturalarına ek bir kalem ile tahsilatı yoluna gidilmiştir.
- İşçi piyasasında esnekliği sağlamak için yönelik olarak işçi piyasasında asgari ücret oranı %22 azaltılmıştır. Ayrıca 25 yaş altındaki işçiler için uygulanan asgari ücret de %32 oranında azaltılmıştır.
- Emeklilik harcamalarının GSYİH içinde payını düşürmek ve emeklilik ile ilgili harcamalarda tasarruf sağlamak amacıyla emekli olabilme yaşı 65 yaşına çıkarılmıştır.
- Krizin etkilerini azaltabilmek üzere acil ve geniş kapsamlı bir özelleştirme programı uygulanmasına karar verilmiştir. Uygulanacak özelleştirme programı kapsamında 2014 yılı sonuna kadar 34 Milyar Euro tutarında bir özelleştirme yapılması öngörülmüştür.

Sonuç olarak Yunanistan, kriz sürecinde aldığı ekonomik önlemler ile borçlarının GSYH'ya oranını ve bütçe açığını düşürmeye çalışmıştır. Ayrıca alınan önlemler ile finansal yapısındaki zayıflıkları ortadan kaldıracabilecek ve gelecekte ekonomik kalkınmaya yol açabilecek gerekli koşullar oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu şekilde hem yaşanan krizin altından kalkabilmek, hem de ekonominin yeni ve sürdürülebilir bir büyüme kazanmasını sağlamak amaçlanmıştır.

2.2. Türkiye’de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik- Finansal Krizlerin Türk Ekonomisi Üzerindeki Etkileri

Dünya’da ve Türkiye’de çok sayıda ekonomik ve finansal kriz yaşanmıştır. Bu krizlerin Türk ekonomisi üzerinde çok sayıda etkisi olmuştur. Türkiye birçok ekonomik kriz yaşamış bunun yanında 1978-1979, 1994, 2000 ve 2001 yıllarında olmak üzere toplamda dört büyük finansal kriz yaşamıştır.

2.2.1. 1929 Krizi Sebepleri ve Etkileri

Türkiye’nin ekonomik krizle ilk tanışması 1929 yılı büyük buhranla olmuştur. Tüm dünyayı etkilemekle birlikte Türkiye için de ciddi sorunlara yol açmıştır. Sorunlara Osmanlı’dan kalan borçlar da eklenerek Türk parasının değeri ciddi düşüş yaşamıştır. Türk parasındaki bozulmanın nedenleri şunlardır:

- Ödemeler bilançosundaki açık aniden iki katına çıkmıştır. Ülkedeki hava koşullarının bozuk olması, ekonomik krizin sonucu olarak Türk mallarının fiyatı düşmüş bu da ihracat gelirlerini de düşürmüştür.
- İthalat hacminin yükselmesinin en önemli nedenleri arasında yeni uygulamaya konulacak 1499 sayılı gümrük tarifesi yüzünden resimlerin aşırı yükseleceğini düşünen spekülâtorlerin büyük miktarda mal ithal etmeleri yer almaktadır.
- 1929 yılından itibaren Duyun-u Umumiye idaresiyle yapılan anlaşmaya göre Osmanlı döneminden kalan borç taksitleri de ödemeler bilânçosunda yer almaya başlamıştır.
- Haydarpaşa liman tesisleri ve Demiryolları ile ilgili taksit borçlarının ödenmesi noktasında ödemeler bilançosu üzerinde olumsuz etkileri ortaya çıkmıştır (Parasız, 2003: 34).

2.2.2. 1948 Krizi (Berlin Krizi) Sebepleri ve Etkileri

Berlin buhranı adı verilen 1948 krizi SSCB'nin Batılıları Berlin'den çıkarmak amacıyla yaptıkları girişim sonucu ortaya çıkmıştır (Armaoğlu, 2014:229).

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na katılmamıştır. Ama yine de savaşın ekonomik etkisi altında kalmaktan kurtulamamıştır. İkinci Dünya Savaşı 1939-1945 yılları arasında gerçekleşmiş ve bu süre içinde Türkiye ekonomik anlamda ilerleyemediği gibi gerileme dönemine girmiştir. Savaştan önce planlanan birçok ekonomik faaliyet gerçekleştirilememiştir.

Türkiye bütçesi 1944 yılında açık vermeye başlamıştır. 1946 yılında bütçe fazlası verilmiş, ancak ihracatı arttırmak adına devalüasyon yapılmıştır. Cumhuriyet tarihindeki ilk devalüasyon gerçekleşmiştir. Ancak istenilen amaca ulaşamamıştır (Bilge, 2009: 90).

Türkiye bu süreç sonrasında ABD ile ilişkilerini geliştirmiş. 1944 yılında Bretton-Woods anlaşmasıyla IMF'ye üye olmuştur. 1947 yılında Dünya Bankası'na üye olmuştur (Akyıldız ve Eroğlu, 2004: 50).

1948 yılında başlatılan Marshall yardımları kapsamında ABD'den Türkiye'ye 1948-1949 yıllarında 50 milyon dolarlık yabancı sermaye yardımı gelmiştir (Şener ve Kılıç, 2008:30).

İkinci Dünya Savaşı döneminde savunma harcamaları bütçenin büyük bir kısmına hakim olmuştur. Enflasyonu engellemek amacıyla katı fiyat rejimi uygulanarak tarım ürünlerinin fiyatı düşürüldü. Karaborsa arttı. Bu dönemde Varlık (günümüzdeki GV'ne karşılık gelmektedir) ve Toprak Mahsulleri Vergisi getirildi. Daha önce bahsedilen devalüasyon bu döneme rastlamaktadır.

2.2.3. 1954 Krizi Sebepleri ve Etkileri

Kore Savaşı yeni sona ermiş ve Türkiye'deki iklim bozukluğundan dolayı tarım elverişsiz bir duruma gelmiştir. İhracatının büyük çoğunluğunu tarım ürünlerinin oluşturduğu Türkiye'nin ihracatı yüksek oranda düşmüştür. Tarım ürünlerinin üretimin azalması sonucu tarım ürünleri ithalatı yapılmaya başlanmıştır. Üretimde kullanılan makinelerin yedek parçalarının yurt dışından getirilmesi ve yedek parça fiyatlarının yüksekliği nedeniyle alımı durdurulmuştur. Bunun sonucunda tarım faaliyetleri durma noktasına gelmiştir. Plansız yatırımlar, ülkedeki siyasi istikrarsızlık, dış borç yükü, kamu açıklarının artması sonucu Türkiye enflasyonu çift rakamlı seviyelere yükselmiştir. Bütün bunlar Türkiye'de ekonomik krizin patlaması kaçınılmaz olmuştur (Taş, 2004).

Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi de krizin gelmesini engelleyememiştir. Ekonomide meydana gelen gelir artışı bütçeye yansıtılamamıştır. Gelir vergileri yanında 1957 yılındaki Gider Vergileri reformu ve İstihsal/Toplu Muamele Vergisi'nin yürürlüğe girmiştir (Ünlükaplan, 2011:399).

1954 krizi en çok tarımla uğraşan kişileri, esnafı vurmuştur. Çalışanlara ve tarımla uğraşanlara ek vergiler getirilerek çözüm arayışına girilmiş ancak bu da başarı sağlamamıştır. Enflasyon sürekli yükselmiş, bütçe açıkları ve dış borçlar artış göstermiştir. İhracat yok olma noktasına gelerek ithalata ağırlık verilmiştir. Tarım ülkesi Türkiye bu ürünleri ithal etmeye başlanmıştır. Nihayetinde hükümet görevden ayrılmış, ancak bu da çözüm olmamıştır. Bu süreç 1960'a kadar devam etmiştir.

2.2.4. 1958 Krizi Sebepleri ve Etkileri

1950'li yıllarda alınan dış borçlar 1958 krizini hazırlamıştır. 1958'de Türk ekonomisi yüksek dış borçlarla ezilirken kambiyo krizi de patlak vermiştir. 1954 kriziyle birlikte

ithalatın artması, üretim düşmesi IMF'nin desteğiyle 4 Ağustos 1958 tarihli istikrar önlemlerini almasını zorunlu kılmıştır. Bu istikrar programı çerçevesinde devalüasyona gidilmiştir. Dış ticaret açığı daha da büyümüştür. Hayat pahalılığı yönünden Brezilya'dan sonra ikinci ülke konumuna gelmiştir (Erdoğan, 2007).

2.2.5. 1969 Krizi Sebepleri ve Etkileri

Dönem hükümeti uzun vadede çok kısa vadeli politikalar uygulamaktaydı. Bu dönemde terör eylemleri iyice tırmanmıştı. Hükümet hazırladığı 5 yıllık kalkınma planında dışa bağımlılığın azaltılması, yatırım harcamalarının azaltılmasını amaçlamıştır. Ancak bütçe açıkları artmaya devam etmiştir. Yerli paranın aşırı değerli olmasından dolayı ihracat yapılamamıştır. IMF planını devreye sokulmuş ve 1970 yılında Türkiye ekonomisi devalüasyonunu yaşamak zorunda kalmıştır. Kalkınma planıyla ülke ekonomisinde az da olsa büyüme sağlanmıştır. Bu dönemde yaşanan ekonomik kriz diğer krizler kadar büyük bir hasar bırakmamıştır. Önceki krizlerin devamı niteliğindedir.

2.2.6. 1974 Birinci petrol krizi ve etkileri

1973-1974 yıllarında ortaya çıkan petrol krizi petrol ihtiyacını ithalatla karşılayan Türkiye'yi ve ekonomisini olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Dönemde kısa vadeli ve yüksek faizli olarak Avrupa para piyasalarından borç alınmıştır. Ancak vadelerinin kısa ve faizlerinin yüksek olması nedeniyle borçlanmaya devam edilmemiştir. 1970'in sonlarına doğru dış borçların ertelenmesi için üç ayrı anlaşma yapılmıştır. Dış ödemeler dengesi iyice bozulmuştur. Bu bozulmayı düzeltmek amaçlı olarak 1979 yılında OECD ülkeleri 962 milyon dolarlık borç verme kararı almış, ayrıca 1 milyar dolarlık dış borç erteleme kararı da alınmıştır (Karagöz, 2007:102). Yaşanan petrol krizi sonucunda oluşan ekonomik daralmak yüzünden kamu açıkları artmış, krizin ardından sıkı bir maliye ve para politikası uygulamaya konulmuştur (Ejder, 2002: 194).

Petrol fiyatlarının yükselmesi yanında 1974 yılında yapılan Kıbrıs Barış Harekâtı ile çok sayıda batılı ülkenin ambargosu da ortaya çıktı. İthal sanayi ürünlerinin fiyatları da artmış oldu. Bu kriz döneminde turizm gelirleri düşmüş, çalışanların alım gücü azalmış ve bütçe açığı çok yüksek seviyelere ulaşmıştır. Ödemeler dengesinde bozukluğa sebep olmuştur.

2.2.7. 1978 Finansal Krizi ve Etkileri

Bu dönemde düşük faizli çok sayıda kredi alınarak kullanılmıştır. Borçlar, tüketimi, ithalatı ve ithalata bağlı sabit yatırımları körüklemiştir. Bu borçlarla, otomobil satışının artışı nedeniyle üretim için ithalat yapılması, farklı markalarda traktör ithalatları, devlet sübvansiyonları karşılanmıştır. Ülke borcu 1970 yılında 1.8 milyar dolar iken 1977 yılında 10 milyar dolara çıkmıştır. Bunu 1978 krizi takip etmiştir (ATO, 2005).

2.2.8. 1979 – 1980 İkinci Petrol Krizi ve Etkileri

1979 yılında OPEC üyeleri petrol fiyatlarını arttırmıştır. Bu dönemde Türkiye büyük bir ekonomik krizin içinde olması nedeniyle bu fiyat artışından büyük ölçüde etkilenmiştir.

OPEC üyelerinin üretim kesintileri, arzın uzun vadeli sözleşmelerden spot pazarlara kaydırma taktikleri nedeniyle resmi satış fiyatlarının hızla yükselmesine sebep olmuşlardır. Bunun sonucunda 1979 yılı başı ile OPEC'in petrol fiyatlarını son kez arttırdığı 1981 yılı Ekim ayı arasında petrol fiyatı nominal değerde %162, reel değerde ise %111 yükselmiş oldu. IEA üyeleri bu dönemde acil toplantılar düzenlemiş, petrol talebinin azalması için tasarruf tedbirlerini devam ettirme kararı almışlardır. Ancak ABD'nin bu karara uymayarak şirketleri spot pazarlara yönlendirmesi, Japonya'nın da bu pazarlara yönelmesiyle ülkelerin aldıkları önlemlerde tam bir uygulama birliği sağlanamamıştır (Pala, 1993:81-82).

Bu dönemdeki ekonomik problemler şunlardır:

- Yüksek enflasyon
- Dövizdeki darboğaz
- Düşük vergi geliri
- Kamu İktisadi Teşekküllerde olağanüstü zararlar

Bu kriz döneminde Türkiye'de enflasyon artmış, birçok gıda maddesinin karaborsası ortaya çıkmıştır. Ayrıca benzin, tüp, gaz yağı gibi ürünlerde kıtlık ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Türkiye'de 24 Ocak Kararlı alınarak uygulamaya konulmuştur. Kararlar neticesinde Türkiye ekonomisi bir devalüasyon daha yaşamak zorunda kalmıştır.

1980-1988 yılları itibariyle kamu kesimi finansman açıkları ile enflasyon değerlendirildiğinde, 1980 yılında kriz dönemi olan (1977-1980) arası yılların ekonomik olaylarının da etkisiyle enflasyon oranının ve kamu kesimi borçlanma gereğinin en fazla etkileşim içinde bulunduğu ve arttığı yıldır (Ejder, 2002:197).

2.2.9. 1986 Krizi Sebepleri ve Etkileri

1983 yılına gelindiğinde alınan ekonomik tedbirlerle ihracat artmış, dış ticaret açığı azalmaya başlamıştır. Ancak bütçe açığı önceki yıla oranla çok yüksek bir seviyeye çıkmıştır. 1986 yılına gelindiğinde kamu harcamasının sürekli artış göstermesi nedeniyle Türk parasının değerinin artması, ihracatın düşüş eğilimine girmesi nedeniyle devalüasyon gerçekleşmiştir.

2.2.10. 1988-1989 Krizi Sebepleri ve Etkileri

1980 yılında uygulanmaya başlanan 24 Ocak kararları sonucunda ihracat artmış, ödemeler dengesi açıkları küçülmüştür. İhracatın artmasındaki en büyük etken değerlenmemiş kur uygulaması ve ücretlerin düşürülmesi yoluyla izlenen politikalarlardır. 1988 yılı içinde ücret artışının enflasyonda meydana gelen artıştan düşük tutulmasına yönelik politikadan vazgeçilerek değerli kur politikasına geçilmiştir. Bunun sonucunda iç talep, bununla birlikte ithalat da artmıştır. 1989 yılında Türkiye stagflasyon yaşamıştır. Berlin Duvarının yıkılması, SSCB'nin dağılması, Körfez Krizi de bu döneme denk gelmektedir. Bunun sonucunda Türkiye'de sermayenin serbest bırakılmasıyla Türk Lirası reelde değer kazanmaya başlarken, kısa vadede sermayeyi ülkeye çekebilmek adına faiz oranları yükseltilmiştir. Reel faizler buna bağlı olarak yükselmeye başlamıştır. 1984-1990 yılları arasında dış borç artmış ve bu borçlar iç borçlanma yoluyla karşılanma yoluna gidilmiştir. Bu durum faiz oranlarının yükselmesine zemin hazırlamıştır. Faiz oranlarının yükselmesiyle kısa vadeli yabancı sermaye akışı hızlanarak büyümüştür. Ülkeye giren sermaye ithalatı finanse etmek ve kamu açıklarının kapatılması için kullanılmıştır (Güloğlu, 2002:120-121). Türkiye bu krizin ardından 1990'lı yıllarda üç kriz daha yaşamıştır.

1989 yılında başlayan kriz 1991 yılı sonuna kadar devam etmiş ve 1994 yılında şiddetli bir şekilde dönüş yapan finansal krizin başlangıcını oluşturmuştur. GSMH yıllık büyüme oranı

%2'nin altına düşmüş, enflasyon oranı yavaşlamakla birlikte % 60'ın üstüne çıkmıştır. Kamu açıkları artarak büyürken yine bu dönemde ortaya çıkan Körfez Savaşı Türkiye'nin Irak'a olan ihracatını olumsuz yönde etkileyerek petrol boru hattından gelen gelir kaybı yaşanmış, dış ticaret politikası ile ilgili değişiklikler yapılmıştır. 1990'larda cari işlemler açığı artarken, kamu borçlanması zorunlu hale gelmiştir. Döviz kurlarında meydana gelen ani değişiklikler, düzeni olmayan büyüme, ücret ve maaşlarda yapılan yüksek artışlar Türk ekonomisini bir krize daha yönlendirmiştir (Fırat, 2009:504-505).

2.2.11. 1991 Krizi Sebepleri ve Etkileri

1990'da dış borç tutarı artmış, cari işlemler açığı büyümüştür. Kamuda meydana gelen açıkların sürekli olarak iç ve dış borçlanma yoluyla karşılanmaya gidilmesi sonucu bütçe açıkları ortaya çıkmıştır. Uzun vadeli dış borçlar arttığından Türk Lirasının değerinin yükselmesiyle ihracat düşerek ithalat artmaya başlamıştır. Enflasyon yükselme eğilimine girmiştir. Körfez savaşının patlak vermesiyle Türkiye'nin konumu risk altına girerek yabancı sermaye sahipleri yatırımdan kaçmaya başlamışlardır. Bunun sonucunda Türk ekonomisi durgunluğa girmiştir. Büyüme hızı düşmüş, enflasyon yüksek seviyelerde seyretmeye devam etmiştir. ABD tarafından Türkiye'ye vaat edilen pek çok ekonomik söz tutulmamıştır. Bu da ekonominin durumunu daha da zorlaştırmıştır.

2.2.12. 1994 Finansal Krizi Sebepleri ve Etkileri

1989 yılı sonrasında Türkiye ekonomisinin yatırım ve birikim önceliklerinin uluslararası finans piyasalarının denetimindeki yüksek ulusal faiz ve düşük döviz kuru tarafından belirlendiği görülmektedir. Kamu açıkları dış tasarruflar biçiminde kısa vadeli yabancı sermaye ile finanse edilirken, bu spekülasyon yabancı sermaye ile ulusal ekonominin ithalat ve tüketim hacmi genişletilmiştir. Aşırı değerli döviz kuru ve yüksek reel faiz politikaları, üretim ve ticaret sektörüne dönük yatırımlar yerine ranta dayalı, kısa vadeli, spekülasyon nitelikli kazanç tipinin de ön plana çıkmasına neden olmuştur. Rant tipi kazançların öncelik kazanmasına dayalı yapay büyüme süreci, 1993 yılının son çeyreğinde, güven eksikliği nedeniyle bir finansal krize dönüşmüştür (Yeldan, 2002: 51).

Krizden önceki dönem iç borçlanma ile bütçe açıkları finanse edilmiş, bundan dolayı mali göstergelerde bozulma olmasına karşılık enflasyon oranı yüksek ancak durağan

seyretmiştir. Başka bir ifade ile iç borçlanma enflasyon oranı ve bütçe açığı arasındaki ilişkiyi saklarken enflasyon ile rezervler arasındaki ilişkiyi de gizlemiştir (Özatay, 2000: 329).

1994 krizinin önemli nedenlerinden biri olan döviz açık pozisyonu, 1990'lı yıllarda bireysel bankacılık faaliyetleri doğrultusunda, Türk Bankacılık sisteminin Euro piyasalarından sağladıkları ucuz fonları, tüketici kredileri ile dayanıklı tüketim mallarına yönelik olarak kullandırması sonucunda oluşmuştur (Ardıç, 2004:147).

Reel faiz oranlarının reel ekonomik büyümenin üstüne çıkması durumunda, iç borçlanma ile açıkların finanse edilmesi sürdürülemez duruma gelmektedir. Sürdürülemezlik noktası, iç borç piyasası aktörlerinin davranışlarına bağlı olmakta, aktörlerin davranışları para krizini başlatabilmektedir. Söz konusu davranışlar iki biçimde olabilmektedir. Birinci olarak hükümet, iç borçlanma talebinin devam etmesine rağmen kamu açığını finanse etme mekanizmasını değiştirerek vergi veya para basma yöntemini uygulayabilmektedir. İkinci olarak ise bono talep edenler devletin davranışlarında değişiklik daha fazla devlet tahvili tutmak isteyebilmektedir. 1994 krizinde gerçekleşen duruma bakıldığında hükümetin, hazine bonolarına talepler devam ederken kamu açığı finansman yöntemini değiştirdiği görülmektedir (Özatay, 2000: 331-332).

Kriz öncesindeki ekonomik dengesizlikler 1993 yılı itibarı ile kamu sektörü açığının ve yurt içi borç stoğunun GSMH'ya oranının çok yüksek bir düzeyde olması, iç borçlanmada gerçek maliyetin yüksek olması, son yılların en yüksek cari işlemler açığının 1993 yılında olması, aynı yıl %35'e yakını kısa vadeli olan net sermaye akışının yüksek düzeyde olması, Türk Lirası'nın aşırı değerlenmesi, bankacılık sektörünün toplam parasal borcunun merkez bankası rezervlerine oranının yüksek olması, ticari bankalar tarafından genişletilen kredilerin GSMH'ya oranının artma eğiliminde olması ve bankacılık sektörünün yabancılara toplam döviz borçlarının toplam borç içindeki oranının hızla artması olarak sayılabilir. Krizin oluşmasını tetikleyici bir şok olmadan kriz durumuna yol açmayan bu ekonomik dengesizlikler kriz sonrasında da devam etmiştir (Ardıç, 2004:149).

Kriz, 1993 yılları sonunda başlayıp 1994 yılı sonlarına kadar sürmüştür. Çok kısa süreli bir kriz olmakla birlikte ekonomide çok büyük hasarlara yol açmıştır.

Kriz öncesinde Hazine, faizleri düşürmek maksadıyla piyasalara borçlanma yerine MB'den borçlanmayı seçmiştir. MB tarafından sürülen paraların karşılığında piyasada döviz açığı ve talebi oluşmuştur. Bu talep sonucunda döviz rezervleri erimeye başlamıştır. Bu durum sonucunda bankalar arasındaki döviz piyasasında döviz kurları artışa geçerek MB devalüasyon yapmak zorunda kalmıştır. Devalüasyonla birlikte serbest piyasadaki kur artışı resmi kurlardan daha yüksek bir tutarda gerçekleşmiştir. Bütün bunların sonucunda 1994 krizi ortaya çıkmıştır. Bu krizden kurtulmak adına 5 Nisan 1994 tarihinde bir dizi ekonomik düzenlemeleri içeren ekonomik önlemler paketi açıklanmıştır. Bu paketle birlikte hükümet faiz oranlarını düşürmek amacıyla Cumhuriyet tarihinin en yüksek faiz oranlarıyla borç alma yoluna giderek üç ay vadeli hazine bonoları karşılığı %50 faiz vermeyi kabul etmiştir. Enflasyon ise üç haneli sayılara çıkmış, ekonomi büyük oranda küçülmüştür (Çelebi, 2011:21).

1994 yılında kriz ve devalüasyon ile sonuçlanan mali sürecin, vergi gelirlerinin azalması ve kamu harcamalarının artması sonucunda kamu kesimi finansman açığının büyümesi ile başladığını belirtmek gerekir. Artan kamu kesimi finansman açığını yüksek faiz ve kısa vadeli borçlanma takip etmiştir. Artan kısa vadeli yabancı sermaye girişi sonrasında TL aşırı değerlenmiş, ithalat artarken ihracat yavaşlamış ve cari işlemler açığı sürdürülemez duruma gelmiştir. Kısa vadeli sermayenin de çıkmasını takiben kriz ve devalüasyon oluşmuştur (Ejder, 2014: 36).

Dönemin siyasi otoritesi, döviz talebini rezervleri satarak sınırlayabileceğini ve böylece piyasadaki paranın da İMKB'ye yönlendirilebileceğini varsayarak bir mali politika uygulamıştır. Ancak bu politika, bankaların yüksek devalüasyon olacağı bilgisiyle hareket etmeleri yüzünden piyasaya sürülen dövizin, talebi kırma işlevi gerçekleşmemiş, piyasaya sürülen döviz giderek artan fiyatlarda alıcı bulmuştur (Turan, 2011: 62).

5 Nisan Kararları istikrar programı ve yapısal düzenlemeler olarak iki bölümden oluşturulmuştur.

İstikrar programı kamu gelirlerinin arttırılarak kamu harcamalarının azaltılmasını kapsamıştır. Gelir arttırıcı tedbirler içinde olağan şekilde zamlar yer almakla birlikte bir defaya mahsus uygulanmak üzere Net Aktif ve Ekonomik Denge Vergisi getirilmiştir. Kamu harcamalarını kısmak adına kamu kurumlarındaki taşıtların kullanımı

sınırlandırılmış, yeni taşıt alımları durdurulmuş, kamu kurumlarına ait lojman, hizmet binaları ve sosyal tesis amacıyla kullanılacak olan binalara ait yatırımlar durdurulmuştur. Ayrıca var olan binaların kira bedelleri arttırılmış, bir kısmı özel işletmelere kiralanmış, 12 yıl içinde de satışına ilişkin yasa Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nde kabul edilmiş, ancak dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman DEMİREL tarafından bu yasa veto edilmiştir. İstikrar programı uygulamasının üçüncü ayından itibaren MB beklenenin üzerinde başarılar elde etmiştir. Yapısal düzenleme kısmı ise özelleştirmeyi kapsamıştır (Çarıkçı, 1994). Günümüzde çok sayıda kamu kurumu özelleşmiş, satışı ve devri yapılarak borçların karşılanması amacıyla kaynak olarak kullanılmıştır.

1994 krizi Türk ekonomisine çok kısa sürede çok büyük zararlar vermiştir. 1994 kriziyle başlayan sürecin etkileri uzun süre daha devam etmiştir. Kredi tahsisi yapan bankalar devlet garantisi altına alınmış, ödenemeyen özel krediler devlet tarafından üstlenilmiştir. Devlet Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) aracılığıyla mevduat hesaplarını garanti altına almıştır (Akademi İktisat, ty). Bu garantiden faydalanmak amacıyla çok sayıda yeni banka kurulmuş ancak o dönemde bir o kadar da banka arka arkaya batmıştır. TMSF'ye devredilmiştir. Türkiye için gelmiş geçmiş en büyük bankacılık ve para krizi bu dönemde yaşanmıştır.

2.2.13. 1998-1999 Krizi Sebepleri ve Etkileri

Bu kriz Türkiye'nin enflasyonist bir ortamda bulunduğu dönemde enflasyonu düşürmek adına kamu harcamalarını kısıttığı, istikrar programını uyguladığı zamanlarda yaşanan krizdir. Krizi tetikleyen sebep ise 6 milyar Dolardan fazla sıcak paranın çıkışıdır. Finansal kuruluşlar dışında kalan tüm kuruluşlar %5-6 oranında daralmıştır. GSMH 1999 yılında %6,4 düşmüştür. Yüksek faiz oranı ve kısa vadeli iç borçlanmadan kaynaklı borçlar 1999 yılının sonuna doğru Hazinesin ödeme gücünü yok etme noktasına getirmiştir. Bu krizin sonucu olarak IMF ile Stand By anlaşması imzalanana kadar devam etmiştir (Ekinci, 2008).

İmzalanan Stand By anlaşması ile "...enflasyonun tek hanelere indirilmesi, sürdürülebilir bir kamu maliye sisteminin oluşturulması ve kalkınma düzeyinin artırılması amaçlanmıştır. Belirli bir dönem talep ve harcamalarda bir artış görülse de yüksek enflasyon programı hedeflerinden saptırmıştır. Yabancı sermaye girişi hızlanmıştır, enflasyonda iniş beklendiği

kadar hızlı olmamıştır, Türk parası aşırı değerlenmiş olup ciddi bir dış ticaret açığından kaynaklı cari açık meydana gelmiştir. İthalat giderleri ve dış borçların artmasıyla Kasım 2000’de ekonomik kriz meydana gelmiştir. IMF 7,5 milyar \$ ek rezerv kolaylığı tahsis etmiştir” (Özçelik, ty:6).

2.2.14. Kasım 2000 - Şubat 2001 Finansal Krizler Sebepleri ve Etkileri

Önce 2000 yılı Kasım ayında ardından 2001 yılı Şubat ayında arka arkaya patlak veren finansal krizlerdir.

Reel faizlerin yükselmesiyle iç borçların yüksek tutarlara ulaşması, yapısal kararların uygulanamaması 2000 yılının başında Dünya Bankası ve IMF ile yapılan yani bir Stand-By anlaşmasının uygulamaya konulmasına sebep olmuştur. Bu uygulamayla faiz oranları düşme eğilimine girmiştir. Yılın ikinci yarısına gelindiğinde özelleştirme ile ilgili istenilen ilerlemenin kaydedilememesi gelirin yetersiz oluşu, bunun yanı sıra iç borçlardaki faiz oranlarının yüksek oranlarda olması 2000 Kasım krizini hazırlamıştır. Özellikle portföylerinde çok fazla Hazine Bonosu ve Devlet Tahvili bulunduran bankaların likidite krizi yaşamalarına sebep olmuştur. Devlet iç borçlanma senetlerine yatırım yapan yabancı yatırımcılar da bu dönemde ellerindeki senetleri satarak ülkeden ayrılmıştır. Bu krizin ülkeye girişinin son noktası olarak 22 Kasım 2000 tarihinde kriz patlak vermiştir. (Bayraktar, 2010:465).

2000-2002 tarihlerini kapsayacak şekilde üç yıl süreli imzalanan IMF Stand-By programı, “Enflasyonu Düşürme Programı” olarak adlandırılmıştır. Programın genel çerçevesi döviz kurunu nominal çapa olarak kullanan para ve kur politikasını sıkı bir maliye politikasıyla ve yapısal düzenlemelerle desteklemeyi içermektedir. Programda 2000 yılının sonuna yönelik TEFE ve TÜFE enflasyonu %20 ve %25 olarak hedeflenmiştir. Döviz kuru ile enflasyon dinamiğinin güçlü bağlantı içerisinde olduğu ortamlarda döviz kuru üzerine kurulu programların başarılı olabilmesi için kredibilite ön koşuldur. Uygulamaya konulan program ile sıkı bir maliye politikasının, yapısal reformların ve IMF desteğinin kredibilite sağlayacağı düşünülmüştür. Ayrıca kamudaki maaş ve piyasa fiyatlarının enflasyon için konulan hedeflere göre belirlenerek kur çapasını desteklemek öngörülmüştür. Programın uygulamaya konulmasından sonraki ilk aşamalarda teorik beklentilerin gerçekleşmesine rağmen sonraki aşamalarda yabancı para bazında reel faizlerin yüksek kalması ile sermaye

girişleri çoğalmış, buna karşılık enflasyonda beklenen hızlı iniş sağlanamamış, ithalatın hızlı artışı dış açığı kaygı verecek boyutlarda büyümüş, sıkı bir maliye politikası uygulanmasına karşılık yapısal önlemlerde beklenen hız gerçekleşmediği için programın kredibilitesi düşmeye, iç borçlanma faizleri yükselmeye başlamıştır. Bankaların likidite talebinin artması sonucunda 2000 yılının Kasım ayı sonunda likit sıkıntısı en üst noktaya ulaşmıştır. Yaşanan ekonomik olumsuzluklar gecelik faizlerin çok hızlı artışına neden olmuş, 2000 yılının Ekim ayında %39 olan gecelik basit faiz Kasım ayında %95'e, Aralık ayında %183'e ulaşmıştır (Celasun, 2002: 30-33).

2001 yılı krizinin patlamasında kamuya ait bankalar büyük rol oynamıştır. Bu bankalardan Ziraat Bankası başta olmak üzere birçok devlet bankası gecelik faiz oranlarıyla ilgili taahhütlerini yeri getirememişlerdir. Bunun sonucunda faiz oranları aşırı yükselmiştir. 2002 yılı sonu itibariyle kamu bankaları borca batmış duruma gelmiştir. 2001 krizi sonrasında yaşananlar sonrası bir dizi tedbir alınmış ve başarılı olunmuştur (Can, 2010). 2001 krizinde meydana gelen ekonomik daralma en fazla istihdamı olumsuz etkilemiştir (Yaprak, 2009:44). Çok sayıda kişi işten çıkarılmış, küçük işyerleri kapanmıştır. Çok sayıda banka TMSF'ye devredilerek kapatılmıştır. Bu yönüyle 1994 yılı finansal krizine benzerlik göstermektedir.

Krizin oluşum sürecine bakıldığında 19 Şubat 2001 tarihinde Başbakan'ın devletin yönetiminde kriz olduğunu açıklamasıyla başlayan siyasal gerginliğin mali piyasalarda panik yarattığı görülmektedir. Açıklama sonrası gecelik faizler astronomik düzeyde yükselmiş, buna rağmen yoğun döviz talebinin karşılanabilmesi için Merkez Bankası tarafından 20 ve 21 Şubat tarihlerinde toplam 5 milyar dolarlık döviz satışı yapılmak zorunda kalınmıştır. Kamu bankalarının likidite gereksinimlerinin karşılanamaması sonucu ödemelerde sistemin kilitleneceği boyutlara gelinmiştir. Bankacılık sisteminde yaşanan büyük çöküşün önlenmesi için 22 Şubat tarihinde TL'nin yabancı paralar karşısında değeri dalgalanmaya bırakılmıştır. Yaşanan krizden kaynaklı kredibilite kaybı, öngörülebilir kur rejimine yönelik uygulamayı geçersiz hale getirmiştir. Krizin denetim altına alınmasında 2001 yılının Mayıs ayında "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı"nın açıklanması, programın Mayıs ayında IMF ile Stand-By düzenlemesi ve Dünya Bankası'ndan alınan krediler destek olmuştur. Üretimde yaşanan düşüşlerin önüne geçilemesine rağmen kriz denetime alınabilmiştir (Celasun, 2002: 32-33).

Bu kriz döneminde Cumhuriyet tarihinde ilk defa bir bakan seçim olmadan görev yapmıştır. Ekonomiden sorumlu bakan olarak Kemal DERVİŞ yurtdışından gelerek krizle ilgili çalışmalar yapmış ve IMF Niyet Mektuplarının hazırlanmasında ve yürütülmesinde görev almıştır.

2001 yılında, yaşanan ekonomik krizlerin önüne geçilebilmesi amacıyla uygulamaya konulan programlar, bütçede öngörülen hedeflerden önemli oranda sapılmasına engel olamamıştır. TÜFE oranı %12 olarak hedeflenmiş ancak %68,5 olarak gerçekleşmiştir. TEFE oranı %10 olarak hedeflenmiş ancak %88,6 olarak gerçekleşmiştir. GSMH deflatörü %18 olarak hedeflenmiş ancak %55,3 olarak gerçekleşmiştir (Yılmaz, 2007: 146).

2.2.15. 2008 Küresel Kriz Sebepleri ve Etkileri (ABD Mortgage Krizi)

2005'den itibaren dünya ekonomileri hızlı bir büyüme içine girmiştir. Bu büyümenin etkisiyle ticaret hacmi genişlemiş, enflasyon düzeyleri çok düşmüş, enflasyonla doğru orantılı olarak faiz oranları da düşerek nakit imkânlar artmıştır. 2007 yılında ABD gelir seviyesi düşük olan kişilere konut edindirme planı içine girmiş, çok büyük tutarlarda düşük faiz oranlarıyla konut kredisi vermiştir. Çok fazla risk taşıyan bu kredilerin geri ödenmesinde büyük problemler yaşanmıştır. Bunun sonucunda finans piyasalarında dalgalanmalar yaşanmış ve 2008 yılı Kasım ayından itibaren tüm dünyayı saran küresel finansal kriz patlamıştır (Darıcan, 2013: 44).

İlk olarak ABD'de başlayan 2008 küresel krizinin temelindeki en önemli neden, mortgage kredilerinin yapısının bozulması olarak gösterilmektedir. Krizin diğer nedenleri arasında konutlarda balon fiyat artışlarının yaşanması, kredi türev ürünlerinin artması, faiz yapısındaki uyumsuzluk, kredilerin derecelendirmesindeki süreçlerde yaşanan sorunlar ve devletlerin karşılıksız para basması yer almaktadır (Demir, 2015: 42).

Mortgage kredi krizinin likidite krizine dönüşüm süreci aşağıdaki şekilde oluşmuştur (BDDK, 2008: 1):

- Subprime Kredi Krizi (Temmuz 2007): Piyasalarda subprime kredilerin ödemelerinde sorun yaşanması, ödemelerin yapılamaması nedeniyle şok durumu oluşmuştur. Bu kredilere bağlı finansal ürünler tekrar değerlendirilmiş, yüksek profildeki yatırımcılar

zarar etmeye başlamıştır. Yatırımcılar risklerden kaçınmaya başlamış, kredi risk oranları yeniden fiyatlanmış ve yatırımcılar nakit varlıklarını satmıştır.

- Likidite Krizi (Ağustos 2007): Yatırımcılar varlığa dayalı finansman bonusu alma konusunda isteksiz davranmışlardır. İlk kredi sorunlarının sonuçları kendini göstermeye başlamıştır. Kısa vadeli finansman taleplerinin oluşması üzerine bankalar, artan talebi karşılamak üzere nakit tutmaya başlamışlardır. Üç aylık LIBOR oranları yükselmiş ve borçlanma maliyetleri etkilenmiştir.
- Kredi ve Likidite Krizi (Eylül 2007): Likidite açığının devam etmesi, bankaların kısa vadeli borçlanmaya devam etmesi ve dönem faizlerinin yükseltilmesi, yeni kredi kullanıcılarına yönelik koşulların artırılması, Avrupa merkez Bankası, FED ve BoE tarafından acil likidite sağlanması, FED tarafından faizlerin %0.5 puan düşürülmesi bu dönemde yaşananları göstermektedir.
- Kredi ve Likidite Krizi (2007/C4 ve Sonrası): Dönem faizleri yükselmiş, spekülasyon davranışları kredi kullananları olumsuz etkilemiştir. Tüketiciden kaynaklı riskler azalmıştır.

Türkiye'nin bütün dünya ülkeleri ile finansal ve ticari anlamda bağları bulunmaktadır. Küresel krizin finansal piyasalarla birlikte reel piyasalarda da yoğun etki yaratması, Türkiye'nin de bu süreçten makroekonomik anlamda olumsuz yönde etkilenmesine yol açmıştır. Ancak Türkiye'nin önceki yıllarda yaşamış olduğu finansal krizlerden edindiği tecrübe, küresel krizin yaşandığı süreçteki pozisyonunun da diğer ülkelere göre biraz farklı olmasına yol açmıştır. Dünya ülkelerinde özellikle finansal sektörde büyük etkiler yaratan küresel kriz, Türkiye'nin 1994 ve 2000-2001 yıllarında yaşadığı finansal krizlerin deneyimi sonucunda sadece reel sektörde yarattığı etki ile sınırlı kalmıştır (Aras, 2010:99-100). Büyük küresel krizin Türkiye'de kısmen daha düşük maliyetlerle atlatılmasında, Türkiye'deki menkul kıymetleşme ve ikincil piyasanın çok karmaşık bir yapısının olmaması da gösterilmektedir. Bir mali kuruluşta yaşanan sorunların diğer bir mali kuruluşa aktarım hızı düşüktür (Bülbül, 2009: 112).

2008 krizi sırasında, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) döviz piyasalarına ve Türk Lirası piyasalarına yönelik tedbirler almış ve stratejiler benimsemiştir (TCMB, 2010).

2008 yılının son aylarında küresel krizin tüm ülkeleri tehdit etmesiyle tüm ülkeler krizden daha az zarar görmek adına ekonomi politikaları geliştirmeye yönelmişlerdir. TCMB da bu

noktada bir yandan likiditedeki desteğini artırıp diğer yandan hızlı ve önden yüklemeli faiz indirimlerini uygulamaya koyarak hem finansal sistemi hem de kredi piyasalarını işlerlik yönünden korumayı hedeflemiştir. 2008 yılının Kasım ayında başlayan bu süreç ile 1025 baz puanda faiz indiren, gelişmekte olan ülkeler içinde ilk faiz indirimine giden ve toplamına bakıldığında en çok faiz indirmiş olan merkez bankasıdır. Bu tedbirlerle krizin en kritik dönemleri çok rahat atlatılmıştır. Finansal sistem sağlam olduğundan toparlanma süreci kolay olmuştur (Başçı ve Kara, 2011:2). Reel sektör etkilenirken finansal sektör bu etkileri bu sebepten yaşamamıştır.

ABD ekonomisi içinde 2000 yılları boyunca düşük faiz oranlarının uygulanması gelir düzeyi düşük ailelere konut kredisi çekebilme avantajını vermiş ancak bu durumla birlikte kredi baloncukları da oluşmuştur. Risk primi yüksek seviyede olan bu kredilerde 2006 yılında geri ödeme problemleri yaşanmaya başlanmıştır. Geri ödemelerin aksaması ipotek karşılığı konut satışında ve konutların fiyatlarında düşüslere sebep olmuştur. 2007 sonlarına doğru yüksek risk taşıyan bu konut kredileri (mortgage) sistemi çökmüştür. Bankalar, ellerinde bulunan değerinden çok yüksek tutarlarda ipotek konulmuş konut kredi sözleşmelerini tahvil olarak yatırım bankalarına satmışlardır. 2008 yılında ABD finans sisteminde oluşan bu çatlak önce ABD’de sonra da küresel anlamda finansal krizi getirmiştir. 2008 yılı Kasım ayına gelindiğinde küresel bir likidite ve kredi krizine dönüşmüş piyasada güvensizliğe sebep olmuştur. Yine bu yıl içinde büyük finans şirketlerinde yaşanan iflaslar, finans ve bankacılık sektörlerinde yeni bir krizin çıkmasına neden olmuş, borsalar çok ciddi düşüşler yaşamış, döviz kurları önemli oranda yükselmiştir (Kaya ve Türkmen, 2013:318).

2008 kriziyle birlikte bir dizi değişiklik yapılmıştır. Bunlar (Ergincan ve Yayla, 2013:53-55):

- Bu krizle birlikte AB’nin düzenleyici ve denetleyici mekanizmasındaki eksiklikler, boşluklar gün yüzüne çıkmıştır. AB’nin düzenleyici ve denetleyici rolü ile ilgili düzenlemeler yapılması halinde ilerideki krizlerde duruşunun sağlamlaştırılabileceği görüşü hakim olmuştur. Bu amaç doğrultusunda 2010 yılında Avrupa Parlamentosu tarafından Avrupa Finansal Denetim Sistemi (ESFS) kurulmuştur. ESFS, Avrupa Sistemik Risk Kurulu (ESRB) ve Avrupa Denetleyici Otoriteleri (ESAs)’dan oluşan bir yapıya verilen isimdir. ESAs grubu, Avrupa Menkul Kıymetler ve Piyasalar Kurulu

(ESMA), Avrupa Bankacılık Kurulu (EBA) ve Avrupa Sigorta ve Emeklilik Kurulu'ndan (EIOPA) oluşturulmuştur. Finansal krizlerin yönetimi konusunda dünya ekonomileriyle koordineli çalışılarak olumlu sonuçlar ulaşılmıştır. G20¹³ ülkeleri bu konuda büyük destek çıkmışlardır. AB ülkeleri arasında yer alan Fransa, Almanya, İngiltere ve İtalya'nın da bu gruba dahil olmaları çalışmaların daha etkin olmasını sağlamıştır.

- Krizle mücadele kapsamında ABD Washington D.C.'de yapılan ilk G20 zirvesinde bir araya gelen devlet başkanları, uluslararası alanda işbirliklerini güçlendirmek, düzenlemelerde ve şeffaflıkta artış sağlamak, finansal entegrasyonu teşvik etmek amacıyla yapılması gerekenleri içeren bir hareket planında anlaşmaya varmışlardır. G20 ülkelerinin başkanları, 2009 yılında Pittsburgh Zirvesi'nde tekrar bir araya gelmişlerdir. Zirvede ülkeler arasında kalkınma farklılıkları oranlarının azaltılması, yoksulluğun azaltılması, dengeli ve sürdürülebilir büyüme hedefinin G20'nin ayrılmaz bir parçası olduğu kabul edilmiştir. Kalkınmaya yönelik yaşanabilecek zorluklar ile küresel ekonomik zorlukların birlikte değerlendirilmesi ve ele alınması konularında görüş birliğine varılmıştır (Turunç, 2015:3).
- Basel III kararları, 2008 küresel finans krizinin yaşanmasına neden olarak kabul edilen finansal konulardaki eksiklikler ve yetersiz düzenlemeler, likidite yönetimi, operasyonel risklerin ölçülmesi ve krizin olumsuz etkilerinin azaltılabilmesi amacı ile 12.09.2010'da Merkez Bankası Başkanları ve Denetim Otoritesi Başkanları toplantısında kabul edilmiş, uygulama kararları şeklinde kamuoyuna sunulmuştur. Basel Bankacılık Komitesi tarafından likidite ve sermayeye yönelik yeni kuralların uygulanmasına yönelik bir uyum takvimi açıklanmıştır. Açıklanan takvim, 2013 ile 2019 yılları arasında bankaların kademeli şekilde uyum göstermelerinin gerektiği Basel III kriterleri ile küresel krizin neden ve etkileri, ayrıca Basel II kurallarını da geliştirici ve tamamlayıcı nitelik taşımaktadır.

ABD'deki yüksek faizli ipotek kredileri (*subprime mortgage*) yüzünden başlayan finansal dalgalanmaya yönelik ABD'nin ortaya koyduğu tutum, bütün dünyanın finansal piyasaları tarafından yakından izlemeye alınmıştır. Dalgalanmanın başında Amerika Merkez Bankası

¹³ Türkiye, İngiltere, Japonya, Kanada, Almanya, Fransa, İtalya, Rusya, Avustralya, Brezilya, Arjantin, Hindistan, Çin, Endonezya, Meksika, Suudi Arabistan, Güney Afrika, Güney Kore, ABD'den oluşan 19 gelişmiş ülke ve Avrupa Birliği Komisyonundan bir üyenin katılımıyla kurulmuş ülkeler topluluğuna verilen addır.

(FED) tarafından dalgalanmanın ortadan kaldırılabilmesine yönelik önlemleri içeren para politikalarını uygulamaya koyan ABD, alınan tedbirlerin dalgalanmayı önlemede yetersiz kalması, piyasalarda tedirginliğin devam etmesi, durgunluk olasılığının ortaya çıkması nedenleri ile farklı önlemler almaya yönelmiştir. Bu önlemler kapsamında yeni maliye politikalarının uygulamaya konulması, yeniden yapılanmaya yönelik çalışmalar yapılması ve muhtelif düzenlemeler yapılarak finansal dalgalanmanın oluşturduğu negatif etkilerin ortadan kaldırılması hedeflenmiştir (Demir, Karabıyık, Ermişoğlu ve Küçük, 2008:72).

ABD’de konut fiyatları 2006 yılına kadar yükselmiştir. Bu dönemde kısa vadeli faiz oranlarının da yükselmesi sonucu konutlar değer kaybetme eğilimine girmiştir. Birçok konut sahibi konutlarının fiyatının yükseleceğini düşündüğünden yüksek faiz oranıyla konut kredilerine yönelmeye devam etmiştir. Değişken faiz oranına sahip bu kredilerin piyasalarda baskı oluşturmasıyla FED faiz oranlarına müdahale etmiş ve düşürmüştür. Faiz oranının düşmesiyle kredi ödemeleri kolaylaştırmış ancak konut değerlerini düşürmüştür. FED’in uyguladığı düşük faiz politikası krizin nedenlerinden birisidir. Ayrıca FED riski göre göre rahat davranarak krizi körüklemiştir (Öcal, 2011:207-208).

Krizin başında FED faiz indirimi yoluyla krizin aşılabileceğini düşünmüştür. Kısa zaman aralıklarıyla yedi kez faiz indirimi yaparak bankacılık sektörüne ait borçlanma maliyetinin düşürülmesini, Mortgage’den dolayı oluşan sorunları azaltmayı denemiştir. Faizlerin sürekli olarak indirilmesi, ABD’de ve Japonya’da efektif olarak sıfıra yaklaşan faiz hadleri, yaşanan sorunlara bir çözüm oluşturamamış, sorunun hafiflemesine de etki edememiştir. Faiz indiriminin sorunu çözemeyeceği anlaşıldığında kapsamı daha büyük kurtarma planları yapılmıştır (Akgüç, 2009:8-9).

2008 yılı Eylülünden itibaren kriz banka ve diğer finansal kuruluşların ve özellikle büyük bir yatırım bankası olan Lehman Brothers’ın iflası bir dönüm noktası olmuştur. Bu iflası duyan Amerikalılar çok yüksek miktarda fonu piyasadan çekmişlerdir. Bunun üzerine Amerika Merkez Bankası (FED) piyasaya yüksek miktarda dolar sürmüştür. Bu müdahale dünya tarihinde yer alan en büyük para müdahalesidir. Bunun sonrasında ABD hükümetiyle birlikte birçok Avrupa hükümeti 1,5 trilyon dolar tutarındaki hisse senedi için yatırım taahhüdünde bulunmuşlardır. Bankacılık sektörünü olumsuz etkileyen bu kriz aynı zamanda ABD yatırım bankacılığının sonunu getirmiştir (Ataman Erdönmez, 2009:8786-87).

2008 küresel krizin etkileri Türkiye’de 2008 yılının sonlarına doğru hissedilmeye başlamıştır. Ekonomik küçülme, işsizlik artışı yaşanan en büyük problemlerdir. Küresel kriz Türkiye’de ağırlıklı olarak aşağıdaki etkileri göstermiştir (Selçuk, 2010:22-23):

- Dış talepte gerileme yaşanmıştır. Küresel anlamda ekonomi küçüldüğü, gelir düzeyi düştüğü için Türk mallarına talebin azalmasıyla ihracat da azalma eğilimine girmiştir.
- Uluslararası kredilerde azalma yaşanmıştır. Kriz çok sayıda küresel finans kuruluşunu olumsuz yönde etkilemiş çok sayıda kredi kurumu iflas etmiş ya da yüksek oranlarda zarara uğramışlardır. Bütün bunlar finansal piyasalarda güveni azaltmış, belirsizlik artmış, krizin ülkelere yayılmasıyla Türkiye gibi ülkelerde bankacılık sektörü ve dış kredilerde azalmaya yol açarak uluslararası sermaye akımlarını da azaltmıştır. Uluslararası birçok banka kredilerini merkeze çağırarak Türkiye’nin olumsuz etkilenmesine sebep olmuşlardır.
- Kriz sonrasında yukarıda yaşananlara ek olarak bankalar verdikleri kredilerde azalma beklentisine girmişlerdir. Bankalar bu beklentiyle kredi vermede isteksiz davranmışlardır. Ülke içinde verilen kredilerde azalış görülmüştür. Ayrıca küçük ölçekli işletmeler ödeyememe korkusuyla kredi almaktan çekinmişlerdir.
- Küresel krizden etkilenen ülkelerde krizden olumsuz olarak etkilenen yabancı bankalar ve finans kuruluşları ülkelerindeki mevcut sorun nedeniyle ülkemizde yaşadıkları sorunlar sınırlı kalmıştır. Bazı yabancı ortaklar azınlık payını satacağını açıklamış, ülkemizde sadece şubesi bulunan yabancı bankalar kendi ülkelerinde yaşanan krizlerden etkilenmemişlerdir.

Türkiye, küresel mali kriz karşısında 2001 yılında yaşadığı ekonomik krizi aşabilmek adına alınan önlemler ve uygulamaya koyduğu ekonomi politikaları sonucunda daha dayanıklı ve dirençli bir duruş sergileyebilmiştir. Fakat ekonominin reel kesimi için ise aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Yaşanan küresel krizin sonuçları iç talepte gerilemeye bağlı üretimin düşmesi, ihracatın azalması ve işsizliğin artması gibi olumsuz etkiler şeklinde kendisini göstermiştir. Risk algısının artmasına bağlantılı olarak mali kriz, kredi olanaklarının daralması ve belirsizlikler şeklinde iktisadi alandaki azalmalarla etkisini ortaya koymuştur (Karakurt, 2010:186).

Bu dönemde MB faiz indirimine gitmiş, likidite desteği yanında bazı sektörleri kapsayan KDV ve ÖTV indirimine gidilmiş, Türkiye bölgesel ve sektörel teşvikler için teşvik paketi hazırlanmıştır (Karakurt, 2010: 186).

2.3. Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Ortak Nedenleri

Türkiye’de yaşanan 15 krizin oluşumuna sebep olanlar ya da bu kriz içinde yer alanlar değişmiş olsa da kriz ortamı değişiklik göstermemiştir. Genel olarak tüm krizler sonucunda Türk parası aşırı değerlenmekte, ithalat artmakta, ihrac azalmakta bunlarla orantılı bir şekilde ödemeler bilançosu dengesi bozulmaktadır. Bütün bunların yanında ülkemizin dış borcu artarken, enflasyon ve işsizlik de bunu takip etmektedir. Bankacılık ve para krizleriyle birlikte birçok şirket ve banka kapanmaktadır (ATO, 2005).

Doğrudan doğruya Türkiye’de yaşanan 1991-2002 arası finansal krizlerin en belirgin özelliği o dönemdeki siyasi yapıdır. Bu yıllara bakıldığında tüm hükümetlerin koalisyon hükümetleri olduğu görülmektedir. Ekonomi politikalarında fikir birliğine varılamadığından finansal krizlere zemin hazırlanmıştır. Yine bu dönemde çok sayıda seçime gidilmiş, genel seçimlerin yanı sıra erken seçimler de ülke ekonomisine büyük zararlar vermiştir.

Genel olarak Türkiye’de yaşanan finansal krizlerin çıkış noktasına ve nedenlerine bakıldığında tüm kriz yaşayan gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı sorunlarla patlak vermektedir. Bunlar; yerel paranın aşırı değerlenmesi, enflasyon artışı, bankacılık sisteminin zayıflaması, döviz rezervinin azalması, cari açığın artması, ödemeler dengesinin bozulması (ihracat-ithalat dengesizliği), kamu harcamalarının artması nedeniyle dış borçlanmaya gidilmesi gibi sebepler olarak sayılabilir. Tüm bu ekonomik dalgalanmaların sonucunda krizler patlamış, finansal piyasalar daralmış ve piyasalarda belirsizlikler artmıştır, yüksek faiz oranları ortaya çıkmış reel ekonominin daralmasına kadar gitmiştir.

On dokuzuncu yüzyıl sonu ile yirminci yüzyıl başlarında hızla yayılmaya başlayan küreselleşme süreci ekonomilerin de küreselleşmesine sebep olmuştur. Bu da herhangi bir ülkede yaşanan krizin diğer ülkelerin finansal piyasalarını da etkilemiştir. Genel kriz tarihine bakıldığında özellikle dünya ekonomik gücünü elinde tutan ABD’nin dünya finansal krizlerinde öncü olduğunu göstermektedir. ABD krizle mücadelede çoğunlukla başarılı olmuş, Türkiye’de dahil olmak üzere krizin yayıldığı ülkeler bunu üst üste yaşanan krizlerle atlatmaya çalışmışlardır. Süreç çok uzun ve sancılı olmuştur.

Türk ekonomisinde derin izler bırakan 1994, 1998-1999, 2000-2001 finansal krizleri 1990'lı yıllarda dünyada yaşanan örnek finansal krizlerdir. Temellerinde aynı özelliğe sahip olan bu krizlerin tetikleyicileri döneme göre farklılık gösterebilmektedir. 1994-2002 arasında yaşanan finansal krizlerin ana sebepleri kamu sektöründeki kontrolsüz harcamalardan kaynaklı kamu açıkları, yüksek enflasyon, sermayenin serbest dolaşımının sınırsız olmasından dolayı bankacılıkta krizlerin yaşanmasıdır. Türkiye özellikle 1994 krizinden sonra IMF'ye bağlı kalmış ve IMF'nin hazırladığı istikrar programlarıyla krizi atlattırma çalışmıştır. Bu programlar kendileriyle birlikte dış borcu da getirmiştir. Yakın tarihte yaşanan Yunanistan krizi düşünülecek olursa IMF'nin istikrar programlarının işe yaradığı söylenemez.

Finansal kriz dönemlerinde ortaya çıkan kamu açıklarının MB aracılığıyla kapatılmaya çalışılması krizleri bitirmek yerine yeni bir krize zemin hazırlamıştır. Şöyle ki, kamu harcamalarını karşılamak amacıyla MB yüksek faiz oranlarıyla Hazine Bonosu ya da Devlet Tahvili yoluyla iç borçlanma yoluna gitmiştir. Ancak vade bitimlerinde anaparaların ve faizlerin ödenmesi konusunda zorlanarak yeni borçlanmalara zemin hazırlanmıştır. Bulunulan dönemde bu durum kriz olarak nitelendirilmemiş ilerleyen zamanlarda çok büyük finansal ve bankacılık krizleri olarak Türkiye'de ekonomiyi felç edecek durumlara gelmesine zemin hazırlamıştır. Türkiye'de yaşanan finansal krizlerin ortak nedenlerini ana başlıklar halinde sıralamak gerekirse (Yükseler, 2009:1-54);

- Cari işlemler dengesinde bozulma,
- Cari açık artışı,
- Sermaye girişlerinde hızlanma,
- Türk Lirasının değerlemesinden kaynaklı rekabet gücü kaybı,
- Hazine borçlanmalarında uygulanan yüksek faiz oranları ve kamu borçlarının sürdürülebilirliği sorunu,
- Ekonomik büyümede gerilemeyle birlikte yüksek enflasyon,
- Kamu finansmanı ve ödemeler dengesi sorunun çözmek adına vergi oranlarının yükseltilmesi,
- Enflasyonla birlikte artan faiz oranları,
- Devalüasyonlar,

sayılabilir.

3. BÖLÜM

FİNANSAL KRİZLERDE TÜKETİM VERGİLERİ

Finansal kriz dönemlerinde ilk müdahale her zaman uygulanan maliye politikaları yönündedir. Maliye politikalarının içinde vergiler ağırlık taşır. Kriz dönemlerinde hangi vergilerin uygulamaya konulduğunun tesbitin kolaylığı açısından TVS’de yer alan vergilerin kabul tarihleri Çizelge 3.1.’de verilmiştir:

Çizelge 3.1. TVS'de yer alan vergiler ve kabul tarihleri

Verginin Türü	Kabul Yılı	Vergi Kanunları
Gelir Üzerinden Alınan Vergiler	1942	Gelir Vergisi
	1942	Kurumlar Vergisi
Servet Üzerinden Alınan Vergiler	1953	Motorlu Taşıtlar Vergisi
	1959	Veraset ve İntikal Vergisi
	1970	Emlâk Vergisi
Tüketim Vergileri	1956	Giderler Kanunu (BSMV, ÖİV)
	1964	Damga Vergisi
	1964	Harçlar
	1984	Katma Değer Vergisi
	2002	Özel Tüketim Vergisi
	2007	Şans Oyunları Vergisi

Kaynak: Resmi Gazete’de farklı tarihlerde yayınlanmıştır.

Kamu açıklarının oluşmaması sadece harcamaları kısmakla mümkün olmamakta, sağlıklı ve geçerli bir çözüm için harcamaları kısmak yerine vergi gelirlerinin artırılması gerekmektedir (Ejder, 2002: 206). Finansal kriz dönemlerinde ortaya çıkan bütçe açıklarının kapatılması, kamu harcamalarının karşılanması için ek kaynak ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu kaynaklar dış borçlanma yanında devletin tek gelir kaynağı olan vergilerle yapılmaktadır. Var olan vergi oranları arttırılarak ya da yeni vergiler getirilerek kaynak sağlanması yoluna gidilmektedir. Vergiler ülkemiz açısından önemli kaynaklardır. Ancak bu bölümde sadece tüketim vergileri ve Türkiye’de yaşanan dört büyük finansal kriz değerlendirilecektir.

3.1. Türkiye’de Yaşanan Finansal Krizlerde Uygulanan Vergi Politikaları

Türkiye finansal krizlerle 1978 yılında tanışmıştır. Daha önce de belirtildiği üzere çok sayıda ekonomik krizin yanında Türkiye 1978-1979, 1994, 2000 ve 2001 yıllarında

finansal kriz yaşamıştır. Bu dönemlerde çeşitli maliye politikaları uygulanmış ve uygulanan politikalar içinde vergiler önemli yer tutmuştur.

Türkiye’de özellikle 1980 yılından sonra yaşanan ekonomik sorunların temelinde kamu gelirlerini artırıcı uygulamaların etkinleştirilememesi yatmaktadır. Kamu hizmetlerini finanse edebilmek üzere vergi gelirlerini artırmak yerine borçlanmanın tercih edilmesi, borç stoğunun giderek artmasına neden olmuştur. Artan borçlanma, bütçedeki faiz yükünün de artmasına yol açmış, bütçe esnekliği ortadan kalkmıştır (Ejder, 2014: 23).

3.1.1. 1978-1979 Finansal krizlerinde uygulanan vergi politikaları

Türk ekonomisi 1963-1970 yılları arasında uygulanan programlarla büyüme eğilimine girmiştir. 1974 yılından sonra Kıbrıs Barış Harekâtı ile birlikte ekonomide ciddi bunalım belirtileri ortaya çıkmıştır. Bu dönemde izlenen sanayileşme politikaları, döviz sıkıntısıyla birlikte dış borçları ödeyememe sorunu krizi tırmandırmıştır. İthalat teşvik edilmiş temel ihtiyaçlar bu yolla karşılanma yoluna gidilmiştir. Bu malların ithali, ekonomideki mevcut üretim kapasitesini doğrudan etkilemektedir. Bunun nedeni de var olan ekonomik durumun bu malların üretimi için gerekli yeterliliğe henüz sahip olmamasıdır. Enflasyon çok yüksek rakamlara ulaşmıştır. 1978’lere gelindiğinde petrol krizi etkilerinin devam etmesi, ülkedeki terör olayları ekonomiyi daha da çıkmaza sokmuştur. Yapılan devalüasyon da işe yaramamış, döviz aşırı değerlenmiş Türk parası değerini kaybetmeye devam etmiştir. Bu durum ekonomide enflasyonun artmasına, döviz krizi yaşanmasına, üretimin düşmesine ve büyümenin yavaşlamasına yol açmıştır. 1979’da petrol ithalatı zorunlu olarak kısılmışsa da ekonomiyi kurtarmaya yeterli gelmemiştir. 24 Ocak 1980’de radikal kararları içeren ve günümüzde hala sıklıkla gündeme gelen 24 Ocak kararları devreye sokulmuştu (Sarpkaya, 2009: 68-73).

Türk ekonomi tarihine 24 Ocak Kararları olarak geçen programda kısa ve uzun vadeli amaçlar yer almıştır. Kısa vadede dış ödeme güçlüklerini yok etmek, enflasyonu düşürmek, ekonomideki atıl sermayeyi hareket geçirip büyümeyi hızlandırmak ve işsizlikle mücadele ele alınmıştır. Uzun vadede ise kamunun küçültülmesi ve serbest piyasa ekonomisini işler hale getirmek planlanmıştır (Kaya, 2013:8-14).

24 Ocak 1980 Kararları, Bakanlar Kurulu'nun 24 Ocak 1980 tarihli toplantısında alınmış ve 25 Ocak 1980 tarih ve 16880 mükerrer sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kararlar ana hatlarıyla şöyledir (Tüleykan ve Bayramoğlu, 2016:405-406):

- %32,7 oranında devalüasyon yapılması,
- Yurtdışı müteahhitlik hizmetlerinin desteklenmesi,
- İthalattan çok ihracata dayalı sanayileşmenin benimsenmesi,
- Faiz, fiyat ve döviz kurlarının serbest bırakılması,
- Ekonomide fiyat kontrollerinin kaldırılarak fiyatın piyasada oluşan arz ve talebe göre oluşmasının sağlanması,
- Kamu sübvansiyonlarının kaldırılması,
- Kamu İktisadi Teşekkülleri'nin özelleştirilmesi,
- Kapsamlı vergi reformuyla bütçe denkliğinin sağlanması,
- Yabancı sermaye teşviki.

Kararların geneline bakıldığında Türkiye'nin serbest piyasa ekonomisine geçiş kararı alındığı sonucu çıkarılabilir. Ekonominin kendi kendini ayarlaması istenmektedir. Bu kararlar özünde kısa vadede çözüm üretmek yerine oturmuş yeni bir ekonomik sistem oluşturularak uzun vadede kalıcı olması amacıyla geliştirilmiştir. Bu dönemde dış borçları karşılamak amacıyla IMF ile anlaşma yapılmıştır. Aslında bir borcu ödemek için yeni bir borç sürecine girilmiştir.

24 Ocak kararlarıyla birlikte 1980'den 1994 krizine kadar geçen sürede ekonomik politika anlayışı dış ticarete liberal ekonomiyi benimseme ve ihracata dayalı kalkınma olarak özetlenebilir. Politikaları gerçekleştirmek adına sermaye üstündeki vergi yükü azaltılarak çalışanların üzerine yayılması gereği ortaya çıkmış ve uygulamaya konulmuştur. Bu da vergi adaletsizliğine sebep olmuştur. Düşük gelirli kişilerin vergileri arttırılarak dolaylı vergiler arttırılmış, bu da gelir ve vergi yükünün dağılımını adaletsiz hale sokmuştur. Bu kapsamda 1985 yılında dolaylı ve harcamalar üzerinden alınan KDV, Türk Vergi Sistemine girmiştir. KDV ile birlikte ihracat sırasında vergi iade sistemi getirilmiştir. Bu dönemde KDV dışında çeşitli fon kesintilerini içeren vergi politikaları uygulanmıştır (Ejder, 2000:130).

Vergi uygulamaları ile ilgili yeni vergi getirmekten çok var olan vergilerin oranları arttırılarak kriz atlatılmaya çalışılmıştır.

1980 yılının Kasım ve Aralık aylarında peş peşe çeşitli vergilerde değişiklik yapan 14 Kanun çıkarılmıştır. Ana hatlarıyla bu kanunlarla yapılanlar şöyledir (Şeker, 2006:28-32):

- Damga, taşıt alım, motorlu taşıtlar, emlak, bina inşaat, emlak alım, veraset ve intikal, gelir ve kurumlar vergisi kanunlarında; harçlar ve vergi usul kanunlarında ve Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Hakkında Kanununda (AATUH) değişiklikler yapılmıştır.
- 1957 yılında Hususi Otomobil vergisi adıyla çıkarılan kanun ilga edilerek yerine konulan ve 1 Mart 1963'ten itibaren geçerli olan 197 sayılı Motorlu Kara Taşıtları Vergisi'nin adı, 28 Kasım 1980 tarihinden geçerli olmak üzere, Motorlu Taşıtlar Vergisi olarak değiştirilmiştir. Bu Kanunun kapsamına deniz taşıtları da alınmıştır.
- Gider Vergileri Kanununda değişiklik yapan 2447 sayılı Kanunla, 1 Mayıs 1981'den geçerli olmak üzere, İlan ve Reklam Hizmetleri Vergisi adıyla yeni bir vergi ihdas edilmiştir. 1318 sayılı Finansman Kanunuyla ihdas edilerek Gider Vergileri Kanununa eklenen “bina inşaat vergisi”, 21.1.1982 tarih ve 2589 sayılı Kanunla “bina inşaat harcı”na dönüştürülerek Belediye Gelirleri Kanununa aktarılmıştır.
- 1980 yılı sonunda çıkarılan 2361 sayılı Kanunla gelir vergisinde kapsamlı bir değişiklik yapılmıştır. Gayrimenkullere ödenen kiralardan tevkifat yapılması esası getirilmiştir. Öte yandan bina ve arazi vergilerinin gelir vergisine mahsup edilmesinden vazgeçilerek, gider yazılması kabul edilmiştir.
- Kurumlar vergisinin oranı sermaye şirketi ile kooperatifler için %25'ten %40'a yükseltilmiştir. 1982 yılı başında çıkarılan 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunuyla ilk defa “vergi mahkemeleri” kurulmuştur. Vergi mahkemelerinin göreve başladıkları tarihten itibaren VUK'un 379- 412'nci maddeleri yürürlükten kalkmıştır.

3.1.2. 1994 Finansal krizinde uygulanan vergi politikaları

24 Ocak kararları sonucunda 1994 yılına kadar vergi gelirleri önemli ölçüde artmıştır. Ancak diğer kamu gelirlerinde gelişme görülmemiştir.

Hükümetin uygulamaya koyduğu borçlanma politikasının yanlışlıkları faiz ve kur istikrarsızlığına yol açmış, bu durum Türkiye'nin kredi değerlendirme notlarının düşmesiyle birleşince 1994 yılı krizi kaçınılmaz olmuştur (Erkan, 2003:4). Finansal krizlerin arka tarafından döviz darboğazı olduğunu, Türkiye'nin döviz rezervleri ile ödemesi gereken cari işlem açıkları, orta-uzun vadeli dış borçların anapara ve faizleri ile kısa vadeli dış borç stoğunu toplamının büyüyerek döviz rezervlerini aştığı durumlarda dış pozisyonun kritiklediğini ifade edilebilir. 1994 yılında, kısa süreli fakat Türkiye'nin en şiddetli finansal krizi çıkmıştır (Kazgan, 2005:278).

1994 yılındaki krize doğru gidişte finansal istikrarsızlığa neden olan faktörler kısaca bakıldığında sosyal güvenlik kurumlarındaki açığın bütçedeki yükünün giderek artması, hükümetin düşük faizli borç bulamamasından kaynaklı olarak merkez bankası kaynaklarını kullanması ve bundan dolayı enflasyonun artması, 1993 yılındaki kamu açığının ve yurtiçi borç miktarının çok yüksek olması, iç borçlanmadaki maliyetlerin çok yüksek olması, cari işlemler açığının yüksek düzeylere çıkması, kısa vadeli sermaye hareketlerinin çok yükselmesi ve Türk Lirasının aşırı değerlenmesi olarak sayılabilir (Demir, 2015: 11). Bu noktada yeni bir programa ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç kapsamında 5 Nisan Kararları olarak anılan yeni bir program oluşturulmuştur.

Bu program 5 Nisan 1994 yılında açıklanmıştır. Bu kararlar kapsamında aşağıdakilerin yapılması planlanmıştır (Can, 2003:73):

- Döviz kuru, ücret, fiyat politikaları uygulamaları yanı sıra, gelir artırılmasına yönelik önlemler kapsamında vergi ödemeyenleri bu alışkanlıktan caydırmak üzere “vergi denetimlerinin kamuoyunun yakından göreceği şekilde” yoğunlaştırılması ve yaygınlaştırılması öngörülmüştür.
- Akaryakıt Tüketim Vergisinden bütçeye aktarılan pay artırılmıştır.

- Gelir ve Kurumlar Vergisi mükelleflerine Ek Vergi, Net Aktif veya eş değer matrah üzerinden vergi; motorlu kara, deniz, hava taşıtlarından ek vergi alınması öngörülmüştür.

5 Nisan kararları ile açıklanan ekonomik istikrar paketi ile uygulamaya konulan programın başlıca hedefleri şunlardır (Demir, 2015: 12):

- Türk Lirasının değerini düşürerek ihracatı özendirecek adımların atılması,
- Türk Lirasının aşırı değerlenmesinin önlenmesi,
- Bütçe açıklarını kapatabilmek amacıyla ek vergiler konulması, böylece kamu gelirlerinin yükseltilmesi,
- Kamu giderlerini aşağı çekebilmek için ücretlere uygulanacak zam oranlarının enflasyon oranının altında tutulması,
- Yüksek faiz oranları ile kağıtların satılması yöntemi başta olmak üzere Hazine'nin çıkaracağı kağıtlara rağbetin artırılması,
- Kamu İktisadi Teşekküllerinden kaynaklı zararların azaltılması,
- Para piyasalarında istikrar oluşturmak için Merkez Bankası'nın piyasa üstündeki denetim gücünün artırılması.

1989-1994 yılları arasında Türkiye hükümetleri, çalışanlara sağlanan yüksek ücret ve maaş artışları, sermaye kesimine sağlanan yüksek faiz geliri, düşük hammadde fiyatları ve vergi oranları ile genişlemeci bir ekonomik strateji izlemiştir (Koyuncu ve Şenses, 2004:23).

Türkiye ile AB arasında 1995 yılında Gümrük Birliği anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmayla ihracatta kota ve miktar kalkarken, ithal mallardaki gümrük vergileri ve fonları sıfırlanmıştır. Bu da yatırımları ve üretimi hızlandırmıştır. 1998 yılı sonunda çıkartılan çeşitli vergi yasaları ile para ve sermaye piyasaları aşırı olarak vergilendirilmiştir. Bu vergiler de Türk ekonomisini kurtaramamıştır. 1999 yılına gelindiğinde bütçe açığı büyümeye devam etmiştir. Türk ekonomisinde durağanlığa engel olunamamıştır (Ekodialog).

5 Nisan kararları çok yönlü aksamaya uğramıştır. Sadece kısa vadeli hedefleri yerine getirilebilmiştir. Para ve döviz piyasalarında istikrar sağlanırken, kamu kesimi açıkları artmıştır. Özelleştirmeler hukuki yapının yetersizliğinden dolayı yapılamamıştır.

Başarısızlığın en büyük nedeni ise siyasi istikrarsızlıktır. Siyasi kaygılar ülkenin durumunu daha da kötüye sürüklemiş ve ülkenin krizden çıkması mümkün olmamıştır.

1994 krizi sürecinde IMF ile yapılan istikrar paketi çalışmaları sonucunda 08.07.1994 tarihinde yeni bir Stand-By düzenlemesine gidilmiştir. Anlaşma 26.09.1995'te sona ermiş ancak uygulamalar ekonomik dengesizlikleri ortadan kaldıramamıştır. 1994 krizinde uygulanan vergi politikalarına genel olarak bakıldığında ise sıkı bir vergi politikasının uygulandığı, KDV ve ÖTV gibi tüketim vergilerinin oranlarında artış gidildiği, akaryakıt tüketim vergisinden bütçeye ayrılan payın artırılması, ek ve geçici vergiler konulması ve bazı vergilerde stopaj oranlarının artırılması sayılabilir (Demir, 2013: 74-76).

3.1.3. 2000 ve 2001 Finansal krizinde uygulanan vergi politikaları

Kamu finansmanının sürdürülebilir bir yapıya geçişini sağlamak üzere belirlenen temel maliye politikası, 9 Aralık 1999 tarihinde 18. *Stand By* düzenlemesiyle açıklanmıştır. Kamu borç stoğunun azaltılması, özelleştirmeyi hızlandırmaya ve kamu sektöründe ciddi oranda faiz yaratılmasına bağlı görülmüştür. Sürdürülebilir kamu finansmanına geçilerek net kamu borç stoğunun orta vadede düşürülmesini yönelik olarak da 2000-2002 yıllarında GSMH'ya oranın %3,7 düzeyinde program tanımlı faiz dışı fazla, temel performans kriteri olarak belirlenmiştir. Kamu sektörünün iç borçlanma ihtiyacını azaltmak amacıyla 2000 yılı için özelleştirme geliri hedefi, GSMH'nın %3,5'ine denk olarak hedeflenmişti (Yılmaz, 2007:114).

Bankacılık sektörünün bulunduğu yapının kırılgan olması uluslararası piyasalardaki yaşanan dalgalanmaların yarattığı etki sonucunda 2000 yılının Kasım'ında faizler hızla yükselmiş, borsada hızlı bir düşüş yaşanmış ve Kasım Krizi çıkmıştır. Bu krizin ardından 2001 yılına çok iyimser bakılamamıştır. 2000 kriziyle birlikte IMF'ye 18 Aralık 2000 tarihli Ek Niyet Mektubu verilmiştir. Bu mektupta vergilerle ilgili olarak “vergi düzenlemelerinin programın en önemli hedefi olduğu” belirtilmiştir (Fırat, 2013:303). Niyet mektubunda faiz dışı fazla hedefi, yeni mali tedbirler kapsamında 2001 yılı için %3,7'den %5'e çıkartılmıştır (Yılmaz, 2007:115).

IMF ek niyet mektubunda verilen vergi sözü ile ilgili olarak 23 Kasım 2000 tarihinde MTV, GV, KV, Taşıt Alım Vergisi, Ek Taşıt Alım Vergisi, Eğitime Katkı Payı, Özel

İletişim Vergisi ve Özel İşlem Vergisiyle ilgili düzenleme yapılmıştır. Servet ve bankacılıkla ilgili bazı vergiler arttırılmış, GV kanunda Hayat Standardı Uygulaması getirilmiştir. 2003 yılında Anayasa Mahkemesi kararıyla (Resmi Gazete, 2003) bu vergilerin bir kısmı iptal edilmiştir.

2001 Şubat krizinden sonra ekonomik program uygulanamaz duruma gelmiş, krizden çıkabilmek adına güçlü ekonomiye geçiş programı ve 3 Mayıs 2001 tarihinde IMF'ye verilen niyet mektubu doğrultusunda yapısal tedbirler genişletilmiş, faiz dışı fazla hedefi 2001 yılı için %5,5'e, 2002 yılı için %6,5'e çıkartılmıştır. Belirlenen bu maliye politikasının kararlı bir şekilde uygulanması sonucu reel faizlerin düşmesi, elde edilecek faiz dışı fazla ile borç stoğunun aşamalı şekilde düşürülmesi öngörülmüştür (Yılmaz, 2007:115).

1999 yılı son çeyreğinde uygulamaya konulan ekonomik önlemler paketinin en büyük etkisi vergiler üzerinde olmuştur. Mali uyum programlarının kısa vadeli sonuç beklentileri, vergi önlemlerine ağırlık verilmesine yol açmıştır. Vergi gelirleri, 1998-1999 ortalaması üzerinden bakıldığında, 2004 yılı konsolide bütçe vergi gelirlerinin GSMH'ya oranının %27,7'lik bir artışa ulaştığı görülmektedir. Yerel idarelerin vergi yüklerinde ise merkezten aktarılan vergi paylarının düşmesi nedeniyle %17,7'lik bir düşme yaşanmıştır. 2002 yılından sonra kapatılan fonların vergi gelirleri de, kapatılma nedeniyle düşmüştür (Yılmaz, 2007:248). 1998-2004 yıllarında toplam vergi yükünün değişim oranları Çizelge 3.2'de verilmiştir.

Çizelge 3.2. 1998 – 2004 Yılları toplam vergi yükü gelişim ve değişim oranları

GSMH'ya Oranları	1998	1999	2000	2001	2002	2003(G)	2004(GT)	Değişim
Toplam Vergi Gelirleri (1)	26,3	28,8	31,6	34,2	30,5	32,5	33,2	20,6
Dolaylı	11,9	13,1	15,7	16,9	16,1	17,2	18,0	44,2
Dolaysız	14,4	15,7	15,9	17,3	14,5	15,3	15,2	1,0
Toplam Vergi Gelirleri (2)	21,8	23,6	25,9	27,9	24,5	25,9	26,3	15,9
Dolaylı	11,9	13,1	15,7	16,9	16,1	17,2	18,0	44,2
Dolaysız	10,0	10,5	10,2	11,1	8,4	8,7	8,3	-18,7
Konsolide Bütçe Vergi Gel.	17,6	19,3	21,4	22,8	21,8	23,6	23,6	27,7
Dolaylı	9,6	10,8	12,7	13,7	14,5	15,8	16,4	61,4
Dolaysız	8,0	8,6	8,6	9,1	7,3	7,8	7,2	-13,6
Mahalli İdareler Vergi Gelirleri	2,6	2,8	3,0	3,3	2,1	1,9	2,2	-16,7
Dolaylı	1,2	1,5	2,0	2,0	1,5	1,3	1,5	8,7
Dolaysız	1,4	1,3	1,0	1,2	0,7	0,6	0,8	-43,0
Fonlar Vergi Gelirleri	1,6	1,4	1,5	1,9	0,6	0,3	0,5	-69,8
Dolaylı	1,1	0,8	0,9	1,2	0,1	0,1	0,1	-90,9
Dolaysız	0,6	0,6	0,6	0,7	0,5	0,3	0,4	-36,3
Sosyal Güvenlik Kurumlar	4,4	5,3	5,7	6,3	6,0	6,6	6,9	42,4
Dolaysız	4,4	5,3	5,7	6,3	6,0	6,6	6,9	42,4
Toplam Vergi Gelirleri (1)	26,9	29,2	31,9	33,3	30,2	32,2	33,1	18,0
Dolaylı	12,2	13,2	15,9	16,4	15,9	17,0	17,9	41,2
Dolaysız	14,8	15,9	16,0	16,8	14,3	15,1	15,2	-1,1
Toplam Vergi Gelirleri (2)	22,4	23,8	26,1	27,2	24,3	25,7	26,2	13,4
Dolaylı	12,2	13,2	15,9	16,4	15,9	17,0	17,9	41,2
Dolaysız	10,2	10,6	10,2	10,8	8,4	8,6	8,3	-20,4
Konsolide Bütçe Vergi Gel.	18,1	19,6	21,6	22,2	21,6	23,4	23,5	25,0
Dolaylı	9,8	10,9	12,9	13,3	14,4	15,7	16,4	58,0
Dolaysız	8,2	8,7	8,7	8,9	7,2	7,7	7,2	-15,4
Mahalli İdareler Vergi Gelirleri	2,6	2,8	3,0	3,2	2,1	1,9	2,2	-18,5
Dolaylı	1,2	1,5	2,0	2,0	1,4	1,3	1,5	6,5
Dolaysız	1,4	1,3	1,0	1,2	0,7	0,6	0,7	-44,3
Fonlar Vergi Gelirleri	1,7	1,4	1,5	1,8	0,6	0,3	0,5	-70,5
Dolaylı	1,1	0,8	1,0	1,2	0,1	0,1	0,1	-91,1
Dolaysız	0,6	0,6	0,6	0,7	0,5	0,3	0,4	-37,7
Sosyal Güvenlik Kurumları	4,5	5,3	5,8	6,1	6,0	6,5	6,9	39,5
Dolaysız	4,5	5,3	5,8	6,1	6,0	6,5	6,9	39,5

Kaynak: Yılmaz, 2007: 248

(1) Toplam Vergi Yükü, (2) Sosyal Güvenlik Kurumları Prim toplamı hariç vergi yükü

G: Geçici, GT: Gerçekleşme Tahmini

1999 Gölçük depremi sonrası hükümet bir dizi tedbirler alarak depremin açtığı zararı telafi etmek adına ek vergiler getirmiştir. Bu vergiler 4481 sayılı kanunla düzenlenmiştir. Halk arasında deprem vergileri adını alan bu vergilerin bazıları bir defa uygulanmıştır. Bu vergiler (TBMM, 1999):

- Ek gelir ve kurumlar vergisinde 1998 yılı vergi matrahları üzerinden;
 - Gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinden %5,
 - Götürü usulde vergilendirilen mükelleflerden %5,
 - Yıllık Gelirleri 12.000 (12.000.000.000) lirayı aşan ücretlilerin gelirlerini aşan kısmı için %5 ek vergi alınmıştır.
 - Kocaeli, Sakarya, Yalova, Bolu merkezi ve çevresinde faaliyet gösteren ve zararının olmadığını beyan edenler haricindeki işyerleri ve bu illerde çalışan ücretliler,
 - Depremde varlıklarının en az %30'unu, eşini ya da birinci dereceden akrabasını kaybedenler ek vergilerden muaf tutulmuştur.
- Ek Emlâk Vergisinde vatandaşların sahip oldukları konutlardan brüt alanı 120 m²'yi geçmeyen ve mükellefçe seçilen bir tanesiyle;
 - Bolu, Kocaeli, Sakarya ve Yalova illerinin merkez ve ilçelerinde bulunan bina, arsa ve araziler,
 - 17.8.1999 veya 12.11.1999 tarihinde meydana gelen depremde varlıklarının en az yüzde onunu, eşini veya birinci derece kan hısımlarından birini kaybedenlerin bina, arsa ve arazileri vergiden muaf tutulmuştur.
- 18.2.1963 tarihli ve 197 sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanununun 5 ve 6 ncı maddelerinde yer alan (I),(II), (III) ve (IV) sayılı tarifelere göre vergiye tabi olan ve bu Kanunun yayımlandığı tarihte ilgili sicilde kayıtlı bulunan taşıtlar, bir defaya mahsus olmak üzere, 1999 yılı için tahakkuk ettirilen motorlu taşıtlar vergisi tutarı kadar, ek motorlu taşıtlar vergisine tabidir. Ancak, bu Kanunun 3 üncü maddesine göre ek gelir ve ek kurumlar vergisinden muaf olanlar ile 17.8.1999 veya 12.11.1999 tarihlerinde meydana gelen depremde eşini veya birinci derece kan hısımlarından birini kaybedenlere ait taşıtlar, depremde hasar gördüğü tevsik edilecek taşıtlar, münhasıran yolcu ve yük taşıma faaliyetinde bulunanların taşımacılık faaliyetinde kullandıkları taşıtlar ek motorlu taşıtlar vergisine tabi değildir.
- 31.12.2000 tarihine kadar uygulanmak üzere tüm cep telefonları, tesis, devir, nakil ve haberleşme hizmetlerinde Bolu, Kocaeli, Sakarya ve Yalova illerinin merkez ve ilçelerindeki abonelere verilecek hizmetler hariç %25 oranında özel iletişim vergisine tutulmuşlardır.
- 1.12.2000 tarihine kadar uygulanmak üzere, 16.8.1997 tarihli ve 4306 sayılı Kanunun geçici 1 inci maddesinin A fıkrasında belirtilen işlemler ve kâğıtlar için ödenen eğitime katkı payı tutarı kadar ayrıca özel işlem vergisi ödenmesine karar verilmiştir.

23.11.2000 gün ve 4605 sayılı Kanunla vergi düzenlemeleri yapılmış olup, Gelir ve Kurumlar Vergisi, Motorlu Taşıtlar Vergisi, Taşıt Alım Vergisi, Ek Taşıt Alım Vergisi, Eğitime Katkı Payı, Özel İletişim Vergisi ve Özel İşlem Vergisinde düzenlemeler yapılmıştır. Servet ve bankacılık işlemleri üzerinden alınan bir kısım vergiler artırılmış, geçici olarak alınan vergilerin süreleri uzatılmış; Gelir Vergisi Kanununa “Hayat Standardı Esası” olarak geçici bir madde eklenmiş, böylece mali durumu kötüye giden kurumların kazançları üzerinden yapılan Gelir Vergisi tevkifatından zarar görmesi önlenmeye çalışılmıştır (Fırat, 2013: 303-304).

Kriz sürecinde uygulanan maliye politikalarında yer alan vergi tedbirlerinin büyük bir kısmının bir sefere mahsus olmak üzere konulduğu, ancak süreç içerisinde sürekli tedbir niteliğine dönüştüğü söylenebilir. Bunun sonucu olarak da vergi oranlarının yükseldiği, bir kısım vergilerin kapsam ve uygulama alanı yönünden genişletildiği görülmektedir. Bu durum üretim ve kayıtlı istihdamın olumsuz etkilenmesine yol açmıştır. Vergilerin artması ise üretim yapma ve istihdam yaratma maliyetlerini geçmiş yıllara göre önemli oranda artırmıştır (Yılmaz, 2007:249).

2000 Kasım’ında yaşanan krizde uygulanan vergi politikalarına genel olarak bakıldığında sıkı bir vergi politikasının bu dönemde de uygulamaya konulduğu, peşin ödenen KDV oranlarının artırıldığı, gelir vergisi dilimlerinin enflasyona göre endekslendiği, tüketim vergilerine uygulanan oranların yükseltildiği, motorlu taşıt vergilerindeki dilimlerin yeniden düzenlenerek oranlarında artışa gidildiği görülmektedir. Uygulanan politikalar tüm vergi türlerini esas almıştır. Verginin üç temel unsuru olan gelir, servet ve harcama vergilerine yönelik gelirleri artıracak önlemlere öncelik verilmiştir (Demir, 2013: 85).

2001 krizinde uygulanan vergi politikalarına genel olarak bakıldığında vergi tabanının genişletilmesine yönelik tedbirlerin alındığı, vergi kimlik numarası uygulamasının yaygınlaştırılması, bankalar ve firmalar için özel istisna tanımlarının yapılması, dolaylı vergilerde oranların artırılması, vergi gecikme faiz ve zam oranlarının değiştirilmesi uygulamalarının sıkı bir şekilde yapıldığı görülmektedir (Demir, 2013: 91).

3.2. 2008 Küresel Kriz ve Türkiye’de Uygulanan Vergi Politikaları

Küreselleşme, ülkelerin mali piyasalarının birbirlerinden etkilemeleri anlamına gelmektedir. Bir ülkenin mali piyasalarında yaşanan kriz, diğer ülkeleri de etkilemektedir. Bu durum küreselleşmenin bir bedeli olarak görülmektedir. Küreselleşmenin kamusal vergi sistemi üzerindeki etkilerine bakıldığında kamu gelirleri üzerinde değişim yaratması ve yaygınlaşan sanal ödeme araçları üzerinden vergi idarelerinin kontrollerindeki zorlaşma olmak üzere iki temel etkiden bahsedilebilir. Kişisel gelir vergisi üzerindeki etkilerine bakıldığında ise uluslararası para ve sermaye dolaşımının artmasına bağlı yurt dışı kazançlarının tespit güçlüğüne ortaya çıkması, bu nedenle vergilemedeki şahsılık ilkesinin uygulanmasında zorluk yaşanması, ülkeler arasında çifte vergi anlaşmalarına yönelik vergi idareleri arasındaki bilgi iletişiminin yetersiz olmasından kaynaklı farklı ülkelere gelir elde eden kişilerin gelir beyanlarının eksik veya hatalı olmasından dolayı vergi kayıpları yaşanması örnek olarak verilebilir. Küreselleşme sürecinde, doğrudan yatırımlar için finansal sermayeyi çekebilen ülkelerin vergi gelirleri artarken sermaye veren ülkelerin vergi gelirleri azalmaktadır (Bülbül, 2009: 112).

2008 küresel krizin etkisiyle Türkiye’de GSYİH’de düşüşler yaşanmış, işsizlik oranında artışlar yaşanmıştır. İnşaat ve turizm sektöründe daha fazla olmakla birlikte üretim sektöründe düşüşler yaşanmış bu da işsizliğe yol açmıştır. Bu durumdan kurtulmak adına geçici sürede uygulanmak üzere ve belirli mal ve hizmetlere uygulanan KDV ve ÖTV’de indirimle gidilmiştir. Böylece üretimi düşen sektörler tarafından üretilen mal ve hizmetlerin fiyatları diğer mal ve hizmetlere oranla düşürülerek, tüketicilere veri gelir düzeyinde fiyatı düşen mal ve hizmetleri satın alma imkânı sunulmuştur. Böylelikle gelir elde etmeleri karşılığında talebin arttırılmasıyla ekonomiyi ve sektörü canlandırmak hedeflenmiştir (Akgül, 2013: 214).

2008 yılında yaşanan küresel krizin etkilerinin azaltılabilmesi, üretimin ve talebin canlandırılabilmesi için özel sektöre odaklanılarak alınan önlemler arasında, vergi harç ve fon oranlarındaki indirimlerin dışında yurt dışındaki varlıkları ekonomiye kazandırabilmek hedefiyle “Varlık Barışı” yürürlüğe sokulmuştur. Krizin etkilerini vergisel desteklerle azaltabilmek adına vergi politikalarında bazı değişiklikler öngörülmüş ve alınan önlemler paketi yürürlüğe konulmuştur. Önlemler paketi içerisinde aşağıdaki önlemler yer almaktadır (Demir, 2013: 95):

- Yurtdışındaki varlıkların yurtiçine girmesini hedefleyen “Varlık Barışı”nın geçerlilik süresi 2009 yılının Eylül ayına kadar uzatılmıştır.
- Yerli yatırımcıların hisse senetleri üzerinden elde ettikleri kazançlara uygulanan %10'luk stopaj 0'a indirilmiştir.
- 2008 yılının Eylül ayı öncesindeki vergi borçlarına yeniden yapılandırma getirilmiş, 18 ay taksitle ve %3 faiz oranı ile ödenebilmesine olanak sağlanmıştır.
- Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıkları ve Menkul Kıymet Yatırım Fonlarının sermaye piyasalarındaki işlemlerinden elde edilen gelirlerine BSMV muafiyeti getirilmiştir.
- Gerçek kişiler tarafından kullanılan kredilere uygulanan Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu kesinti oranı 5 puan düşürülmüş, %15'den %10'a inmiştir.
- İnternet servis sağlayıcılığı hizmetine önceden uygulanan %15'lik ÖİV, %5'e indirilmiştir.
- 2010 yılının Haziran ayı sonuna kadar tescil kaydı düşerek huraya çıkacak 1979 model ve daha eski araçlar için vergi ve ceza affı uygulamaya konulmuştur.
- Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu kapsamındaki ürün senetleri satışından elde edilen kazançlara 2014 yılı sonuna kadar gelir ve kurumlar vergisi muafiyeti uygulamaya konulmuştur.
- KOBİ'lerin birleşmelerinin teşvik edilmesine yönelik olarak 2009 yılının sonuna kadar kanunda belirtilen şartları yerine getirmek kaydıyla birleşen KOBİ'lere kurumlar vergisinden muafiyet ve %75'e kadar indirimli kurumlar vergisi uygulanması sağlanmıştır.

2003 ile 2008 yılları arasında gelir gruplarına göre tüketim vergilerinin yükü incelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır (Zenginobuz vd., 2010:21-):

- KDV yükü: Gelir düzeyleri açısından bakıldığında en yüksek gelire sahip %20'lik dilim ile en düşük gelire sahip %20'lik dilim arasındaki fark, her geçen yıl artış göstermiş, geliri düşük %20'lik dilimdeki oran artış göstermiştir. Geliri yüksek %20'lik dilimin KDV yükü genel ortalamanın her zaman altında kalırken, geliri düşük %20'lik grubun KDV yükü ise sürekli ortalamanın önemli oranda üstünde çıkmaktadır. Bu sonuç, KDV yükünün hanehalkı geliri düştükçe arttığını göstermektedir. En düşük gelire sahip %5'lik dilimin KDV yükü ortalamanın iki katına yakın iken en yüksek gelire sahip %5'lik dilimin KDV yükü, ortalamanın $\frac{3}{4}$ 'ü düzeyinde seyretmektedir.

- ÖTV yükü: En düşük ve en yüksek gelire sahip %20'lik dilim açısından ÖTV'nin gelire oranına bakıldığında 2003, 2004 ve 2006 yıllarında birbirine yakın değerlerin olduğu, 2005 yılında her iki grubun oranlarının orta düzey gruplara göre daha yüksek gerçekleştiği görülmüştür. En yüksek gelire sahip %5'lik dilimde ÖTV'nin gelire oranı %0,8-%1,0 arasında olurken, en düşük gelire sahip %5'lik dilimde bu oran %0,5'in altında gerçekleşmiştir.

Türkiye'de 2008 küresel mali krizin etkisi toplam talebin daralması ve bunun sonucu üretim ve istihdamın azalması, özel tüketim ve yatırım harcamalarının azalması şeklinde kendisini göstermiştir. Talep ve üretimdeki daralmaları önlemek, krizin olumsuz etkilerini engellemek amacıyla dönemsel olarak vergi indirimleri uygulamaya konulmuştur (Karakurt, 2010:187).

Yatırımları teşvik etmek üzere 5838 sayılı Kanun kapsamında teşvik belgesi almış olan yatırımlar üzerinden elde edilen kazançlar için kurumlar vergisinin indirimli olarak uygulaması getirilmiştir. Aynı Kanun içerisinde üretim tarihlerini belirli bir tarihe kadar belirlenen illere nakledecek tekstil, deri ve deri mamulleri, hazır giyim ve konfeksiyon sektörlerindeki işletmelerden 50 ve daha üstü istihdam sağlayan işletmelere, KV oranı en fazla %75 olacak şekilde indirim sağlanmıştır (Karakurt, 2010:188).

Harcanabilir geliri artırabilmek üzere üç aylık KDV, ÖTV ve istihdam vergilerinde indirim içeren "Geçici Vergi İndirim Paketi" uygulamaya konulmuştur. Uygulanan vergi indirimleri özellikle dayanıklı tüketim ve otomotiv sektörlerinde bir canlanma oluşturmuştur. 2009 yılının Mart ayında çıkartılan Bakanlar Kurulu Kararı ile 30 Haziran 2009 tarihine kadar bazı malların KDV oranları %18'den %8'e düşürülmüş, aynı yılın Nisan ayında da KDV indiriminin kapsamı genişletilmiştir (Resmi Gazete, 29.3.2009 ve 14.4.2009). Ayrıca 16 Haziran 2009 tarihinde yayınlanan Bakanlar Kurulu Kararı ile ÖTV oranlarının bazı taşıtlar için azaltılması, bazı araçlarda tamamen kaldırılması, beyaz eşya ve elektrikli ev aletlerinde %0'a indirilen ÖTV oranının %2'ye çıkartılması, bazı elektronik aletler ile mobilyaların KDV oranının ise %8 olması belirlenmiştir (Resmi Gazete, 16.6.2009).

Sonuç noktasında reel gelir rakamları ile sanal gelir rakamları arasındaki farkın en temel sorun olduğu söylenebilir. Reel gelir rakamlarını tespit etmek oldukça güç olmasına karşılık, olabildiğince gerçekçi tespit edilen reel gelirler, küresel mali krizlerin gelirler

üzerindeki etkisini daha net ortaya koymayı sağlayacaktır. Türkiye'nin ekonomisinin ithalata dayalı olması, gelirin de ithalata dayalı olması anlamına gelmekte, artan ithalat ile gelir yükselirken ithalatın düşmesi sonucunda gelir azalmaktadır. Üretim için gerekli ithalat yapılmadıkça üretim düşmekte, buna bağlı vergi gelirleri de azalmaktadır. 2008 küresel mali krizi yüzünden ithalatın yapılamaması sonucunda da önemli bir vergi geliri kaybı oluşmuştur. Küresel mali krizin tetiklediği 2008 krizinde Türkiye'deki iç dinamikler de krizin nedenleri arasında sayılmalıdır (Bülbül, 2009: 114).

3.3. Finansal Krizlerin Çözümünde Tüketim Vergilerinin Rolü

Kriz dönemlerinde enflasyon, döviz kuru ve faiz gibi makroekonomik dinamiklerin belirlenmesinde devletin bütçe politikası ve Merkez bankasının para politikası uygulamaları büyük bir öneme sahiptir. Krizlerde uygulanan maliye politikaları arasında vergi ve borçlanma politikaları ile bütçe açıkları en çok tartışılan uygulamalar arasında gelmektedir (Fırat, 2013: 310). Küreselleşme sürecinde toplam vergi yükünün düşürülmesi, düz oranlı vergilere geçilmesi, vergi düzenlenemelerinin nitelikli çoğunluğa göre yapılması ve gelir vergisi matrahının gelirden tüketime ayrılması şeklindeki ilkeler en genel düzenlemeler olarak karşımıza çıkmaktadır (Bülbül, 2009:112).

Türkiye finansal krizler tarihine bakıldığında krizler çoğunlukla dolaylı vergilerle çözülmeye çalışılmıştır. Ortaya çıkan bütçe açıkları, ödemeler dengesinde meydana gelen açıklar, kamu harcamalarının kapanması, dış borç ödemeleri, iç borçlanma faiz ve ödemeleri hep vergiyle telafi edilmek istenmiştir. Vergi yükü daha çok çalışan üzerine yüklenmiştir. Şirketlerin vergi oranları daha düşük tutulmuş, sürekli istisna ve muafiyetler uygulanmıştır. Bunu yaparak yatırım ve ihracatın teşvik edilmesi amaçlanmıştır.

Finansal krizlerde vergi indirimlerine yönelik uygulamaların etkisi, yapılan indirim oranlarının harcanabilir gelir üzerinde ne kadar etkili olacağına ve ekonominin ne kadarına dönük olduğuna bağlantılıdır. Belirli sektörlerle uygulanan indirimler, ilgili sektörlerde bir canlılık sağlamakta, ancak tüm sektörlerle yönelik olmayan indirimlerde tüketici harcamalarını uyarıcı etki ile sınırlı kalabilmektedir. Vergi indirimlerinin bütçe kısıtı nedeni ile uzun süreli uygulanması çok olanaklı değildir. Kısa vadede canlılık oluşturan indirimin uzun vadede fiyat artışlarına ve borçlanmalara yol açması olasılığı bulunmaktadır (Karakurt, 2010:189).

Çalışmanın bu kısmında tüm değerlendirmeler Türkiye’de yaşanan finansal kriz dönemlerindeki vergi gelirleri üzerinden yapılacaktır. 24 Ocak Kararlarının alındığı 1980 yılı ile 2015 yılları arası ile ilgili ulaşılan tüketim vergilerine ait bilgiler ışığında değerlendirme yapılacaktır.

3.3.1. Katma Değer Vergisi ve Finansal Kriz Dönemlerindeki Etkileri

24 Ocak kararları kapsamında 1984 yılında yürürlüğe giren KDV Kanunu ile alınmaya başlayan bir harcama vergisi olan KDV, harcama vergileri içinde en fazla yer tutan vergi özelliği taşımaktadır. Çünkü ülkede yaşayan herkes aldığı en küçük hizmet ya da mal karşılığında KDV ödemek zorundadır. Alınan malın ya da hizmetin özelliğine göre bu oran %1’den başlayarak değişiklik göstermektedir. KDVK’nin kabul edildiği yıldan itibaren 2015 yılına kadarki KDV Gelirleri ve ilgili yıldaki vergi toplamaları içindeki oranları Çizelge 3.3’de görüldüğü gibidir.

Çizelge 3.3. 1985-2015 tahsil edilen kdv geliri ve vergi geliri içindeki payları (000 TL)

Yıl	Vergi Gelirleri Tahsilatı	Dâhilde Alınan KDV Tahsilatı	Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%)	İthalde Alınan KDV Tahsilatı	Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%)	Toplam KDV Tahsilatı	Toplam KDV’nin Toplam Vergi İçindeki Yeri (%)
1985	3.829	567	14,81	384	10,03	951	24,84
1986	5.972	1.040	17,41	528	8,84	1.568	26,26
1987	9.051	1.563	17,27	1.004	11,09	2.567	28,36
1988	14.232	2.660	18,69	1.517	10,66	4.177	29,35
1989	25.550	4.176	16,34	2.285	8,94	6.461	25,29
1990	45.399	7.650	16,85	4.721	10,40	12.371	27,25
1991	78.643	14.541	18,49	8.291	10,54	22.832	29,03
1992	141.602	27.053	19,10	15.035	10,62	42.088	29,72
1993	264.273	50.892	19,26	30.985	11,72	81.877	30,98
1994	587.760	110.918	18,87	65.824	11,20	176.742	30,07
1995	1.084.350	212.119	19,56	142.861	13,17	354.980	32,74
1996	2.244.094	419.167	18,68	323.859	14,43	743.026	33,11
1997	4.745.484	861.262	18,15	700.300	14,76	1.561.562	32,91
1998	9.228.596	1.589.060	17,22	1.136.023	12,31	2.725.083	29,53
1999	14.802.280	2.433.262	16,44	1.731.072	11,69	4.164.334	28,13
2000	26.503.698	4.487.808	16,93	3.891.746	14,68	8.379.554	31,62
2001	39.735.928	7.289.543	18,34	5.149.317	12,96	12.438.860	31,30
2002	59.631.868	11.542.749	19,36	8.857.452	14,85	20.400.201	34,21
2003	84.316.169	15.389.547	18,25	11.641.552	13,81	27.031.099	32,06
2004	101.038.904	18.666.461	18,47	15.658.747	15,50	34.325.208	33,97
2005	131.948.778	22.038.878	16,70	20.224.772	15,33	42.263.650	32,03
2006	151.271.701	25.291.023	16,72	25.432.537	16,81	50.723.560	33,53
2007	171.098.466	28.965.495	16,93	26.495.628	15,49	55.461.123	32,41
2008	189.980.827	30.085.656	15,84	29.980.574	15,78	60.066.230	31,62
2009	196.313.308	34.034.036	17,34	26.135.212	13,31	60.169.248	30,65
2010	235.714.637	39.438.999	16,73	36.210.987	15,36	75.649.986	32,09
2011	284.490.017	46.860.118	16,47	48.690.345	17,11	95.550.463	33,59
2012	317.218.619	53.150.720	16,76	50.005.155	15,76	103.155.875	32,52
2013	367.517.727	61.144.841	16,64	62.733.522	17,07	123.878.363	33,71
2014	401.683.956	66.124.818	16,46	64.413.736	16,04	130.538.554	32,50
2015	464.886.790	79.188.287	17,03	74.387.089	16,00	153.575.376	33,04

Kaynak: http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/CVI/Tablo_66.xls.htm (Erişim Tarihi: 1 Haziran 2016)

Çizelge 3.3'deki veriler incelendiğinde toplam KDV'nin toplam vergi içerisindeki yerinin 1985 yılında %24,84 olduğu, 2015 yılında ise 8,2 puan artarak %33,04'e çıktığı %33,01 görülmektedir. KDV'nin toplam vergi içerisindeki yeri en düşük %24,84 ile 1985 yılında, en yüksek %34,21 ile 2002 yılında olmuştur. Yıllara sari ortalamaya bakıldığında KDV'nin toplam vergi içerisindeki ortalama payı %30,92 olarak hesaplanmıştır.

Kriz dönemleri ile ilgili daha net inceleme yapmak adına 1985-2015 yılları arası yıllar itibariyle artış (azalış) tutarlarını görmek gerekirse Çizelge 3.4'de olduğu gibidir.

Çizelge 3.4. 1985-2015 tahsil edilen KDV geliri ve vergi geliri içindeki payları (000 TL)

BİR ÖNCEKİ YILA GÖRE						
Yıl	Dâhilde KDV Artışı	Dâhilde KDV Artış Oranı (%)	İthalde KDV Artışı	İthalde KDV Artış Oranı (%)	Toplam KDV Artışı	Toplam KDV Artış Oranı (%)
1985	-	-	-	-	-	-
1986	473	83,42	144	37,50	617	64,88
1987	523	50,29	476	90,15	999	63,71
1988	1.097	70,19	513	51,10	1.610	62,72
1989	1.516	56,99	768	50,63	2.284	54,68
1990	3.474	83,19	2.436	106,61	5.910	91,47
1991	6.891	90,08	3.570	75,62	10.461	84,56
1992	12.512	86,05	6.744	81,34	19.256	84,34
1993	23.839	88,12	15.950	106,09	39.789	94,54
1994	60.026	117,95	34.839	112,44	94.865	115,86
1995	101.201	91,24	77.037	117,03	178.238	100,85
1996	207.048	97,61	180.998	126,70	388.046	109,31
1997	442.095	105,47	376.441	116,24	818.536	110,16
1998	727.798	84,50	435.723	62,22	1.163.521	74,51
1999	844.202	53,13	595.049	52,38	1.439.251	52,81
2000	2.054.546	84,44	2.160.674	124,82	4.215.220	101,22
2001	2.801.735	62,43	1.257.571	32,31	4.059.306	48,44
2002	4.253.206	58,35	3.708.135	72,01	7.961.341	64,00
2003	3.846.798	33,33	2.784.100	31,43	6.630.898	32,50
2004	3.276.914	21,29	4.017.195	34,51	7.294.109	26,98
2005	3.372.417	18,07	4.566.025	29,16	7.938.442	23,13
2006	3.252.145	14,76	5.207.765	25,75	8.459.910	20,02
2007	3.674.472	14,53	1.063.091	4,18	4.737.563	9,34
2008	1.120.161	3,87	3.484.946	13,15	4.605.107	8,30
2009	3.948.380	13,12	-3.845.362	-12,83	103.018	0,17
2010	5.404.963	15,88	10.075.775	38,55	15.480.738	25,73
2011	7.421.119	18,82	12.479.358	34,46	19.900.477	26,31
2012	6.290.602	13,42	1.314.810	2,70	7.605.412	7,96
2013	7.994.121	15,04	12.728.367	25,45	20.722.488	20,09
2014	4.979.977	8,14	1.680.214	2,68	6.660.191	5,38
2015	13.063.469	19,76	9.973.353	15,48	23.036.822	17,65

Kaynak: Çizelge 3.3'deki veriler dikkate alınarak Excel'de hazırlanmıştır.

Çizelge 3.4'deki veriler incelendiğinde 1994 krizinde dahilde KDV oranının %117,95 arttığı, ithalde KDV oranının %112,44 arttığı, toplam KDV artışının %115,86 olduğu

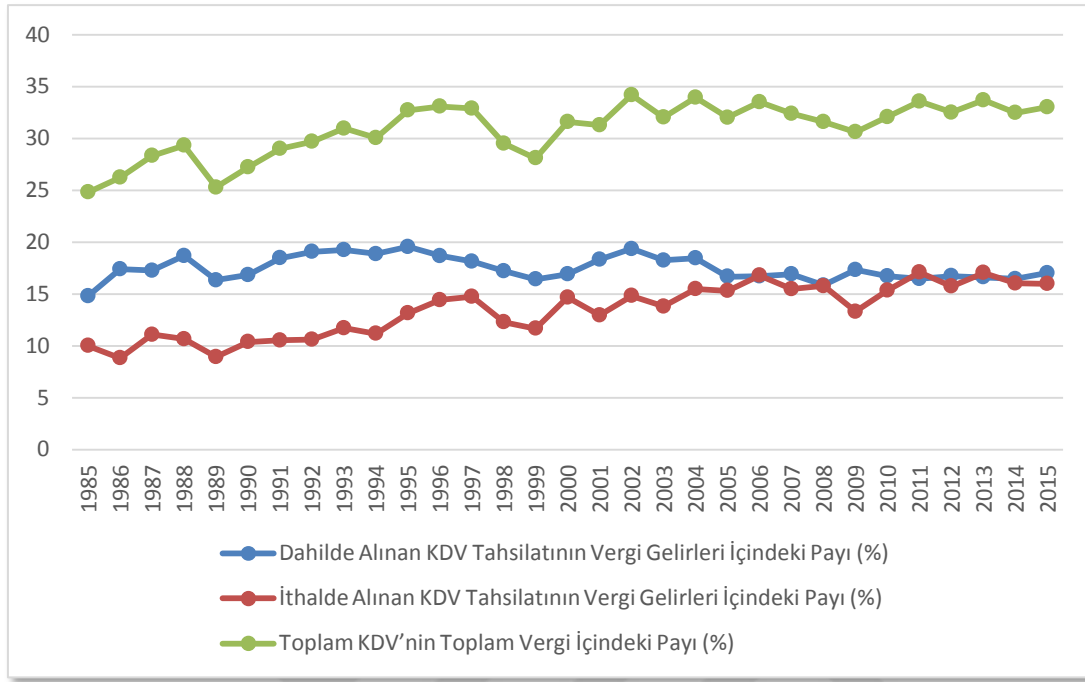
görülmektedir. (Yılmaz: 2007, 59) yapısal reformlarda konuların ağırlıklı olarak gelirler ve vergiler üzerine yoğunlaştığını belirtmektedir. Uygulanan reformlar açısından ağırlığın KDV'ye verildiği, KDV ve diğer harcama vergilerinin uygulamasının genişletilme ve etkinleştirilme yoluna gidildiği, gelir ve emlak benzeri servet unsurlarından alınan vergilere daha az ağırlık verildiği ifade edilmiştir. Bu bağlamda özellikle kriz dönemlerindeki KDV artışı görülmesi, vergi gelirlerinin artırılmasına yönelik KDV uygulamalarına ağırlık verildiğini de göstermektedir.

2000 krizinde bir önceki yıla göre %84,44 artan dâhilde KDV'nin 2001 krizinde %62,43 arttığı görülmektedir. 2008 global krizinde ise bir önceki yıla göre KDV artışının %3,87'de kalması, kriz sürecinde tüketim talebini artırmak ve üreticileri desteklemek üzere yapılan kalıcı ve geçici KDV indirimlerine yorulacağı gibi, krizin yarattığı büyük durgunluğun da bu düşüşteki payı büyüktür.

Çizelge 3.3 ve Çizelge 3.4 birlikte değerlendirildiğinde;

- 1993 ve 1994 yıllarında ülke içinde tahsil edilen KDV'ye bakıldığında KDV tutar bazında ve yüzde bazında çok yüksek artış göstermiştir. Ancak toplanan tüm vergi gelirleri içinde bu tutar düşmüştür. 1995 yılında 5 Nisan kararları çerçevesinde alınan kararlarla KDV hem vergi gelirleri içinde hem de tahsil tutarlarında artış göstermiştir. 2000 krizine kadar KDV'nin vergi gelirleri içindeki oranı düşmüş, ancak bir önceki yıllara oranla tutar bazında sürekli artış göstermiştir.
- 2000 krizinin olduğu dönemde bir önceki yıla göre KDV tahsilatı %101,22 oranında artmıştır. 2001 yılında yurtiçi KDV artış gösterirken ithalde alınan KDV düşmüştür. Ülke içinde ve dışında uygulanan KDV politikalarının etkileri görülmektedir. Ülke içinde arttırılan KDV oranları yanında ithalatta kullanılan KDV oranlarının düşürülmesi veya ithalatın azalması, oranların bu şekilde değişmesinde etkilidir diyebiliriz.
- 2008 küresel krizinde alınan maliye politikası kararları çerçevesinde bazı mal ve hizmetlerin KDV oranları düşürülmüş bu da 2009 yılında hem vergi gelirlerine hem de toplam KDV'de etkisini göstermiştir. Kriz sonrası yıl olan 2009 yılında hem KDV'nin toplam vergi gelirleri içinde oranı hem de toplam KDV artış oranında düşüş yaşanmıştır.

Vergi-KDV grafiği Şekil 3.1’de görüldüğü gibidir:

Şekil 3.1. Toplam vergi-KDV grafiği

Kaynak: Çizelge 3.3’deki verilerle Excel Programında hazırlanmıştır.

Şekil 3.1 incelendiğinde dönem dönem KDV’nin vergi gelirlerindeki payında düşmeler ve yükselmeler yaşandığı, genel olarak yükseliş içerisinde olduğu görülmektedir.

Finansal krizlerin yaşadığı dönemlere bakıldığında 1994 krizi sonrası 1995 yılında vergi gelirleri yükselmeye devam etmiş, KDV gelirleri de ona paralel olarak artmıştır. 2002 yılına kadar KDV gelirleri artmaya devam etmiştir. 2008 küresel kriz döneminde KDV gelirleri durağanlaşmıştır.

Çizelge 3.5. 1987-2015 KDV gelirlerinin GSYİH ve bütçe gelirleri içindeki payı (000 TL)

Yıl	Toplam KDV	GSYİH	Bütçe Gelirleri	KDV'nin GSYİH İçindeki Oranı (%)	KDV'nin Bütçe Gelirleri İçindeki Oranı (%)
1987	2.567	74 721	9.894	3,44	25,94
1988	4.177	129 224	16.813	3,23	24,84
1989	6.461	227 324	30.209	2,84	21,39
1990	12.371	393 060	55.066	3,15	22,47
1991	22.832	630 116	96.372	3,62	23,69
1992	42.088	1 093 368	174.150	3,85	24,17
1993	81.877	1 981 867	350.845	4,13	23,34
1994	176.742	3 868 429	742.499	4,57	23,80
1995	354.980	7 762 456	1.387.759	4,57	25,58
1996	743.026	14 772 110	2.684.968	5,03	27,67
1997	1.561.562	28 835 883	5.726.931	5,42	27,27
1998	2.725.083	70 203 147	11.635.610	3,88	23,42
1999	4.164.334	104 595 915	18.657.677	3,98	22,32
2000	8.379.554	166 658 021	33.040.902	5,03	25,36
2001	12.438.860	240 224 083	50.890.481	5,18	24,44
2002	20.400.201	350 476 089	74.603.699	5,82	27,34
2003	27.031.099	454 780 659	98.558.732	5,94	27,43
2004	34.325.208	559 033 025	120.089.244	6,14	28,58
2005	42.263.650	648 931 711	148.237.974	6,51	28,51
2006	50.723.560	758 390 785	182.577.918	6,69	27,78
2007	55.461.123	843 178 421	203.349.268	6,58	27,27
2008	60.066.230	950 534 250	225.496.339	6,32	26,64
2009	60.169.248	952 558 578	232.930.317	6,32	25,83
2010	75.649.986	1 098 799 348	271.957.407	6,88	27,82
2011	95.550.463	1 297 713 210	319.512.928	7,36	29,91
2012	103.155.875	1 416 798 489	362.654.794	7,28	28,44
2013	123.878.363	1 567 289 237	419.653.762	7,90	29,52
2014	130.538.554	1 748 167 816	461.450.539	7,47	28,29
2015	153.575.376	1 953 561 332	525.643.967	7,86	29,22

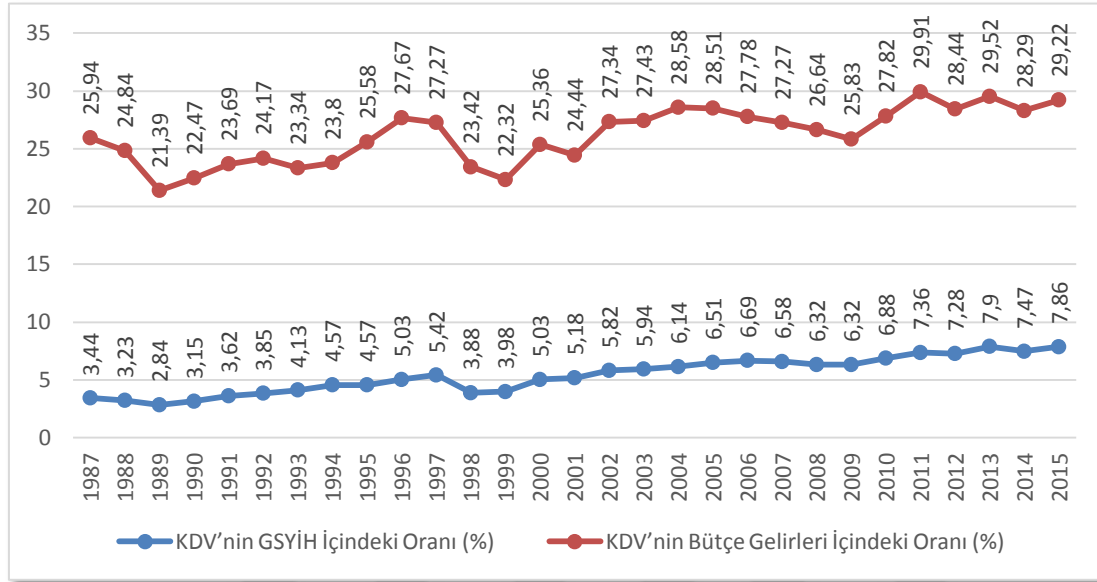
Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=679 ve (TÜİK, ty), (GİB, ty).
http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_1.xls.htm (Erişim Tarihi: 4 Haziran 2016)

Çizelge 3.5 incelendiğinde KDV'nin bütçe gelirleri içindeki ortalama oranının %26,15 olduğu, GSYİH içinde %3,44 yer kapladığı görülmektedir. 1994, 2000 ve 2001 krizleri sonrasında alınan maliye politikaları KDV oranlarının artışıyla ilgilidir. Dolayısıyla KDV tutarları önemle oranda artış göstermiştir. Ancak 2008 küresel kriz döneminde KDV oranlarında geçici düzenlemelerle indirim yapılmıştır. Bunun sonucunda 2008 ve 2009 yıllarında KDV tutarı az miktarda artış göstermiş, KDV'nin bütçe gelirleri içindeki oranı çok az da olsa düşmüştür. 2010 yılından itibaren tekrar oran ayarlamasıyla hızlı bir şekilde büyümeye geçmiştir.

2000-2001 yıllarında Türkiye IMF'ye sekiz adet Niyet Mektubu sunmuştur. 3 Mayıs 2001 tarihli mektupta (TCMB, 2001) krizle mücadelede kullanılacak vergi tedbirleri ile ilgili

Akaryakıt Tüketim Vergisinin ikinci kez artırılması, KDV oranlarının 1 puan artırılması ve sosyal güvenlik katkı payının yükseltilmesi yer almaktadır.

Veriler grafik üzerinde gösterildiğinde aşağıdaki gibi gerçekleşmiştir.

Şekil 3.2. 1985-2015 toplam KDV'nin GSYİH ve bütçe gelirleri içindeki oranı

Kaynak: Çizelge 3.5'deki veriler kullanılarak Excel Programında hazırlanmıştır.

3.3.2. Özel Tüketim Vergisi ve Finansal Kriz Dönemlerindeki Etkileri

ÖTV AB uyum yasaları çerçevesinde, 6 Haziran 2002 tarihli 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu ile getirilen tüketim vergisidir.

ÖTV alınacak mallarla ilgili dört liste yayınlanmıştır. Listelerde genel hatlarıyla aşağıdakiler yer almaktadır (GİB, ty):

- (I) sayılı listenin A cetvelinde; akaryakıt ürünleri, doğal gaz, LPG,
- (I) sayılı listenin B cetvelinde; akaryakıt katılabilen solvent türevleri, tiner, bazyaj, madeni yağlar ve yağlama müstahzarları, - (II) sayılı listede kara, deniz ve hava taşıtları,
- (III) sayılı listenin A cetvelinde; kolalı gazozlar ve alkollü içkiler,
- (III) sayılı listenin B cetvelinde; sigara, sigarillo, puro gibi tütün mamulleri ile içilen, çiğnenen veya enfiye olarak kullanılan tütün mamulleri,

- (IV) sayılı listede; genel itibariyle havyar ve havyar yerine kullanılan ürünler, itriyat ve parfümeri ürünleri, kürkten giyim eşyası ve aksesuarlar, kristal sofa ve mutfak eşyaları, değerli taşlar ve bunlardan mamul bazı ziynet eşyaları, beyaz eşyalar, elektrik motorlu taşıt araçlarının motorunu çalıştırmaya mahsus elektrik akümülatörleri, ses ve görüntü cihazları, telsiz-telefon cihazları, kristal avizeler, fildişi, kemik, bağa, boynuz gibi hayvansal maddelerden mamul eşya, silahlar, oyun makine ve aletleri ile muzır neşriyat kapsamında bulunan yayınlar,

ÖTV Kanunu madde 1’de bu verginin, verginin konusunu oluşturan mallar için bir defaya mahsus ödeneceği hükmü bulunmaktadır. ÖTV’ni ilk teslim alan ödemekte sonraki teslimlerde vergi tekrar uygulanmamaktadır.

ÖTV Kanunu öncesi Taşıt Alım Vergisi ve Akaryakıt Tüketim Vergisi adı altında vergiler alınmıştır. ÖTV kanunun yürürlüğe girdiği 2002 yılından itibaren bu vergiler kaldırılarak ÖTV Kanunu içinde ayrı bölümlere ayrılarak uygulanmaya devam etmiştir. 1989’dan 2015 yılına kadar ÖTV olarak alınan vergiler, ilgili yıllardaki bütçe gelirleri ve vergi toplamaları içindeki oranları Çizelge 3.6’da görüldüğü gibidir¹⁴:

Çizelge 3.6. 1989-2015 arası ÖTV ve toplam vergi-bütçe gelirleri içindeki payı

Yıl	Yıllık Bütçe Gelirleri Toplamı (000 TL)	Bütçede Yer Alan Vergilerin Toplamı (000 TL)	ÖTV		
			Yıllık ÖTV Geliri ¹⁵	Bütçe Gel. İçindeki Oran (%)	Yıllık Vergi İçindeki Oran (%)
1989	29.746	25.550	870	2.93	3.41
1990	54.251	45.399	1.808	3.33	3.98
1991	95.477	78.642	3.356	3.52	4.27
1992	172.087	141.602	9.146	5.32	6.46
1993	346.999	264.272	18.112	5.22	6.85
1994	737.444	587.760	53.610	7.27	9.12
1995	1.376.952	1.084.350	117.799	8.56	10.86
1996	2.669.572	2.244.093	340.233	12.74	15.16
1997	5.672.286	4.745.484	714.847	12.60	15.06
1998	11.549.418	9.228.596	1.197.811	10.37	12.98
1999	18.520.616	14.802.280	2.452.196	13.24	16.57
2000	32.800.928	26.503.698	3.698.354	11.28	13.95
2001	50.519.465	39.735.928	5.961.441	11.80	15.00
2002	73.157.016	59.631.868	13.648.790	18.66	22.89
2003	97.422.364	84.316.169	22.299.243	22.89	26.45
2004	120.089.244	101.038.904	26.288.963	21.89	26.02

¹⁴ GİB Sayfasında 1989-2015 arası verilere ulaşılmıştır. 1989-2001 arası alınan Taşıt Alım Vergisi ve Akaryakıt Tüketim Vergisi Tabloda ÖTV başlığı altında alınmıştır.

¹⁵ 1989-2001 yılları arasındaki tutarlar Taşıt Alım Vergisi ve Akaryakıt Tüketim Vergisi toplanarak alınmıştır.

Çizelge 3.6. (devam). 1989-2015 arası ÖTV ve toplam vergi-bütçe gelirleri içindeki payı

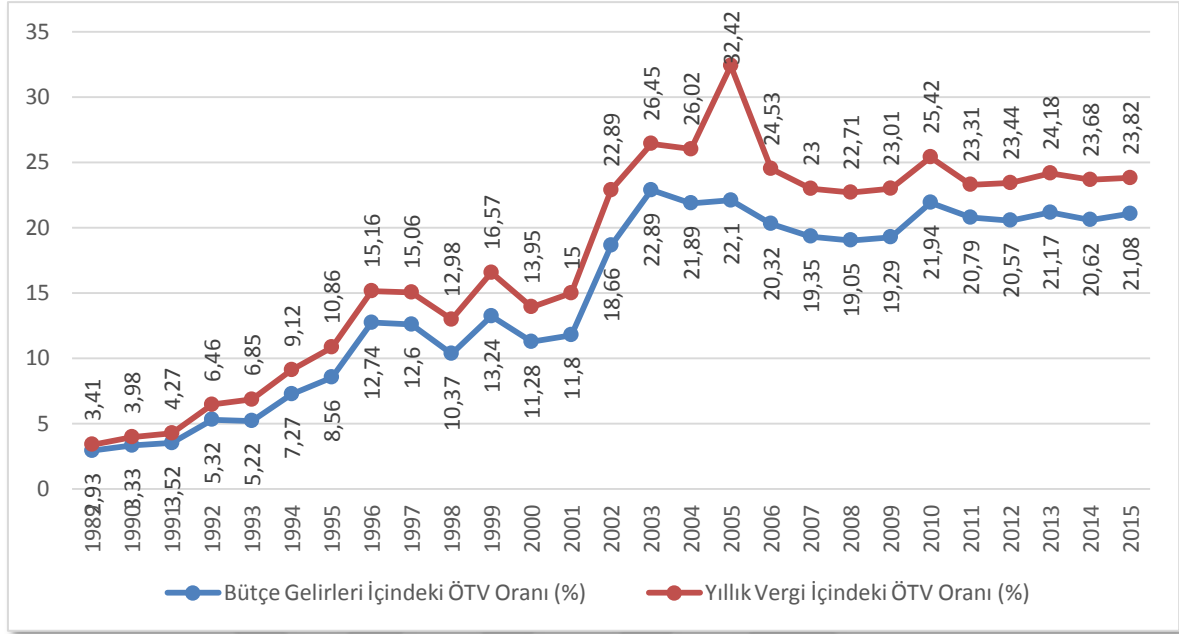
Yıl	Yıllık Bütçe Gelirleri Toplamı (000 TL)	Bütçede Yer Alan Vergilerin Toplamı (000 TL)	ÖTV		
			Yıllık ÖTV Geliri ¹⁶	Bütçe Gel. İçindeki Oran (%)	Yıllık Vergi İçindeki Oran (%)
2005	148.237.974	101.038.904	32.753.339	22.10	32.42
2006	182.577.918	151.271.701	37.102.948	20.32	24.53
2007	203.349.268	171.098.466	39.350.665	19.35	23.00
2008	220.315.867	184.800.355	41.962.183	19.05	22.71
2009	226.580.552	189.963.543	43.708.500	19.29	23.01
2010	264.541.569	228.298.799	58.038.327	21.94	25.42
2011	309.171.767	275.697.951	64.263.538	20.79	23.31
2012	349.086.977	306.344.725	71.793.179	20.57	23.44
2013	405.064.028	354.706.446	85.770.481	21.17	24.18
2014	444.555.070	387.072.426	91.657.358	20.62	23.68
2015	505.896.373	447.630.741	106.625.973	21.08	23.82

Kaynak: http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm'de yer alan 45-51 Numaralı Tablolarda yer alan verilerden tarafımdan hazırlanmıştır. (Erişim Tarihi: 4 Mayıs 2016).

ÖTV yürürlüğe girmeden önce alınan vergiler 1994 krizi ve sonraki yıllarda artarak devam etmiştir. 1999 yılında artış daha yüksektir. ÖTV ile ilgili çalışmalar çok yıllar öncesinden başlamış çok sayıda taslak hazırlanmış ancak yürürlüğe sokulamamıştır. 2001 yılında yasalaşmıştır. 2000 krizinin etkilerini aza indirmek amacıyla yürürlüğe konulan bu vergi çok sayıda vergi tutarı ve vergi oranını içermiştir. Bu da toplanan tüm vergiler ve bütçe gelirleri içinde büyük bir yer tutmuştur. 2002 yılında bütçe açığını, dış borçları karşılamak adına bu vergiler daha yüksek tutarlarda alınmıştır ve bütçe içinde %19, tüm vergi gelirleri içinde %23 oranında yer edinmiştir. En yüksek seviyesine ise %32 oranla 2005 yılında ulaşmıştır. 2008 küresel kriz döneminde durağanlaşmıştır. Bu durağanlaşma bilerek ve istenerek uygulanan ekonomi politikasıyla gerçekleştirilmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi küresel krizin etkilerini aza indirmek ekonomiyi canlandırmak amacıyla KDV ve ÖTV'de indirimle gidilmiştir. 2010 yılı ve sonrasında ÖTV'nin bütçe gelirleri içindeki oranına bakıldığında en yüksek seviye %22, ÖTV'nin vergi gelirleri içindeki oranına bakıldığında en yüksek seviye %25 olmuştur.

¹⁶ 1989-2001 yılları arasındaki tutarlar Taşıt Alım Vergisi ve Akaryakıt Tüketim Vergisi toplanarak alınmıştır.

ÖTV'nin bütçe gelirleri ve toplam vergi grafiği Şekil 3.3'deki gibidir:

Şekil 3.3. ÖTV-bütçe gelirleri, vergiler grafiği

Kaynak: Çizelge 3.6'daki veriler kullanılarak Excel Programında hazırlanmıştır.

ÖTV 2000 yılına kadar düşük tutarlarda ilerlemiş Ancak 2000 yılından itibaren sıçrama yaparak büyümüş ve bütçe gelirleri içindeki verginin de büyümesini olumlu yönde etkilemişlerdir.

ÖTV'yi GSYİH içinde görmek gerekirse Çizelge 3.7'de görüldüğü gibidir.

Çizelge 3.7. ÖTV'nin GSYİH içindeki payı (000 TL)

Yıl	Yıllık GSYİH	ÖTV Toplamı	ÖTV'nin GSYİH İçindeki Payı (%)
1989	227.324	870	0,38
1990	393.060	1.808	0,46
1991	630.116	3.356	0,53
1992	1.093.368	9.146	0,84
1993	1.981.867	18.112	0,91
1994	3.868.429	53.610	1,39
1995	7.762.456	117.799	1,52
1996	14.772.110	340.233	2,30
1997	28.835.883	714.847	2,48
1998	70.203.147	1.197.811	1,71
1999	104.595.915	2.452.196	2,34
2000	166.658.021	3.698.354	2,22
2001	240.224.083	5.961.441	2,48
2002	350.476.089	13.648.790	3,89
2003	454.780.659	22.299.243	4,90

Çizelge 3.7.(devam). ÖTV'nin GSYİH içindeki payı (000 TL)

Yıl	Yıllık GSYİH	ÖTV Toplamı	ÖTV'nin GSYİH İçindeki Payı (%)
2004	559.033.025	26.288.963	4,70
2005	648.931.711	32.753.339	5,05
2006	758.390.785	37.102.948	4,89
2007	843.178.421	39.350.665	4,67
2008	950.534.250	41.962.183	4,41
2009	952.558.578	43.708.500	4,59
2010	1.098.799.348	58.038.327	5,28
2011	1.297.713.210	64.263.538	4,95
2012	1.416.798.489	71.793.179	5,07
2013	1.567.289.237	85.770.481	5,47
2014	1.748.167.816	91.657.358	5,24
2015	1.953.561.332	106.625.973	5,46

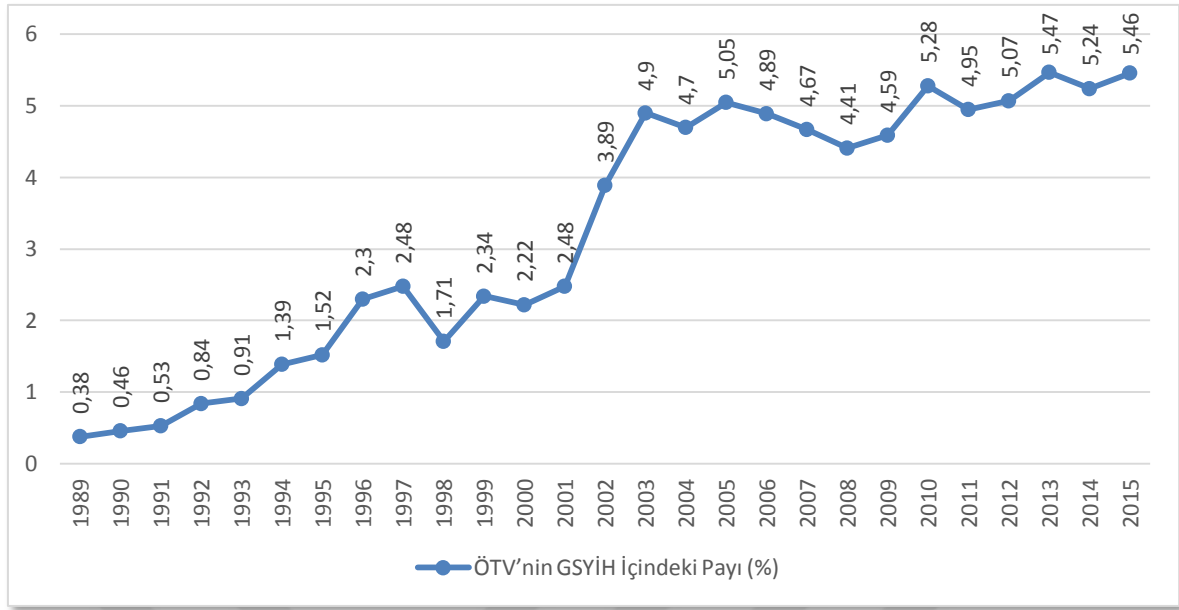
Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=679 ,
<https://biruni.tuik.gov.tr/gosterge/?locale=tr> ve Çizelge 3.5'deki veriler kullanılarak hazırlanmıştır. (Erişim Tarihi: 4 Haziran 2016).

ÖTV, GSYİH içinde az bir yer kaplasa da artış göstermiştir. Kriz dönemlerinde bu yükselişi daha fazla görmekteyiz.

ÖTV tutarı yüksek ürünlerden alınmasından dolayı vergi de yüksektir. Türkiye'de bu vergi finansal kriz dönemlerinde kurtuluş aracı olarak çok fazla kullanılmıştır.

ÖTV'ye tabi bazı mallar üzerinden ayrıca KDV hesaplanmaktadır. Dolayısıyla ÖTV tutarı yükseldikçe bu tutar üzerinden hesaplanan KDV de artmaktadır. Özellikle dış borçların fazla olduğu finansal kriz dönemlerinde ÖTV birçok hükümetin kurtarıcısı olarak görülmekte ve sonuna kadar kullanılmaktadır.

GSYİH ve ÖTV ilişkisi aşağıdaki grafik yardımıyla görebiliriz.

Şekil 3. 4. GSYİH-ÖTV grafiği

Kaynak: Çizelge 3.7'deki veriler kullanılarak Excel Programında hazırlanmıştır.

Şekil 3.4'de görüldüğü gibi ÖTV'nin GSYİH içindeki oranı genel bir büyüme eğilimi göstermektedir.

3.3.3. Gümrük Vergileri ve Finansal Kriz Dönemlerindeki Etkileri

Gümrük vergisi, Ekonomi Bakanlığınca yayımlanan İRK ile belirlenmektedir. Altı adet karar eki listeye göre vergi belirlenir. (Bkz. Gümrük Vergisi).

İthalat sırasında ödenecek vergileri toplu olarak gösteren tek bir mevzuat bulunmamaktadır. Ancak belli vergiler şöyledir (GGM, ty):

- TKF: İRK III ve IV sayılı listelerde yer alan ürünler için TKF ödenmektedir. Ödenecek TKF yine listelerde belirtilmiştir.
- KDV: İRK listelerinde yer alan liste ürünleri için ödenecek KDV, KDVK'nin ekinde yer almaktadır. Genel olarak oranlar şöyledir:
 - I Sayılı listede yer alan eşyalar için %1,
 - II Sayılı listede yer alan eşyalar için %8,
 - Listelerde yer almayan ürünler için ise % 18 KDV ödemesi yapılır.
- ÖTV: ÖTV Kanunu eki listelerle oranlar belirlenmiştir.

- Dampinge karşı vergi: İthal edilmek istenilen eşyaya ilişkin anti-damping vergisi alınmaktadır.
- Ek mali yükümlülük: İthal edilmek istenilen eşyaya ilişkin ek mali yükümlülükler de bulunmaktadır.
- Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu: Kabul kredili, vadeli akreditif ve mal mukabili ödeme şekillerinde yapılan ithalatta %6 oranında fon alınmaktadır.
- Fikir Ve Sanat Eserleri Kanunu Kesintisi: Fikir Ve Sanat Eserlerinin Çoğaltılmasına Yarayan Teknik Cihazlar İle Boş Taşıyıcı Materyallerin İmalat Veya İthalatında Yapılacak Kesinti Oranlarının Belirlenmesine İlişkin Karar (Resmi Gazete, 2013) ile yürürlükten kaldırılmıştır.
- TRT Bandrolü: Radyo, televizyon, video ve birleşik cihazlar ile bunların dışında kalan radyo ve televizyon yayınlarını almaya yarayan her türlü cihazdan alınacak bandrol ücretleri Ek 14’de görüldüğü gibidir. Ayrıca, ticari mahiyet arz etmeyen yurt dışından getirilecek renkli televizyon, siyah-beyaz televizyon, radyo, video, televizyon uydu alıcıları, birleşik cihazlar ile bunların dışında kalan radyo televizyon yayını almaya yarayan her türlü cihazlar için bir defaya mahsus tahsil edilecek bandrol ücretleri Ek 15’de görüldüğü gibidir.

İthalatta alınan vergilerin hiçbiri Gümrük ve Ticaret Bakanlığınca belirlenmemekte olup, gümrük vergisi, toplu konut fonu, dampinge karşı vergi, sübvansiyon ve ek mali yükümlülük Ekonomi Bakanlığınca, KDV ve ÖTV Gelir İdaresi Başkanlığınca, TRT Bandrolü ile ilgili düzenlemeler TRT tarafından yürütülmektedir. Dolayısıyla tüm bu kesintileri bir arada gösteren bir mevzuat ya da kurum bulunmamaktadır.

Gümrük Vergileri de tıpkı KDV ve ÖTV gibi finansal kriz dönemlerinde kaynak sağlamak amacıyla kullanılan vergilerden birisi olmuştur.

1989-2015 yılları arasında tahsil edilen gümrük vergileri ve bu vergilerin ilgili yıllarda toplam vergi ve bütçe geliri içindeki payı Çizelge 3.8’de görüldüğü gibidir:

Çizelge 3.8. 1989-2015 arası gümrük vergileri ve toplam vergi-bütçe gelirleri içindeki payı

Yıl	Yıllık Bütçe Gelirleri Toplamı	Yıllık Tüm Vergilerin Toplamı	Gümrük Vergisi		
			Yıllık Gümrük Vergisi Geliri	Bütçe Gel. İçindeki Oran (%)	Yıllık Vergi İçindeki Oran (%)
1989	29.746	25.550	710	2.39	2.78
1990	54.251	45.399	1.055	1.94	2.32
1991	95.477	78.642	1.031	1.08	1.31
1992	172.087	141.602	1.714	1.00	1.21
1993	346.999	264.272	8.679	2.50	3.28
1994	737.444	587.760	12.844	1.74	2.19
1995	1.376.952	1.084.350	30.325	2.20	2.80
1996	2.669.572	2.244.093	54.290	2.03	2.42
1997	5.672.286	4.745.484	111.748	1.97	2.35
1998	11.549.418	9.228.596	168.086	1.46	1.82
1999	18.520.616	14.802.280	233.694	1.26	1.58
2000	32.800.928	26.503.698	382.611	1.17	1.44
2001	50.519.465	39.735.928	379.834	0.75	0.96
2002	73.157.016	59.631.868	590.927	0.81	0.99
2003	97.422.364	84.316.169	888.382	0.91	1.05
2004	120.089.244	101.038.904	1.219.854	1.02	1.21
2005	148.237.974	101.038.904	1.369.594	0.92	1.36
2006	182.577.918	151.271.701	2.090.186	1.14	1.38
2007	203.349.268	171.098.466	2.454.875	1.21	1.43
2008	220.315.867	184.800.355	2.788.589	1.27	1.51
2009	226.580.552	189.963.543	2.486.462	1.10	1.31
2010	264.541.569	228.298.799	3.269.666	1.24	1.43
2011	309.171.767	275.697.951	4.693.331	1.52	1.70
2012	349.086.977	306.344.725	5.238.101	1.50	1.71
2013	405.064.028	354.706.446	5.466.773	1.35	1.54
2014	444.555.070	387.072.426	6.588.043	1.48	1.70
2015	505.896.373	447.630.741	8.332.687	1.65	1.86

Kaynak: http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm de yer alan 45-51 Numaralı Tablolardaki verilerden tarafımdan hazırlanmıştır. (Erişim Tarihi: 4 Mayıs 2016).

1992 yılı ile 1994 krizine geçen sürede büyük tutarlarda gümrük vergisi elde edilmiştir. 5 Nisan kararlarıyla uygulamaya konulan yeni gümrük vergileriyle 1995 yılında gümrük vergisi gelirlerinde patlama yaşanmıştır diyebiliriz. 2008 küresel krizine kadar ülke için büyük bir gelir kaynağı olmaya devam etmiştir. 2008 krizinde diğer vergilerde olduğu gibi ekonomiyi canlandırma ve krizden çok fazla etkilenmemek adına vergi gelirleri düşmüştür. Ancak 2010 yılından itibaren normal seyrine ulaşarak çok büyük tutarlarda gümrük vergisi geliri elde edilmiştir.

3.3.4. Diğer Tüketim Vergileri ve Finansal Kriz Dönemlerindeki Etkileri

Gerek kriz dönemlerinde gerekse normal dönemlerde KDV, ÖTV ve Gümrük Vergileri Türkiye bütçesinde önemli yer tutmuşlardır. Bu üç temel vergi yanında diğer tüketim vergilerinin de önemi büyüktür. DV, BSMV, Şans Oyunları Vergisi, Harçlar diğer tüketim

vergileridir. Bu vergilere ait 1989-2015 yılları arasında elde edilen gelirler Çizelge 3.9’da görülmektedir.

Çizelge 3.9. 1989-2015 arası diğer tüketim vergileri (000 TL)

Yıl	Özel İşlem Vergisi	Özel İletişim Vergisi	BSMV	DV	Harçlar	Şans Oyunları Vergisi	Toplam
1989	-	-	643	876	613	-	2.133
1990	-	-	1.164	1.496	1.176	-	3.836
1991	-	-	2.118	2.457	1.599	-	6.175
1992	-	-	3.922	4.153	2.879	-	10.954
1993	-	-	7.128	7.971	4.953	-	20.053
1994	-	-	16.467	13.676	11.652	-	41.796
1995	-	-	25.339	29.196	27.840	-	82.376
1996	-	-	56.997	57.349	54.280	-	168.626
1997	-	-	114.761	122.940	113.463	-	351.165
1998	-	-	315.098	240.717	193.038	-	748.854
1999	7.964	5	466.063	355.690	249.672	-	1.079.394
2000	212.863	415.872	858.154	704.478	453.728	-	2.645.095
2001	344.031	592.072	1.511.207	833.885	750.670	-	4.031.865
2002	579.798	852.250	984.568	1.313.556	1.142.279	-	4.872.451
2003	722.925	1.048.050	1.159.763	1.707.181	1.591.034	-	6.228.953
2004	116.510	1.900.095	1.427.586	1.915.515	2.111.954	223.452	7.695.112
2005	-	3.043.577	1.769.152	2.187.176	2.925.745	234.244	10.159.894
2006	-	3.593.234	2.630.207	3.167.251	4.042.603	368.769	13.802.064
2007	-	4.222.061	3.176.013	3.677.079	4.857.694	326.500	16.259.347
2008	-	4.565.689	3.720.367	3.987.640	5.180.554	376.164	17.830.414
2009	-	4.274.732	4.043.296	4.205.581	4.873.344	395.834	17.792.787
2010	-	4.127.672	3.577.367	5.141.850	7.175.593	434.110	20.456.592
2011	-	4.420.621	4.309.847	6.534.386	8.520.852	528.065	24.313.771
2012	-	4.477.310	5.491.675	7.446.694	9.936.112	615.512	27.967.303
2013	-	4.567.282	6.167.842	9.525.425	13.157.761	692.354	34.110.664
2014	-	4.658.132	7.494.649	10.479.147	14.806.475	768.167	38.206.570
2015	-	4.744.942	9.181.009	12.201.530	17.303.265	842.178	44.272.924

Kaynak: http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm de yer alan 45-51 Numaralı Tablolardaki verilerden tarafımdan hazırlanmıştır. (Erişim Tarihi: 4 Mayıs 2016).

1994 yılında bankalar çok fazla kredi dağıtmış ve bu kredilerin karşılığında büyük tutarlarda BSMV tahsil edilmiştir. Bu durum Türkiye’yi bir bankacılık kriziyle karşı karşıya getirmiştir. Çok sayıda batık banka ortaya çıkmıştır.

1999 yılında yaşanan büyük deprem özel işlem ve özel iletişim vergilerini hayatımıza sokmuştur. Özel işlem vergisi 2004 sonuna kadar uygulanmıştır. Özel iletişim vergisi ise hala geçerliliğini korumaktadır.

2000 yılına gelindiğinde bankaların kredileri son hız devam etmiş ve 1994 krizinden çok daha büyük bir kriz ortaya çıkmıştır. Bu dönemde batan ve kapanan banka sayısı artmıştır. 2000 ve 2001 yıllarında bankalar çok yüksek tutarlarda banka kredileri vermeye devam

etmiş bu da krizi körüklemiştir. Alınan kriz tedbirleriyle 2002 yılında bu tutar yarı yarıya azalmış bu bankaların aldığı vergileri de azaltmıştır.

2004 yılında Şans Oyunları Vergisi getirilmiştir. Getirisi çok yüksek olan bu vergi halen devam etmektedir.

2008 küresel kriz döneminde bu vergilerde herhangi bir değişikliğe gidilmemiş artarak çoğalmaya devam etmiştir. Bu vergilerin vergi gelirleri ve bütçe içindeki yerine bakılacak olursa Çizelge 3.10'da görüldüğü gibi gerçekleşmiştir.

Çizelge 3.10. Diğer tüketim vergilerinin tüm vergiler ve bütçe içindeki payı

Yıl	Yıllık Bütçe Gelirleri Toplamı (000 TL)	Yıllık Tüm Vergilerin Toplamı (000 TL)	Diğ. Tük. Vergi. Toplamı (000 TL)	Bütçe İçindeki Payı (%)	Tüm Vergilerin İçindeki Oranı (%)
1989	29.746	25.550	2.133	7.17	8.35
1990	54.251	45.399	3.836	7.07	8.45
1991	95.477	78.642	6.175	6.47	7.85
1992	172.087	141.602	10.954	6.37	7.74
1993	346.999	264.272	20.053	5.78	7.59
1994	737.444	587.760	41.796	5.67	7.11
1995	1.376.952	1.084.350	82.376	5.98	7.60
1996	2.669.572	2.244.093	168.626	6.32	7.51
1997	5.672.286	4.745.484	351.165	6.19	7.40
1998	11.549.418	9.228.596	748.854	6.48	8.11
1999	18.520.616	14.802.280	1.079.394	5.83	7.29
2000	32.800.928	26.503.698	2.645.095	8.06	9.98
2001	50.519.465	39.735.928	4.031.865	7.98	10.15
2002	73.157.016	59.631.868	4.872.451	6.66	8.17
2003	97.422.364	84.316.169	6.228.953	6.39	7.39
2004	120.089.244	101.038.904	7.695.112	6.41	7.62
2005	148.237.974	101.038.904	10.159.894	6.85	10.06
2006	182.577.918	151.271.701	13.802.064	7.56	9.12
2007	203.349.268	171.098.466	16.259.347	8.00	9.50
2008	220.315.867	184.800.355	17.830.414	8.09	9.65
2009	226.580.552	189.963.543	17.792.787	7.85	9.37
2010	264.541.569	228.298.799	20.456.592	7.73	8.96
2011	309.171.767	275.697.951	24.313.771	7.86	8.82
2012	349.086.977	306.344.725	27.967.303	8.01	9.13
2013	405.064.028	354.706.446	34.110.664	8.42	9.62
2014	444.555.070	387.072.426	38.206.570	8.59	9.87
2015	505.896.373	447.630.741	44.272.924	8.75	9.89

Kaynak: http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm de yer alan 45-51 Numaralı Tablolardaki verilerden tarafımdan hazırlanmıştır. (Erişim Tarihi: 4 Mayıs 2016).

2008 küresel krizi dışında diğer tüm finansal kriz dönemlerinde bu vergilerle olabildiğince oynanmış ve alınabilecek en yüksek tutarlı vergiler alınmıştır.

Diğer tüketim vergilerinin GSYİH içindeki payı Çizelge 3.11'deki gibi gerçekleşmiştir.

Çizelge 3.11. Diğer tüketim vergilerinin GSYİH içindeki payı (000 TL)

Yıl	GSYİH	Diğer Tüketim Vergileri	GSYİH İçindeki Payı (%)
1989	227.324	2.133	0,94
1990	393.060	3.836	0,98
1991	630.116	6.175	0,98
1992	1.093.368	10.954	1,00
1993	1.981.867	20.053	1,01
1994	3.868.429	41.796	1,08
1995	7.762.456	82.376	1,06
1996	14.772.110	168.626	1,14
1997	28.835.883	351.165	1,22
1998	70.203.147	748.854	1,07
1999	104.595.915	1.079.394	1,03
2000	166.658.021	2.645.095	1,59
2001	240.224.083	4.031.865	1,68
2002	350.476.089	4.872.451	1,39
2003	454.780.659	6.228.953	1,37
2004	559.033.025	7.695.112	1,38
2005	648.931.711	10.159.894	1,57
2006	758.390.785	13.802.064	1,82
2007	843.178.421	16.259.347	1,93
2008	950.534.250	17.830.414	1,88
2009	952.558.578	17.792.787	1,87
2010	1.098.799.348	20.456.592	1,86
2011	1.297.713.210	24.313.771	1,87
2012	1.416.798.489	27.967.303	1,97
2013	1.567.289.237	34.110.664	2,18
2014	1.748.167.816	38.206.570	2,19
2015	1.953.561.332	44.272.924	2,27

Kaynak: http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm de yer alan 45-51 Numaralı Tablolardaki verilerden tarafımdan hazırlanmıştır. (Erişim Tarihi: 4 Mayıs 2016).

Kriz dönemlerinde KDV, ÖTV ve Gümrük Vergileri gibi GSYİH içinde diğer tüketim vergileri de artış göstermiştir. 2008 krizi döneminde uygulanan teşvik ve tedbirler ile düşüş göstermiş ancak sonraki yıllarda artarak normal seyrine dönüş yapmıştır.

3.4. Tüketim Vergilerinin Kriz Dönemleri İtibariyle Genel Değerlendirmesi

1989-2015 yılları arasındaki geçen sürede tahsil edilen tüketim vergileri, gerçekleşen bütçe gelirleri ve GSYİH kıyaslamaları incelendiğinde Çizelge 3.12'deki gibi gerçekleşmiştir.

Çizelge 3.12. 1989-2015 arası tüm tüketim vergilerinin bütçe, tüm vergiler ve GSYİH içindeki payı (000 TL)

Yıl	Tüm Tüketim Vergileri Toplamı	Genel Bütçe Toplamı	Tüm Vergilerin Toplamı	GSYİH	Bütçe İçindeki Payı (%)	Tüm Vergiler İçindeki Payı (%)	GSYİH İçindeki Payı (%)
1989	10.175	29.746	25.550	227.324	34.21	39.82	4,48
1990	19.071	54.251	45.399	393.060	35.15	42.01	4,85
1991	33.396	95.477	78.642	630.116	34.98	42.47	5,30
1992	63.904	172.087	141.602	1.093.368	37.13	45.13	5,84
1993	128.723	346.999	264.272	1.981.867	37.10	48.71	6,50
1994	284.993	737.444	587.760	3.868.429	38.65	48.49	7,37
1995	585.482	1.376.952	1.084.350	7.762.456	42.52	53.99	7,54
1996	1.306.176	2.669.572	2.244.093	14.772.110	48.93	58.21	8,84
1997	2.739.323	5.672.286	4.745.484	28.835.883	48.29	57.72	9,50
1998	4.839.835	11.549.418	9.228.596	70.203.147	41.91	52.44	6,89
1999	7.929.618	18.520.616	14.802.280	104.595.915	42.82	53.57	7,58
2000	15.105.614	32.800.928	26.503.698	166.658.021	46.05	56.99	9,06
2001	22.812.000	50.519.465	39.735.928	240.224.083	45.15	57.41	9,50
2002	39.512.369	73.157.016	59.631.868	350.476.089	54.01	66.26	11,27
2003	56.447.677	97.422.364	84.316.169	454.780.659	57.94	66.95	12,41
2004	69.529.137	120.089.244	101.038.904	559.033.025	57.90	68.81	12,44
2005	86.546.477	148.237.974	101.038.904	648.931.711	58.38	85.66	13,34
2006	103.718.758	182.577.918	151.271.701	758.390.785	56.81	68.56	13,68
2007	113.526.010	203.349.268	171.098.466	843.178.421	55.83	66.35	13,46
2008	122.647.416	220.315.867	184.800.355	950.534.250	55.67	66.37	12,90
2009	124.156.997	226.580.552	189.963.543	952.558.578	54.80	65.36	13,03
2010	157.414.571	264.541.569	228.298.799	1.098.799.348	59.50	68.95	14,33
2011	188.821.103	309.171.767	275.697.951	1.297.713.210	61.07	68.49	14,55
2012	208.154.458	349.086.977	306.344.725	1.416.798.489	59.63	67.95	14,69
2013	249.226.281	405.064.028	354.706.446	1.567.289.237	61.53	70.26	15,90
2014	266.990.525	444.555.070	387.072.426	1.748.167.816	60.06	68.98	15,27
2015	312.806.961	505.896.373	447.630.741	1.953.561.332	61.83	69.88	16,01

Kaynak: TÜİK ve GİB İnternet sayfalarındaki tablolardan yararlanılarak Excel’de düzenlenmiştir.

Tüketim vergileri 1994 krizi döneminde tüm vergiler içinde %48 paya sahipken 5 Nisan kararları maliye politikalarının da etkisiyle 1995 yılında % 54, 1996 yılında ise %58 oranına çıkmıştır. 1999 yılında deprem nedeniyle getirilen ek tüketim vergileriyle birlikte bir önceki yıla oranla yaklaşık 1 puan artış göstermiştir. 2000 ve 2001 yıllarında vergiler içindeki payı yaklaşık %57 iken, 2002 yılından itibaren başlayarak 2005 yılına kadar artış göstermiştir ve tüm vergiler içinde %86 oranında bir paya sahip olmuştur. Bu dönemdeki artışın en büyük nedeni 2002 yılından itibaren kapsamlı olarak getirilen ÖTV denilebilir. 2008 küresel krizinde ÖTV ve KDV’de yapılan çeşitli indirimler nedeniyle bu pay %66’ya kadar inmiştir. 2010 yılından itibaren payı yükselerek artmıştır.

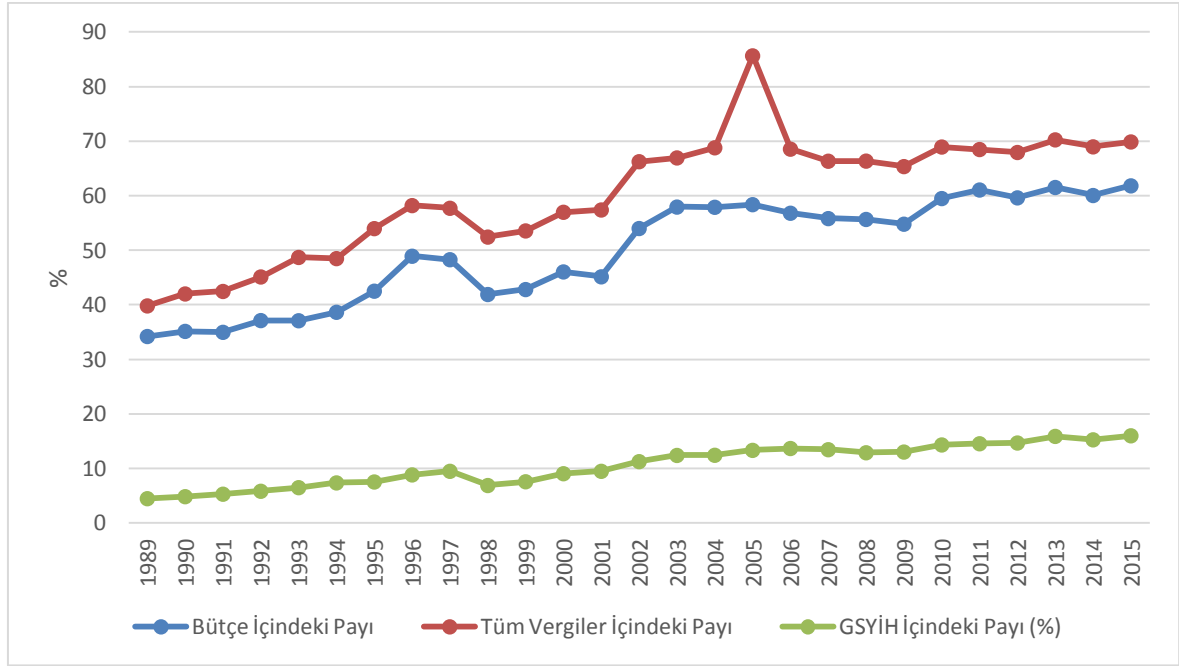
Dolaylı vergilerin tüm vergi hasılatındaki pay oranının %65’i geçmesi ile birlikte dolaylı harcama üzerinden alınan vergilerin hanehalkının kullanılabilir gelirlerinin üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkisinin arttığı görülmektedir. Harcamalar üzerinden alınan vergiler,

gelir düzeyi çok düşük olanlar ile kırılgan kesimlerin vergi yükünü artırmaktadır (Yılmaz vd., 2016: 34).

Bu vergilerin kriz dönemleri itibariyle bütçe içindeki paylarına bakıldığında; 1999 deprem yılında % 43 iken 2000 yılında %46, 2001 yılında %45 olmuştur. 2002-2005 yılları arasında pay hızla artarak %58'lere kadar ulaşmıştır. 2008 küresel kriz döneminde durağanlaşmış, tıpkı diğer değerler içindeki payında olduğu gibi 2010 yılından itibaren tekrar artışa geçmiştir.

Vergilerin GSYİH içindeki payları incelendiğinde; 1994 yılından 1997 yılına kadar sürekli artmıştır. 2000 ve 2001 krizinden sonra ise alınan kararlar bu noktada da etkili olmuş ve GSYİH içindeki payı önceki yıllara oranla artmıştır. 2008 krizi döneminde tüketim vergilerinin GSYH içindeki payı bir önceki yıla göre azalmış 2010 yılından itibaren tekrar normal seyrine dönmüştür.

1980 sonrası uygulanan mali politikalarda mali yük kaydırmaları önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Temel olarak vergi yükünün sermaye ve üst gelir gruplarında azaltılması, bunun sonucunda gelir grupları arasındaki vergi yükünün farklılaştırılması olarak bilinen mali yük kaydırmaları, dolaysız vergilerin yeterli vergi ödeme gücüne ulaşmamış alt ve orta gelirli toplumsal gruplara aktarılması yüzünden dolaylı vergilere başvurulmasını zorunlu kılmıştır. Dolaylı vergiler, yapıları doğrultusunda adil olmayan ve gelir dağılımındaki çarpıklığı daha da artırabilecek özellikleri barındıran vergilerdir (Ejder, 2014: 33). Dolaylı vergilere zorunlu olarak başvurulması sonucu dolaylı vergiden elde edilen gelirin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı da hızlı bir şekilde artmıştır. Dolaylı vergilerin artışı, Şekil 3.5'de açık bir şekilde görülmektedir.

Şekil 3.5. 1989 – 2015 yılları arası dolaylı vergilerin bütçe, tüm vergiler ve GSYİH içindeki payı

SONUÇ VE ÖNERİLER

1929 büyük buhranından günümüze yaşanan çok sayıda ekonomik ve finansal krizlerin başlıca sebepleri aşırı para basma sonucu enflasyon oluşumu, aşırı dış borçlanma, bunun sonucunda reel faizlerin yükseltilmesi, yatırımların azalarak ekonomik büyüme hızının düşmesi şeklinde gelişmektedir.

1970 yılından sonra kriz sayıları ve aralarındaki süreler azalmaya başlamıştır. 1980’li yıllarda gelişmekte olan ülkelerin dış borçlarının artması ve bunları ödeyememeleri sonucu krizle noktalanmıştır. Bu krizler uzun süreli ve yıkıcı olmuştur. 1990’lar gelişmekte olan ülkelerin dünyaya açıldıkları ekonomik ve finansal krizlerin çıkma oranının arttığı dönemlerdir. Ülkemizde ve dünyada yaşanan en önemli finansal krizler;

- Avrupa Para Sistemi’nin Döviz Kuru Mekanizmasının çöküşü
- 1991 krizi
- 1994 Meksika ve Türkiye finansal krizi
- 1997-1998 yıllarında yaşanan Asya Krizi
- 1998 Rusya krizi
- 2000-2001 Türkiye Finansal Krizi
- 2001 Arjantin krizi
- 2008 Küresel Krizi (Mortgage Krizi)

Olarak sayılabilir.

Her krizin kendi içinde bazı özellikleri bulunmakla birlikte genel ortak özellikleri ise şöyledir:

- Sabit döviz kur sistemlerinde meydana gelen bozulma,
- Dış ülkelere çok büyük tutarlarda sermaye girişi ya da aynı şekilde sermaye çıkışı,
- Ülkelerin makroekonomik göstergelerindeki bozukluklar,
- Ülkelerdeki finansal yapıları oluşturan kuruluşların yapısal bozuklukları,
- Bankacılık sektörü ile hükümetler arasındaki anlaşmazlık,
- Uluslararası yatırım yapan kişi ya da kuruluşlar,

- Ülkedeki kamu harcamalarını karşılayamayan hükümetlerin para basma yoluna giderek döviz rezervlerini tüketmesi ya da dış borç alımına gidilmesi,

2000’li yıllar, finansal krizlerin yoğun yaşandığı yıllardır. 2000-2001 Türkiye krizi sonucunda Türk ekonomisi daralmış, büyüme gerilemiştir. Ancak diğer ülkelerde bu dönemde yaşanan krizler çok daha büyük hasarlar vermiştir. Örneğin, aynı dönemde yaşanan Arjantin krizi sosyal patlama aşamasına kadar gelmiştir. Türkiye ve Arjantin’de meydana gelen krizlerin ortak noktası ekonomik yapıdan kaynaklanan sorunlar, bankacılık sorunları, sabit kur uygulamaları, dış sermaye girişinin çok fazla olması şeklindedir.

Küreselleşen dünya, ülkelerin mali piyasalarını da birbiri ile bağlantılı hale getirmiştir. Ülkelerin birinde yaşanan mali kriz, doğal olarak birbirine bağlantılı diğer ülkeleri de doğrudan veya dolaylı bir şekilde etkilemektedir. Küreselleşme, vergi sistemlerinde de değişim yaşanmasına neden olmuştur. 1980’li yıllardan itibaren Türkiye’de yaşanan finansal kriz dönemlerinde finansal kriz çözümlerinde daima vergiler kurtarıcı olarak kullanılmıştır. Ülkedeki yatırımları arttırmak ve özel şirketleri teşvik etmek amacıyla iki büyük vergi olan GV ve KV üzerinde çok fazla değişiklik yapılmamış (KV’nin %40’dan %20’ye indirilmesi dışında) ancak servet vergileri ve tüketim vergileri üzerinde çok fazla oynanmıştır.

1980’den 2015 yılına kadar geçen süreçte birçok yeni tüketim vergisi gelmiş, bir kısmı birleştirilmiş, oranları ve kendi içlerinde çeşitleri arttırılmıştır. Her ne kadar finansal kriz çözümlerinde tüketim vergileri önemli yer tutmaktasa da vergi oranları arttırıldıkça tahsili zorlaşmaktadır. Önemli olan vergi oranlarını arttırmak değil, tahsil edilmesi gereken ancak tahsil edilemeyen vergilerin tahsili yoluna gidilmesidir.

Özellikle kriz dönemlerinde Devletin ekonomik ve sosyal anlayışı, artan faaliyetleri ile birlikte etkin kaynak dağılımı ve fiyat istikrarı sağlamak konusunda gelir dağılımındaki eşitsizlikleri gidermek için yükümlülüklerin arttırılması, vergilerin arttırılmasını da beraberinde getirmiştir. Vergileme; beklenen gelirlerin toplum içerisindeki dağılımında, kriz sonrası kalkınma hamlesini gerçekleştirmek, krizin yaralarını sarmak ve artan vergi yükünü adalet sistemi içerisinde dağıtmak gerekmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde kriz sonrasında artan vergilerle birlikte tasarruf ve yatırımların teşviki verginin tasarruf ve yatırımları entegrasyonunun sağlanması konusunda ülkeler zorluk çekmektedirler. Etkin

bir vergi sistemi içerisinde vergi yapısı çok iyi incelenmeli ve sonuçları çok iyi analiz edilmelidir. Dolaylı ve dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı kriz öncesi ve sonrası durumda etkilenmekte ise de dengeli bir paylaşım ile mali yükün her iki kısma da etkin bir biçimde dağıtılması gereklilik halini almıştır.

Dolaysız vergileri gelir dağılımının en etkili vergisi olarak kabul edersek, farklı gelire sahip olan gerçek veya tüzel kişilerde farklı oranda alınan dolaysız vergiler ayarlanabilir özelliğiyle ön sıralarda yer almaktadır. Dolaysız vergilerin acil bir şekilde dağılımının sağlanması için verginin tarafsızlığı ilkesi ile az gelişmiş ülkelerde gelir vergisinin yeterince etkili olması gelirin vergilendirilmesi vergiye tabi kazanç ve iratların kapsamının geniş tutulması gerekmektedir.

Kriz dönemlerinde, kamu açığını kapatmak için kolay ve kısa sürede tahsili mümkün olduğundan tüketim vergileri tercih edilmektedir. Ancak tüketim vergileri, gelir dağılımında daha düşük grupta yer alan hanehalkını daha çok etkilemektedir. Tüketim vergileri, üst gelir gruplarını rahatlatmakla birlikte, alt gelir gruplarını ise kemer sıkma politikalarına yönlendirmektedir. Adil servet ve bu servetlerden alınan adil gelir kavramları birbirini tamamlayıcı unsurlar olarak ele alınmalıdır. Ülkeler kalkınma politikalarında uzun vadeli refah programlarını gerçekleştirmek istiyorlarsa, adil servet ve bu servetlerden alınan adil gelir dağılımlarının analizlerini çok iyi yapmalı, yüksek gelirli sınıfın tasarruflarını arttırırken daha alt gelir gruplarının tasarruflarını da göz önüne almalıdırlar

Kamu gelirlerinin artırılması, sağlıklı bir ekonomiye sahip olmanın ve sosyal devlet uygulamalarını finanse etmenin en önemli yoludur. Kamu gelirlerinin artırılması adına vergilendirilemeyen kesimlerin vergilendirilebilmesi, kayıt dışı ekonominin daraltılması yönünde çalışmalar yapılması önemli görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Afşar, M. (2011). Küresel kriz ve Türk bankacılık sektörüne yansımaları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), 143-171.
- Akarsu, Ü. (2015). 1989 Sonrası yaşanan ekonomik krizlerde kayıt dışı ekonomi: Türkiye değerlendirmesi. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.kr
- Akçay, B. (2012). Yunanistan ekonomisinde devlet borç krizi-cari açık ilişkisi. *Maliye Dergisi*, (163), 15-35.
- Akgüç, Ö. (2009). Kriz nedeni ve çıkış yolları. *Muhasebe Finansman Dergisi*, (42), 6-11.
- Aktan, C. C. (2001). Ekonomik kriz: Nedenler ve çözüm önerileri. *Yeni Türkiye, Ekonomik Kriz Özel Sayısı*, 2(42), 1225-1230.
- Aktaş, M. ve Şen, B. (2013). 2008 Global ekonomik krizin öncü göstergeleri ve ülkeler üzerinde bir uygulama. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1), 137-147.
- Akyıldız, H. ve Eroğlu, Ö. (2004). Türkiye Cumhuriyeti dönemi uygulanan iktisat politikaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 43-62.
- Altıok, M. (2009). Keynes ve keynesçi kuramda kriz ve iktisat politikası tartışmaları. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 3(6-7), 75-102.
- Altunkaya, M. (2011). 2008 Ekonomik krizinin Mersin liman ticaretine etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Apak, S. (2009). 1929-2008 Krizlerinin karşılaştırılması: Dünya ve Türkiye örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (41), 6-16.
- Aras, O. N. (2010). Son ekonomik krizin Türkiye'de enflasyon hedeflemesine etkisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(2), 97-104.
- Ardıç, H. (2004). 1994 ve 2001 Yılı ekonomik krizlerinin, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bilançosunda Yarattığı Hareketlerin İncelenmesi. Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Muhasebe Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Armaoğlu, F. (2014:229). 20. Yüzyıl siyasi tarihi (1914-1955) (11. Baskı). Alkım Kitabevi.
- Ataman E. P. (2009). Küresel kriz ve ülkeler tarafından alınan önlemler kronolojisi. *Bankacılar Dergisi*, (68), 85-101.
- Ateş, D. (2011). Ekonomik kriz uluslararası ilişkiler ve küreselleşmenin geleceği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 12(1), 1-16.
- Aydın, A. (2010). İzmir'deki Beş yıldızlı otel işletmelerinde kariyer yönetimi uygulamaları ve ekonomik krizin otel çalışanlarının kariyer planlarına etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Aydoğmuş, O., Türkcan, B., Tunalı Çalışkan, E. ve Kopurlu, B. (2009). *Kriz teorileri: Kondratieff, Schumpeter ve Wallerstein* (Cilt 09). İzmir: Ege Üniversitesi Ekonomi Bölümü.
- Bakır Y. Ş. (2012). *Bankaların kredi verme davranışı üzerine asimetric bilginin etkisi ve reel sektör yansımaları (Türkiye Analizi 2002-2010)*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği.
- Barışık, S. ve Kesikoğlu, F. (2006). Türkiye'de bütçe açıklarının temel makroekonomik değişkenler üzerine etkisi (1987-2003 VAR, Etki-Tepki Analizi, Varyans Araştırması). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(4), 59-82.
- Başçı, E. ve Kara, H. (2011). *Finansal istikrar ve para politikası*. Ankara: TCMB.
- Bayraç, H. (2005). Uluslararası petrol piyasasının ekonomik analizi. *Finans-Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 499(42), 6-20.
- Bayraktar, Y. (2010). Kasım 2000-Şubat 2001 Krizi sonrasında alınan önlemler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 463-480.
- Bedirhanoğlu, P. (1999). Asya krizinden Rusya'ya. *Birikim Dergisi*, (119), 81-87.
- Bildirici, M. (1999). Rasyonel beklentiler. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 32(10), 31-60.
- Bilge, O. (2009). *Ekonomik krizlerin yoksulluk üzerine etkileri*. Uzmanlık Tezi. T.C Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Bilgin, C. (2007). *Finansal istikrarsızlık sorunu ve iktisat politikası bağlamında Türkiye örneği*. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Bocutoğlu, E. ve Ekinci, A. (2009). Genel teori, küresel krizler ve yeniden maliye politikası. *Maliye Dergisi*, (156), 66-82.
- Boran, G. A. (2006). *Gelişmekte olan ülkelerde bankacılık krizleri ve Türkiye*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Bozkurt, C. ve Göğül, K. P. (2010). Para ve maliye politikalarının koordinasyonu. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 2(2), 117-127.
- Bülbül, D. (2009). Türkiye'de vergi gelirleri üzerinde küresel mali kriz baskısı. *Yaklaşım*, 17-198, 111-114.
- Can, İ. (2003). Ekonomik krizlere karşı uygulanması gereken vergi politikası. *Maliyet Dergisi* (142), 69-107.
- Celasun, M. (2002). 2001 Krizi, öncesi ve sonrası: Makroekonomik ve mali bir değerlendirme. *Küreselleşme, Emek Süreçleri ve Yapısal Uyum*, 27-102.
- Cengiz, E. (2009). Ekonomik Kriz dönemlerinde müşteri memnuniyeti ve proaktif pazarlam ilişkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (32), 153-171.

- Cengiz, V. (2010). Finansal piyasalarda bilgi problemlerinin çözümünde bankaların rolü. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 5(1), 151-162.
- Ceylan, S. ve Durkay, M. (2010). Türkiye’de kredi kullanımı - ekonomik büyüme ilişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(2), 21-35.
- Çakmak, U. (2007). Para krizi modellerine ilişkin bir değerlendirme. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 18(62), 1-31.
- Çalışkan, M. T. (2015). Borsa İstanbul’da manipülasyon: 2001-2013 yılları arasında işlem yasaklıların profili. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 381-391.
- Çarıkçı, E. (1994). Ekonomik kriz ve 5 Nisan kararları. *Yeni Türkiye Dergisi*, (1), 49-56.
- Çelebi, E. (2011). İkibinbir yılında türkiye ekonomisinin genel görünümü. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, (4), 15-28.
- Çelik, S., Deniz, P. ve Eken, S. (2008). Eşbütünleşme analiziyle altı gelişmekte olan ülke için açıklar hipotezi. 2. *Uluslararası İktisat Kongresi*, 1-15.
- Çeviş, İ. (2005). *Para krizlerine ampirik bir yaklaşım*. Ankara: SPK Uzmanlık Tezi.
- Çiçek, H. ve Bozdoğan, D. (2014). 28. *Türkiye maliye sempozyumu küresel kriz ve maliye politikaları tebliğler kitabı*. Tokat: Gaziosmanpaya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü.
- Çiftci, N. (2014). Türkiye’de cari açık, reel döviz kuru ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler: eş bütünleşme analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 129-142.
- Dalğar, H., Kalkan, A. ve Kalkan, Y. (2012). Ekonomik Krizlerin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki işletmelerin finansal yapılarına etkileri: İngiltere-Türkiye karşılaştırması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(3), 75-98.
- Danışoğlu, Ç. A. (2007). Para krizleri: Türkiye’de yaşanmış krizlerin değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 1-11.
- Darıcan, M. F. (2013). Ekonomik krizler ve Türkiye. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 5(17), 39-46.
- Delice, G. (2003). Finansal krizler: Teorik ve tarihsel bir perspektif. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (20), 57-81.
- Demir, F., Karabıyık, A., Ermişoğlu, E. ve Küçük, A. (2008). ABD Mortgage krizi. 3. *BDDK Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı*.
- Demir, M. (2015). *2008 Küresel krizinin Türk bankacılık sektörüne etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı, İstanbul.

- Demir, M. ve Eminer, F. (2014). Kredi derecelendirme kuruluşları üzerine düşünceler. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 96-113.
- Demir, Ö. (2013). *Ekonomik kriz dönemlerinde uygulanan vergi politikaları*. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Aydın.
- Deveci T. T. ve Değirmen, S. (2011). İkiz Açık ilişkisi kriz öncü göstergelerini etkiler mi? 2008 küresel kriz ışığında ABD ve Türkiye Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 1-14.
- Doğan, B. (ty). Türkiye ekonomisinde kriz öncü göstergeleri ve ikiz açık. *Journal of Azerbaijani Studies*, 500-521.
- Doğanlar, M., Bal, H. ve Özmen, M. (2007). Döviz krizi modelleri. *Ç.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 253-276.
- Doğru, B. (2012). ABD ve AB bölgesindeki bir finansal krizin Türkiye'ye etkileri: Cari açık üzerine bir uygulama. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33(33), 113-128.
- Duman, E. (2011). *Krizlerin anatomisi: 1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi'nin karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- Durkaya, M. ve Ceylan, S. (2006). Vergi gelirleri ve ekonomik büyüme. *Maliye Dergisi* (150), 79-89.
- Durmuş, S. (2010). Finansal krizleri açıklamaya yönelik yaklaşımlar. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (5), 31-46.
- Ejder, H. L. (2000). Türkiye'de Vergi Politikaları. *G.Ü İİBF Dergisi*(4), 127-132.
- Ejder, H. L. (2002). Kamu açıkları ile enflasyon aralarındaki ilişkinin analizi ve değerlendirilmesi. *G.Ü İİBF Dergisi*, (3), 189-208.
- Ekinci, M. B. (2008). Türkiye'nin Ekonomi Politikası: 1923-2007. M. Dikkaya, D. Özyakışır, & A. Üzümcü, *Türkiye'de 1923-2006 Döneminde İktisadî Krizler ve İstatistikler İtibariyle Sektörel Analizler* (s. 239-280). Ankara: Orion Kitabevi.
- Engin, M. (2007). Gelişmiş ve yükselen piyasalarda 1990 sonrası görülen finansal krizler ve dünya ekonomisi üzerindeki etkileri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 35-60.
- Erarslan, C. ve Timurtaş, M. (2015). Avrupa borç krizinin seçilmiş ülke örnekleri üzerindeki etkileri. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 1(2), 17-54.
- Erdinç, Z. (2007). Uluslararası para fonu-Türkiye ilişkilerinin gelişimi ve 19. Stand-By anlaşması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (18).
- Erdinç, Z. (2008). İkiz açıklar hipotezinin Türkiye'de 1950-2005 yılları arasında eşbütünleşme analizi ve granger nedensellik testi ile incelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 209-222.

- Erdoğan, B. (2006). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizler ve Finansal kriz modelleri*. Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Ergin, N. E. (2013). *Avrupa Birliği'nde borç krizi: krize karşı alınan tedbirlerin değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ergincan, Y. ve Yayla, Ü. (2013). 2008 Finansal krizi sonrasında AB ve ABD'de önemli düzenlemeler ve yeni türk sermaye piyasası kanunu'na etkileri. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 51-72.
- Erkan, B. (2003). Türkiye'de 1980 Sonrası Merkez Bankası Politikaları. *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1-25.
- Erkekoğlu, H. ve Bilgili, E. (2005). Parasal krizlerin tahmin edilmesi: Teori ve uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (24), 15-36.
- Esen, O. (1993). Hiperenflasyon korkusu ve istikrar programları. *Ekonomik Yaklaşım*, 4(8), 19-33.
- Fırat, E. (2012). Konjonktür teorileri ışığında Türkiye'deki iktisadi. *International Conference On Eurasian Economies 2012*, 406-413.
- Fırat, E. (2009). Türkiye'de 1980 Sonrası Yaşanan Üç Büyük Kriz ve Sonuçlarının Ekonomi-Politigi. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 501-524.
- Fırat., E. (2013). Ekonomik kriz ile mücadelede maliye politisanın rolü. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1), 298-313.
- Gaytancıoğlu, S. (2010). Rasyonel beklentiler teorisi çerçevesinde Türkiye'de 1994 krizi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 139-146.
- Göker, Z. (2014). Küresel kriz sonrası maliye politikalarında değişim ve tuzak riski. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 103-116.
- Güler, E. (2012). Sosyalizmden kapitalizme geçiş sürecinde Rusya: Nasıl bir kapitalizm? *Business and Economics Research Journal*, 3(3), 93-120.
- Güloğlu, B. (2002). Finansal serbestleşme politikaları ve finansal krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye krizleri. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (27), 107-134.
- Güneş, S. (2004). *Doğrusal zaman serisi analizi teori ve uygulama (EYS)*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Hacıhasanoğlu, B. (2005). *Meksika 1994 ve Arjantin 2001-2002 Krizlerinin gelişmekte olan ülkeler ve Türkiye için önemi*. Uzmanlık Tezi Ankara: T.C Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara.

- Hayrulloğlu, B. (2014). *Türk vergi sisteminde gelir üzerinden alınan vergilerin, vergilerin fonksiyonları ve temel vergileme ilkeleri bakımından incelenmesi*. Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Manisa.
- Hepaktan, C. ve Çınar, S. (2011). Mali Krizler ve son mali krizin (2008) Reel sektöre etkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (30), 155-168.
- Işık, N. ve Duman, E. (2012). Reel ve finansal göstergeler açısından 1929 ekonomik buhranı ve 2008 küresel krizi: Karşılaştırmalı bir analiz. *Celal Bayar İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 19(2), 239-260.
- İnan, E. A. (2002). Arjantin krizinin sebepleri ve gelişimi. *Bankacılar Dergisi*, (42), 57-74.
- İnternet: SPK. (ty). *Sermaye piyasası araçları SPK yatırımcı bilgilendirme kitapçıkları-2*. <http://www.spk.gov.tr/displayfile.aspx?action=displayfile&pageid=76&fn=76.pdf> adresinden 29 Mart 2016'da alınmıştır.
- İnternet: Akademi İktisat. (ty). *Türkiye'de 1923-2006 Döneminde İktisadi Krizler*. http://www.akademiktisat.net/calisma/tr_iktisat_genel/tr_ekonomisi_1923_2006.htm adresinden 30 Mayıs 2016'da alınmıştır.
- İnternet: Arslan, A. G. (2011). *1973 Petrol Ambargosu ve OPEC*. <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=1934> adresinden 14 Mayıs 2016'da alınmıştır.
- İnternet: ATO. (2005). *Krizler Tarihi Raporu*. <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=276> adresinden 27 Mayıs 2016'da alınmıştır.
- İnternet: Biruni. (ty). *Göstergeler*. <https://biruni.tuik.gov.tr/gosterge/?locale=tr> adresinden 4 Haziran 2016'da alınmıştır.
- İnternet: Ekodialog. (ty). *Türk Ekonomisindeki Gelişmeler ve Uygulanan Para ve Maliye Politikaları*. https://www.ekodialog.com/Makaleler/turkiye_para_maliye_politikalari.html adresinden 1 Haziran 2016'da alınmıştır.
- İnternet: Ekonomi Bakanlığı. (ty). *Gümrük Vergileri*. http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/ithalat/gumrukVergileri;jsessionid=1F_n6CENH0xBJkWiKuUYc6XyGJGWfFfG3RRa1-RWhAqeCA8ssWRk!-770826360?_afLoop=2512639364963662&_afWindowMode=0&_afWindowId=null#!%40%40%3F_afWindowId%3Dnull%26_afLoop%3D25126393 adresinden 25 Mayıs 2016'da alınmıştır.
- İnternet: Esen, S. (ty). *Emlak Vergisi*. <http://web.bilecik.edu.tr/sinan-esen/files/2011/04/EMLAK-VERG%C4%B0S%C4%B0.pdf> adresinden 24 Mayıs 2016'da alınmıştır.
- İnternet: GGM. (ty). *İthalat*. <http://ggm.gtb.gov.tr/sikca-sorulan-sorular/ticari/ithalat> adresinden 5 Mayıs 2016'da alınmıştır.

İnternet: GİB. (2015). *Gelir, Kurumlar ve Katma Değer Vergisinin Genel Bütçe Vergi İçindeki Payı*. http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/CVI/Tablo_65.xls.htm adresinden 25 Mayıs 2016'da alınmıştır.

İnternet: GİB. (2015). *Katma Değer Vergisi'nin Genel Bütçe Vergi Gelirleri İçindeki Payı*. http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/CVI/Tablo_66.xls.htm adresinden 1 Haziran 2016'da alınmıştır.

İnternet: GWU. (ty). *The Great Depression (1929-1939)*. <https://www.gwu.edu/~erpapers/teaching/glossary/great-depression.cfm> adresinden 13 Mayıs 2016'da alınmıştır.

İnternet: Hazine. (ty). *Bütçe Finansmanı İstatistikleri*. <https://www.hazine.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fKamu%20Finansman%c4%b1%20%c4%b0statisti%c4%9fi%2f2KonsolideButceDengesiveFinansmani1994-2005.xlsx> adresinden 5 Haziran 2016'da alınmıştır.

İnternet: <http://www.milliyet.com.tr/fitch-turkiye-nin-kredi-notunu/ekonomi/detay/2200596/default.htm> adresinden 31 Mart 2016'da alınmıştır.

İnternet: Hurma, E. (ty). *Ekonomik Krize Karşı Alınan Önlemler: Yunanistan, İtalya ve İspanya Örnekleri*. TBMM: https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MECLIS%20BULTENI/2469_2013_0000_0184_0000/0024.pdf adresinden 3 Haziran 2016'da alınmıştır.

İnternet: Mevzuat. (1956). *Gider Vergileri Kanunu*. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.6802.pdf> adresinden 25 Mayıs 2016'da alınmıştır.

İnternet: Mevzuat. (1959). *Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu*. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.7338.pdf> adresinden 25 Mayıs 2016'da alınmıştır.

İnternet: Mevzuat. (1960). *Gelir Vergisi Kanunu*. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.193.pdf> adresinden 24 Mayıs 2016'da alınmıştır.

İnternet: Mevzuat. (1963). *Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu*. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.197.pdf> adresinden 25 Mayıs 2016'da alınmıştır.

İnternet: Mevzuat. (1964). *Damga Vergisi Kanunu*. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.488.pdf> adresinden 25 Mayıs 2016'da alınmıştır.

İnternet: Mevzuat. (1964). *Harçlar Kanunu*. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.492.pdf> adresinden 25 Mayıs 2016'da alınmıştır.

İnternet: Mevzuat. (1970). *Emlak Vergisi Kanunu*. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1319.pdf> adresinden 24 Mayıs 2016'da alınmıştır.

İnternet: Mevzuat. (2002). *Özel Tüketim Vergisi Kanunu*.
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4760.pdf> adresinden 25 Mayıs 2016'da alınmıştır.

İnternet: Mevzuat. (2006). *Kurumlar Vergisi Kanunu*.
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5520.pdf> adresinden 24 Mayıs 2016'da alınmıştır.

İnternet: Mevzuat. (2007). *Şans Oyunları Hasılatından Alınan Vergi, Fon ve Payların Düzenlenmesi Hakkında Kanun*.
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5602.pdf> adresinden 24 Mayıs 2016'da alınmıştır.

İnternet: Mevzuat. (ty). *Uluslararası Örgüt ve Bölgeler, Kredi Kuruluşları ve Kredi Notlarının Tasnifi*. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/yonetmelik/7.5.10738%20ek.do> adresinden 31 Mart 2016'da alınmıştır.

İnternet: Muhasebat. (2015). *Belediyeler Bütçe İstatistikleri*.
<https://www.muhasebat.gov.tr/content/genel-yonetim-mali-istatistik-detayi?tabId=1&pageId=10> adresinden 26 Mayıs 2016'da alınmıştır.

İnternet: Özçelik, M. (ty). *Türkiye-IMF İlişkileri*. KTO Etüd Araştırma Merkezi:
<http://www.kto.org.tr/d>

[/file/turkiye---imf-iliskileri.pdf](#) adresinden 30 Mayıs 2016'da alınmıştır.

İnternet: PSU. (2016). *The Great Depression*.
<http://sites.psu.edu/ihamsherpasion/2016/02/12/the-great-depression/> adresinden 13 Mayıs 2016'da alınmıştır.

İnternet: Resmi Gazete. (2003). *Anayasa Mahkemesi Kararı*.
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/11/20031121.htm> adresinden 1 Haziran 2016'da alınmıştır.

İnternet: Resmi Gazete. (2011). *Bakanlar Kurulu Kararı*.
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/02/20110212-9.htm> adresinden 5 Haziran 2016'da alınmıştır.

İnternet: Resmi Gazete. (2012). *19/12/2012 Tarihli ve 2012/4115 Sayılı Kararname Eki*.
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/12/20121229-3-1.pdf> adresinden 5 Mayıs 2016'da alınmıştır.

İnternet: Resmi Gazete. (2013). *Bakanlar Kurulu Kararı*.
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/08/20130831-12-1.pdf> adresinden 5 Mayıs 2016'da alınmıştır.

İnternet: Resmi Gazete. (2015). *Damga Vergisine Tabi Kağıtlar*.
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/12/20151225-11-1.pdf> adresinden 25 Mayıs 2016'da alınmıştır.

İnternet: Selim, Y. (2013). *Kara Perşembe: 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Nasıl Başladı.* <http://www.serenti.org/kara-persembe-1929-dunya-ekonomik-bunalimi-nasil-basladi/> adresinden 14 Mayıs 2016'da alınmıştır.

İnternet: SPK. (2003). *Hisse senedi piyasasında manipülasyon kullanılan yöntem örnekleri manipülatif işlem kalıbı örnekleri korunma yolları.* <http://www.spk.gov.tr/duyurugoster.aspx?aid=20031215&subid=0&ct=f> adresinden 1 Nisan 2016'da alınmıştır.

İnternet: TBMM. (1982). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası.* https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf adresinden 24 Mayıs 2016'da alınmıştır.

İnternet: TBMM. (1999). *17.8.1999 VE 12.11.1999 Tarihlerinde Marmara Bölgesi ve Civarında Meydana Gelen Depremın Yol Açtığı Ekonomik Kayıpları Gidermek Amacıyla Bazı Mükellefiyetler İhdası ve Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik.* <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4481.html> adresinden 1 Haziran 2016'da alınmıştır.

İnternet: TCMB. (2001). *IMF Niyet Mektubu.* http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/4f32da2a-7ed6-4350-a659-78a1544e756c/niyet_mektubu.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE4f32da2a-7ed6-4350-a659-78a1544e756c adresinden 4 Mayıs 2016'da alınmıştır.

İnternet: TCMB. (2013). *Enflasyon ve Fiyat İstikrarı.* http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/22dbefd0-b9db-48ff-9f9f-68835b673f8a/Enflasyon_FiyatIstikrari.pdf?MOD=AJPERES adresinden 29 Mart 2016'da alınmıştır.

İnternet: TÜİK. (ty). *GSYİH.* http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=679 adresinden 4 Haziran 2016'da alınmıştır.

İnternet: GİB. (2015). *Tablo 8: Katma Değer Vergisi Tahsilatının GSYH'ya (1998 Bazlı) Göre Esneklikleri (1999-2015).* http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_8.xls.htm adresinden 25 Mayıs 2016'da alınmıştır.

İnternet: GİB. (ty). *Bütçe Gelirleri (1923-1014).* http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm adresinden 25 Mayıs 2016'da alınmıştır.

İnternet: GİB. (ty). *Bütçe Gelirleri.* http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm adresinden 4 Mayıs 2016'da alınmıştır.

İnternet: GİB. (ty). *Genel Bütçe Gelirleri Tahsilatı.* http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_1.xls.htm adresinden 04 Haziran 2016'da alınmıştır.

İnternet: GİB. (ty). *Sıkça Sorulan Sorular.* <http://www.gib.gov.tr/yarim-ve-kaynaklar/sikca-sorulan-sorular> adresinden 4 Mayıs 2016'da alınmıştır.

İslatince, H. (2002). Rasyonel beklentiler teorisinin rasyonelliği tartışmaları. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1), 17-23.

- Kanberoğlu, Z. (2013). Küresel krizlerin sosyal yaşam üzerindeki etkisi: Van ili örneği. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31), 35-48.
- Karabıçak, M. (2010). Küresel krizleri tetikleyen nedenler ve küresel krizin Türkiye boyutu. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(3), 251-270.
- Karabulut, G. (2005). Konjonktürün dönüm noktalarının tahmini için bir probit modeli: Türkiye örneği. *D.E.Ü İİBF Dergisi*, 20(2), 1-9.
- Karagöl E. T. (ty). Kredi derecelendirme kuruluşları. *Maliye Uzmanları Derneği*, 7-10.
- Karagöl, E. T. (2012). *SETA rapor kredi derecelendirme kuruluşları: Alternatif Arayışlar*. (7).
- Karagöz, H. (2009). *Döviz kuru dış ticaret ilişkisi*. Konya Ticaret Odası, Konya.
- Karagöz, K. (2007). Türkiye'de dış borçlanmanın nedenleri. *Sayıştay Dergisi* (66-67), 99-110.
- Karakurt, B. (2010). Küresel mali krizi önlemede maliye politikasının rolü ve Türkiye'nin krize maliye politikası cevabı. *Ankara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi*, 24(2), 167-195.
- Kargı, B. (2014). Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşları ve Türkiye'nin kredi notu üzerine bir inceleme (1998-2013). *Akademik Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* (24), 351-370.
- Kaya, A. (2013). *Mali sürdürülebilirlik: Teori ve Türkiye uygulaması* (292 b.). İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği.
- Kaya, V. ve Türkmen, A. (2013). Küresel Krizin üst orta gelir grubu ülkelere makro ekonomik yansımaları. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(4), 317-338.
- Kazgan, G. (2005). Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929 – 2001) 'Ekonomi Politik' Açısından Bir İrdeleme. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 1. Baskı.
- Keskin, H. Ü. (2004). *Ekonomik krizlerde küresel güçler: 2001 Türkiye ekonomik krizi*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Kocadağ, S. (2010). *Ekonomik krizlerle mücadelede maliye politikasının rolü: Türkiye'de 1980 sonrası döneme yönelik bir inceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Koçak, S. (2006). *Döviz kurundaki değişikliklerin ekonomik etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

- Koyuncu, M. ve Şenses, F. (2004). Kısa dönem krizlerin sosyoekonomik etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin deneyimleri. *ERC Working Papers in Economics*, 4(13), 1-43.
- Köse, Y. ve Karabacak, H. (2011). Yunanistan ekonomik krizi: Nedenleri, etkileri ve alınan tedbirlere ilişkin bir değerlendirme. *Maliye Dergisi* (160), 289-306.
- Kutlar, A. ve Sarıkaya, M. (2003). Asimetrik enformasyon ve marjinal maliyet fiyatlama modeli çerçevesinde Türkiye'de kredi tayinlaması ve faiz oranlarının tahmini. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(1), 1-17.
- Kütük, H. İ. (2010). *Sermaye piyasasında manipülasyon, cezai ve hukuki sonuçları*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Memiş, F. (2014). 2008 *Global ekonomik krizi öncesi ve sonrası A tipi yatırım fonlarının performanslarının karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.
- Oktar, S. ve Dalyancı, L. (2010). Finansal Kriz teorileri ve Türkiye ekonomisinde 1990 sonrası finansal krizler. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19(2), 1-22.
- Onur, S. (2005). Finansal liberalizasyon ve GSMH büyümesi arasındaki ilişki. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 126-152.
- Öcal, F. M. (2011). Küresel ekonomik krizin reel sektöre etkileri çerçevesinde Türkiye'nin dış ticaret analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(36), 204-225.
- Özatay, F. (2000). The 1994 Currency Crisis in Turkey. *The Journal of Policy Reform*, 3(4), 327-352.
- Özçuban, A. (2011). *Türkiye'de finansal krizler ve bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması: 1994 ve 2001 krizlerinin karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Özmen, Ç. (2011). *Finansal piyasaların serbestleşmesinin finansal krizlere etkileri ve Türkiye'deki durum*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özmen, M. (2003). *Kasım 2000 - Şubat 2001 Ekonomik Krizleri ve göller bölgesi mermercilik sektörüne etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Öztürk, M. ve Aras, O. (2001). Euro ve kriz sonrası dönemde parasal istikrar. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(2), 143-155.
- Öztürk, S. ve Gövdere, B. (2010). Küresel finansal kriz ve Türkiye ekonomisine etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 377-397.

- Paker, A. (2014). *Küresel finansal krizler: 2008 yılı küresel finansal krizin Türkiye ve seçilmiş ekonomilere etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Paksoy, S. ve Bakan, S. (2010). Türkiye'de uygulanan vergi politikaları ve ekonomik büyüme üzerine etkileri: (1980 Sonrası). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(32), 150-170.
- Pala, C. (1993). Uluslararası Enerji Ajansı (İEA)'nın kökenleri. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 4(9).
- Parasız, M. (2003). *Türkiye ekonomisi* (1 basım.). Ezgi Kitabevi.
- Pıçak, M., Yılmaz, S. ve Giray, Y. (2009). Küresel ekonomik sistemde finansal krizleri önleme ve yönetme sorunsalı. *Mevzuat Dergisi*, 12(137).
- Puşı, M. (2013). *Krizlerin anatomisi ve Türkiye'de 2001-2008 Finansal ekonomik krizleri üzerine bir inceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Rodoplu, H. (1996). Hayekçi yaklaşımın iktisadi boyutu: Konjonktür ve kriz teorisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(1), 273-278.
- Romer, C. D. (2003). Economic history. *Forthcoming in the Encyclopaedia Britannica*.
- Samur, C. (2010). Üçüncü nesil kriz teorileri ve 1997/8 Asya krizi. *İstanbul Üniversitesi Dergisi*, 60(2), 23-81.
- Saraçoğlu, F. (2006). Katma değer vergisinde oransal yapı ve vergi oranlarında yapılan değişikliklerin tüketim ve tasarruflar üzerindeki etkileri. *Sayıştay Dergisi* (62), 67-81.
- Saraçoğlu, F., Çaşkurlu, E., Ejder, H. L. (2014). *Maliye Yazıları*, Ankara: Gazi Kitabevi, 3-20
- Sarpkaya, S. S. (2009). *Finansal krizler ve kriz dönemlerinde uygulanan para politikası araçları*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Selçuk, B. (2010). *Küresel krizin türk finans sektörü üzerindeki etkileri*. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(2), 21-27.
- Sevim, C. (2012). *Öncü göstergeler yaklaşımına göre finansal krizler ve Türkiye örneği*. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Ankara.
- Sivrekli D. E. (2003). Vergilendirmenin ekonomik büyüme ve kalkınmaya etkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* (21), 97-116.
- Şeker, K. (2006). *Türk Vergi sisteminde katma değer vergisi istisna ve iadelerin uluslararası taşımacılık uygulaması*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

- Şen, A. (2015). Asimetrik bilgi-finansal kriz ilişkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(14), 1-24.
- Şendoğdu, A. ve Öztürk, Y. (2010). Küresel krizin büyüyen etkisi ve 1929 dünya ekonomik buhranı bağıntıları ışığında türk bankacılık sektörü. *Journal of Azerbaijani Studies* (6), 423-431.
- Şener, S. ve Kılıç, C. (2008). Osmanlı'dan günümüze Türkiye'de yabancı sermaye. *Bilgi Dergisi*, 16(1), 22-49.
- Şimşek, H. A. (2008). Küreselleşme Sürecinde finansal krizler ve maliye politikaları: teorik bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF*, 13(1), 183-208.
- Tarkun, S. (2012). Türkiye ekonomisinde 1990 sonrası finansal krizler ve probit model analizi ile finansal kriz öngörüsü. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Hakemli E-Dergi*, 1(1), 47-66.
- Taş, M. (2004). Menderes döneminin ekonomi politiği ve 1958 istikrar programı. *Mevzuat Dergisi*, 7(76).
- TCMB. (2010). *Para Politikası Çıkış Stratejisi*. Ankara: TCMB.
- Tokucu, E. (2012). Hyman Minsky'nin finansal istikrarsızlık hipotezi çerçevesinde. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(2), 189-212.
- Toraman, C. ve Yürük, M. (2014). Kredi derecelendirme kuruluşları ve finansal krizlere etkisi. *BEU SBE Dergisi*, 3(1), 127-154.
- Turan, S. E. (2007). *Enflasyon ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Turgut, A. (2006). Türleri, nedenleri ve göstergeleriyle finansal krizler. *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 20(4-5), 35-46.
- Turunç, S. (2015). G-20 Gündeminde yer alan kalkınma konuları bilgi notu. *2015 Turkey G20*, 1-7.
- Tutar, E., Tutar, F. ve Eren, M. (2011). Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarının rolü, güvenilirlik açısından sorgulanması ve Türkiye. *Akademik Bakış Dergisi*, (25), 1-24.
- Tüleykan, H. ve Bayramoğlu, S. (2016). Türkiye'de 24 Ocak kararları ile başlayan finansal serbestleşmenin iktisadi ve malı yapısına yaklaşımları. *International Journal of Social Science* (44), 401-420.
- Türkan, E., Eroğlu, Z., Saygılı, Ş., Yayla, M., Mesutoğlu, B. ve Çokaklı, S., (2003). *Türk bankacılık sektöründe aracılık maliyetlerinin azaltılması*. Ankara: BDDK.
- Ural, M. (2003). Finansal krizler ve Türkiye. *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 18(1), 11-28.

- Uygun, S. (2011). *Ekonomik krizlerin Türkiye'nin dış ticareti ve rekabet gücü üzerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Ünlükaplan, İ. (2011). Türk vergi sisteminin artan oranlılığının ölçülmesi: 1924-2008 dönemine yönelik uygulamalı bir analiz. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(1), 387-406.
- Vural, R. N. (2011). Yunan krizinin dinamikleri. *21. Yüzyıl Dergisi*, (36), 80-88.
- Yaprak, Ş. (2009). Ekonomik krizlerin istihdama yansıması. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 1(2), 41-54.
- Yay, G. G. (2001). Chicago okulu, Milton Friedman ve Monetarizm. *Liberal Düşünce Topluluğu Dergisi*, (24), 1-13.
- Yay, G. G. (ty). 1990'lı Yıllardaki finansal krizler ve Türkiye krizi. *Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı II* (42), 1234-1248.
- Yay, T., Yılmaz, E. ve Gürkan-Yay, G. (2001). *Küreselleşme Sürecinde finansal krizler ve finansal düzenlemeler* (1. Baskı b.). İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Yeldan, E. (2002). *Küreselleşme sürecinde Türkiye ekonomisi: Bölüşüm, birikim ve büyüme*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldız, R. ve Seyidoğlu, H. (2006). *Ekonomik kriz öncesi erken uyarı sistemleri: Makale derlemesi* (1 basım). İstanbul: Arıkan Basım Yayım Dağıtım.
- Yılmaz, H. H. (2007). *İstikrar Programlarında Mali Uyumunda Kalite Sorun: 2000 Sonrası Dönem Türkiye Deneyimi*. Tepav Yayını, 20.
- Yılmaz, H. H. (2016). *Türkiye'de gelir üzerinden alınan vergilerin yeniden dağıtım Etkisi: 2002-2013 dönemi*. Proje No: 214K014, Ankara.
- Yılmaz, H. H., Özyer, M. A. ve Özyer, S. İ. (2016). *Türkiye'de Maliye Politikası Uygulamasında 2002-2013 Döneminde Harcama Vergilerinin Yeniden Dağıtım Etkisi*, Ankara.
- Yılmaz, Ö., Kızıltan, A. ve Kaya, V. (2005). İktisadi Kriz kuramları, finansal küreselleşme ve para krizleri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (24), 77-96.
- Yılmaz, V. ve Tuncay, M. (2012). Finansal Liberalizasyonun tasarruf ve yatırım üzerine etkisi: Türkiye örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(3-4), 345-363.
- Yükseler, Z. (2009). *Türkiye'de Kriz Dönemlerinde Ekonomik Gelişmeler Ve Ödemeler Dengesi Uyum*. Ankara: TCMB.
- Yürekli, Ö. (2004). *Ekonomik krizler açısından küreselleşme sürecinin gelişmekte olan ülke ekonomilerine etkileri ve Türkiye örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Zenginobuz, Ü., Adaman, F., Gökşen, F., Savcı Ç. ve Tokgöz, E. (2010). *"Vergi, Temsilîyet ve Demokrasi İlişkisi Üzerine Türkiye'de Vatandaşların Algıları"*, Açık Toplum Vakfı, İstanbul.

EKLER

EK-1. 1 Ocak 2016 Tarihinden İtibaren Uygulanacak Değerli Kâğıtların Bedelleri

Değerli Kağıdın Cinsi	Bedel (TL)
1 - Noter kağıtları :	
a) Noter kağıdı	8,8
b) Beyanname	8,8
c) Protesto, vekaletname, re'sen senet	17,6
2 - (Mülga:30/12/2004-5281/14.md)	
3 - Pasaportlar	87,5
4 - Yabancılar için ikamet tezkereleri	58,5
5 - (Mülga:30/12/2004-5281/14.md)	
6 - Nüfus cüzdanları	8
7 - Aile cüzdanları	80
8 - (Mülga:30/12/2004-5281/14.md)	
9 - Sürücü belgeleri	108,5
10 - Sürücü çalışma belgeleri (karneleri)	108,5
11 - Motorlu araç trafik belgesi	108,5
12 - Motorlu araç tescil belgesi	81,5
13 - İş makinesi tescil belgesi	81,5
14 - Banka çekleri (Her bir çek yaprağı)	5,6
15 - Mavi Kart (Ek: 9/5/2012-6304/9 md.)	8

Kaynak: <http://www.verginet.net/dtt/11/Vergi-Sirkuleri-2016-8.aspx>

Ek-2. 1999-2015 Gelir Üzerinden Alınan Vergiler (1000 TL)

YILLAR	GV	BÜTÇE GELİRLERİ İÇİNDEKİ PAYI (%)	KV	GELİRLER İÇİNDEKİ PAYI (%)	BÜTÇE GELİRLERİ İÇİNDEKİ PAYI (%)
1999	4.936.551	33,3	1.549.525	10,5	43,8
2000	6.212.977	23,4	2.356.787	8,9	32,3
2001	11.579.424	29,1	3.675.665	9,3	38,4
2002	13.717.660	23	5.575.495	9,3	32,3
2003	17.063.761	20,2	8.645.345	10,3	30,5
2004	19.689.593	19,5	9.619.359	9,5	29
2005	22.817.530	19,1	11.401.986	9,6	28,7
2005	26.849.808	20,3	13.583.291	10,3	30,6
2006	31.727.644	21	12.447.354	8,2	29,2
2007	38.061.543	22,2	15.718.474	9,2	31,4
2008	44.430.339	23,4	18.658.195	9,8	33,2
2009	46.018.360	23,4	20.701.805	10,5	33,9
2010	49.385.289	21	22.854.846	9,7	30,7
2011	59.885.000	21	29.233.725	10,3	31,3
2012	69.671.645	22	32.111.820	10,1	32,1
2013	78.726.008	21,4	31.434.581	8,6	30
2014	91.063.306	22,7	35.163.517	8,8	31,5
2015	105.393.946	22,7	37.009.483	8	30,7

Kaynak: http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_8.xls.htm

EK-2. 1999-2015 Gelir Üzerinden Alınan Vergiler (1000 TL)

YILLAR	GV	BÜTÇE GELİRLERİ İÇİNDEKİ PAYI (%)	KV	GELİRLER İÇİNDEKİ PAYI (%)	BÜTÇE GELİRLERİ İÇİNDEKİ PAYI (%)
1999	4.936.551	33,3	1.549.525	10,5	43,8
2000	6.212.977	23,4	2.356.787	8,9	32,3
2001	11.579.424	29,1	3.675.665	9,3	38,4
2002	13.717.660	23	5.575.495	9,3	32,3
2003	17.063.761	20,2	8.645.345	10,3	30,5
2004	19.689.593	19,5	9.619.359	9,5	29
2005	22.817.530	19,1	11.401.986	9,6	28,7
2005	26.849.808	20,3	13.583.291	10,3	30,6
2006	31.727.644	21	12.447.354	8,2	29,2
2007	38.061.543	22,2	15.718.474	9,2	31,4
2008	44.430.339	23,4	18.658.195	9,8	33,2
2009	46.018.360	23,4	20.701.805	10,5	33,9
2010	49.385.289	21	22.854.846	9,7	30,7
2011	59.885.000	21	29.233.725	10,3	31,3
2012	69.671.645	22	32.111.820	10,1	32,1
2013	78.726.008	21,4	31.434.581	8,6	30
2014	91.063.306	22,7	35.163.517	8,8	31,5
2015	105.393.946	22,7	37.009.483	8	30,7

Kaynak: http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_8.xls.htm

EK-3. 1999-2015 Servet Üzerinden Alınan Vergiler (1000 TL)

YILLAR	GV	BÜTÇE GELİRLERİ İÇİNDEKİ PAYI (%)	KV	GELİRLER İÇİNDEKİ PAYI (%)	BÜTÇE GELİRLERİ İÇİNDEKİ PAYI (%)
1999	4.936.551	33,3	1.549.525	10,5	43,8
2000	6.212.977	23,4	2.356.787	8,9	32,3
2001	11.579.424	29,1	3.675.665	9,3	38,4
2002	13.717.660	23	5.575.495	9,3	32,3
2003	17.063.761	20,2	8.645.345	10,3	30,5
2004	19.689.593	19,5	9.619.359	9,5	29
2005	22.817.530	19,1	11.401.986	9,6	28,7
2005	26.849.808	20,3	13.583.291	10,3	30,6
2006	31.727.644	21	12.447.354	8,2	29,2
2007	38.061.543	22,2	15.718.474	9,2	31,4
2008	44.430.339	23,4	18.658.195	9,8	33,2
2009	46.018.360	23,4	20.701.805	10,5	33,9
2010	49.385.289	21	22.854.846	9,7	30,7
2011	59.885.000	21	29.233.725	10,3	31,3
2012	69.671.645	22	32.111.820	10,1	32,1
2013	78.726.008	21,4	31.434.581	8,6	30
2014	91.063.306	22,7	35.163.517	8,8	31,5
2015	105.393.946	22,7	37.009.483	8	30,7

Kaynak: <https://www.muhasabat.gov.tr/content/genel-yonetim-mali-istatistik-detayi?tabId=1&pageId=10>

EK-4. 1928-1939 Arasında Verileri Bulunan Ülkelerin Kişi Başı GSYİH (1990 Uluslararası Geary-Khamis Dolar

ÜLKELER	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
Romanya	1.225	1.152	1.219	1.229	1.144	1.184	1.182	1.196	1.194	1.130	1.242	
Kosta Rika	1.685	1.582	1.626	1.575	1.421	1.660	1.437	1.527	1.600	1.802	1.876	1.867
Kuzey Kore	1.190	1.118	1.049	1.046	1.039	1.247	1.236	1.337	1.437	1.561	1.619	1.439
Meksika	1.857	1.757	1.618	1.643	1.373	1.501	1.574	1.660	1.768	1.796	1.794	1.858
Avustralya	5452	5.263	4.708	4.354	4.564	4.842	5.060	5.318	5.516	5.746	5.886	5.846
Bulgaristan	1.219	1.180	1.284	1.454	1.444	1.450	1.309	1.236	1.493	1.567	1.595	1.603
Honduras	1.547	1.499	1.563	1.564	1.373	1.262	1.211	1.135	1.133	1.063	1.105	1.115
Belçika	5.139	5.054	4.979	4.860	4.607	4.681	4.624	4.894	4.913	4.961	4.832	5.150
Kanada	5.172	5.065	4.811	4.004	3.671	3.370	3.691	3.951	4.124	4.473	4.546	4.768
Brezilya	1.158	1.137	1.048	1.004	1.018	1.076	1.142	1.150	1.235	1.250	1.276	1.263
Almanya	4.090	4.051	3.973	3.652	3.362	3.556	3.858	4.120	4.451	4.685	4.994	5.406
Hollanda	5.720	5.689	5.603	5.185	5.035	4.956	4.805	4.929	5.190	5.433	5.250	5.544
Uruguay	3.906	3.847	4.301	3.500	3.196	2.750	3.221	3.356	3.459	3.462	3.676	3.692
El Salvador	1.055	1.041	1.045	924	823	922	940	1.021	985	1.065	977	1.035
Finlandiya	2.707	2.717	2.666	2.581	2.550	2.702	2.988	3.093	3.279	3.441	3.589	3.408
Avusturya	3.657	3.699	3.586	3.288	2.940	2.833	2.852	2.907	2.995	3.156	3.559	4.096
Kolombiya	1.490	1.505	1.474	1.448	1.511	1.577	1.526	1.677	1.744	1.751	1.843	1.905
Filipinler	1.392	1.413	1.382	1.360	1.388	1.368	1.348	1.227	1.364	1.428	1.440	1.508
Yeni Zelanda	5.141	5.262	4.960	4.475	4.327	4.576	4.768	4.959	5.840	6.102	6.462	6.460
Çekoslovakya	2.977	3.042	2.926	2.809	2.680	2.552	2.443	2.410	2.599	2.882		
Arjantin	4.291	4.367	4.080	3.712	3.522	3.621	3.845	3.950	3.912	4.125	4.072	4.148
ÜLKELER	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
Endonezya	1.130	1.147	1.141	1.037	1.007	983	971	987	1.039	1.119	1.120	1.109
Japonya	1.992	2.026	1.850	1.837	1.962	2.122	2.098	2.120	2.244	2.315	2.449	2.816
İtalya	3.016	3.093	2.918	2.877	2.948	2.906	2.894	3.148	3.130	3.319	3.316	3.521
İsviçre	6.171	6.332	6.246	5.943	5.710	5.966	5.952	5.907	5.908	6.171	6.390	6.360
İngiltere	5.357	5.503	5.441	5.138	5.148	5.277	5.608	5.799	6.035	6.218	6.266	6.262
İrlanda	2.737	2.824	2.897	2.972	2.885	2.800	2.882	2.966	3.052	2.957	3.052	3.052
Macaristan	2.415	2.476	2.404	2.268	2.192	2.374	2.370	2.471	2.618	2.543	2.655	2.838
Hindistan	706	728	726	711	709	700	697	680	697	676	668	674
Tayvan	1.100	1.133	1.150	1.136	1.175	1.114	1.145	1.235	1.278	1.258	1.306	1.251

Yugoslavya	1.314	1.364	1.318	1.261	1.128	1.147	1.173	1.140	1.270	1.273	1.356	1.412
Şili	3.332	3.455	2.859	2.218	1.844	2.236	2.655	2.761	2.847	3.181	3.161	3.169
Yunanistan	2.234	2.342	2.258	2.134	2.289	2.395	2.418	2.480	2.455	2.769	2.677	2.638
ABD	6.569	6.899	6.213	5.691	4.908	4.777	5.114	5.467	6.204	6.430	6.126	6.561
Danimarka	4.785	5.075	5.341	5.359	5.169	5.291	5.402	5.480	5.575	5.668	5.762	5.993
Fransa	4.431	4.710	4.532	4.235	3.959	4.239	4.192	4.086	4.244	4.487	4.466	4.793
İspanya	2.584	2.739	2.620	2.529	2.559	2.486	2.556	2.583	1.989	1.808	1.790	1.915
Sri Lanka	1.257	1.336	1.265	1.203	1.141	1.150	1.260	1.184	1.175	1.247	1.225	1.186
İsveç	3.885	4.145	4.306	4.247	4.100	4.207	4.535	4.768	4.991	5.194	5.371	5.737
Norveç	3.106	3.387	3.627	3.323	3.467	3.534	3.638	3.800	4.035	4.193	4.262	4.441
Peru	1.754	1.908	1.663	1.504	1.423	1.558	1.740	1.873	1.931	1.926	1.925	1.905
Portekiz	1.470	1.610	1.571	1.631	1.643	1.732	1.784	1.669	1.523	1.757	1.747	1.749
Guatemala	1.557	1.720	1.776	1.620	1.380	1.358	1.512	1.712	2.305	2.206	2.224	2.457
Nijerya	1.590	1.750	1.415	1.304	1.174	1.456	1.303	1.288	997	1.053	1.076	1.286
ÜLKELER	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
Türkiye	1.063	1.213	1.249	1.302	1.205	1.342	1.351	1.357	1.588	1.612	1.724	1.814
Malezya	1.389	1.682	1.636	1.548	1.397	1.440	1.540	1.364	1.478	1.308	1.361	1.609

Kaynak: http://www.ggdc.net/MADDISON/Historical_Statistics/vertical-file_02-2010.xls'den sadece 1928-1939

EK-5. 1989-2015 Arası Tüketim Vergileri (000 TL)

YIL	KDV	ÖTV	GÜMRÜK V	ÖZEL İŞLEM	ÖZEL İLTİŞ	BSMV	DV	HARÇLAR	ŞANS OYUN	TOPLAM
1989	6.461	870	710			643	876	613		10.175
1990	12.371	1.808	1.055			1.164	1.496	1.176		19.071
1991	22.832	3.356	1.031			2.118	2.457	1.599		33.396
1992	42.088	9.146	1.714			3.922	4.153	2.879		63.904
1993	81.877	18.112	8.679			7.128	7.971	4.953		128.723
1994	176.742	53.610	12.844			16.467	13.676	11.652		284.993
1995	354.980	117.799	30.325			25.339	29.196	27.840		585.482
1996	743.026	340.233	54.290			56.997	57.349	54.280		1.306.176
1997	1.561.562	714.847	111.748			114.761	122.940	113.463		2.739.323
1998	2.725.083	1.197.811	168.086			315.098	240.717	193.038		4.839.835
1999	4.164.334	2.452.196	233.694	7.964	5	466.063	355.690	249.672		7.929.618
2000	8.379.554	3.698.354	382.611	212.863	415.872	858.154	704.478	453.728		15.105.614
2001	12.438.860	5.961.441	379.834	344.031	592.072	1.511.207	833.885	750.670		22.812.000
2002	20.400.201	13.648.790	590.927	579.798	852.250	984.568	1.313.556	1.142.279		39.512.369
2003	27.031.099	22.299.243	888.382	722.925	1.048.050	1.159.763	1.707.181	1.591.034		56.447.677
2004	34.325.208	26.288.963	1.219.854	116.510	1.900.095	1.427.586	1.915.515	2.111.954	223.452	69.529.137
2005	42.263.650	32.753.339	1.369.594		3.043.577	1.769.152	2.187.176	2.925.745	234.244	86.546.477
2006	50.723.560	37.102.948	2.090.186		3.593.234	2.630.207	3.167.251	4.042.603	368.769	103.718.758
2007	55.461.123	39.350.665	2.454.875		4.222.061	3.176.013	3.677.079	4.857.694	326.500	113.526.010
2008	60.066.230	41.962.183	2.788.589		4.565.689	3.720.367	3.987.640	5.180.554	376.164	122.647.416
2009	60.169.248	43.708.500	2.486.462		4.274.732	4.043.296	4.205.581	4.873.344	395.834	124.156.997
2010	75.649.986	58.038.327	3.269.666		4.127.672	3.577.367	5.141.850	7.175.593	434.110	157.414.571
2011	95.550.463	64.263.538	4.693.331		4.420.621	4.309.847	6.534.386	8.520.852	528.065	188.821.103
2012	103.155.875	71.793.179	5.238.101		4.477.310	5.491.675	7.446.694	9.936.112	615.512	208.154.458
2013	123.878.363	85.770.481	5.466.773		4.567.282	6.167.842	9.525.425	13.157.761	692.354	249.226.281
2014	130.538.554	91.657.358	6.588.043		4.658.132	7.494.649	10.479.147	14.806.475	768.167	266.990.525
2015	153.575.376	106.625.973	8.332.687		4.744.942	9.181.009	12.201.530	17.303.265	842.178	312.806.961

Kaynak: http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Teker, Pınar
Uyruğu : T.C
Doğum tarihi ve yeri : 14.02.1990 Ankara
Medeni hali : Bekar
Telefon : 05073529510
e-posta : pinarteker06@gmail.com

Eğitim Derecesi	Okul/Program	Mezuniyet yılı
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi / Maliye Bölümü	Devam Ediyor
Lisans	Hacettepe Üniversitesi/ Maliye Bölümü	2013
Lise	Tınaztepe Yabancı Dil Ağırlıklı Lisesi	2008

Yabancı Dili

İngilizce

Yayınlar

Finansal Krizlerin Önlenmesinde Tüketim Vergilerinin Etkinliğinin Değerlendirilmesi

GAZİ GELECEKTİR..

Gardner, John

